

РІК БОЖОГО МИЛОСЕРДЯ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ПРО МИЛОСЕРДЯ І СВЯТІ ТАЇНСТВА ПОКАЯННЯ І ЄВХАРИСТІЇ

МИЛОСЕРДЯ

ТОМ I.

Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станиславівської єпархії *Перше слово Пастиря*.....4

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *Найбільша Заповідь*.....5

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства *О церковнім братстві*.....6

Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних *На Великий піст*.....7

ТОМ II.

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *на Великий піст*..7

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *Про покаяння і про часте святе Причастя*.....8

ТОМ III.

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *Про милосердя*...9

ДІЛА МИЛОСЕРДЯ

ТОМ I.

Пастирське послання Митрополита Андрея *О супружестві і родині*.....20

Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних *О церковнім братстві*.....21

ТОМ ІІ.

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства *Братство Святих Тайн і Християнської Науки*.....22

ТОМ ІV.

Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства і вірних *На поміч безробітним і вбогим*.....23

МИЛОСТИНЯ

ТОМ І.

Пастирське послання Митрополита Андрея *Пам'ятка для руських робітників в Німеччині, Франції, Сполучених Державах, Канаді, Бразилії і Аргентині*.....24

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства *О квестії соціяльній*.....25

Пастирське послання Митрополита Андрея *Канадійським Русинам*.....27

ТОМ ІІ.

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *на Великий піст*.....28

ТОМ ІІІ.

Пастирське послання Митрополита Андрея *до духовенства та вірних*.....30

СВЯТІ ТАЇНСТВА ПОКАЯННЯ І ЄВХАРИСТІЇ

ТОМ І.

Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних *О покаянію*..... 32

ТОМ ІІ.

Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних *Про покаяння*.....50

Пастирське послання Митрополита Андрея *До тих, що на Пасху цього року не сповідались і святого Причастя не прийняли*.....56

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *Про Пресвяту Євхаристію*.....58

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних *На піст про покаяння*.....62

ТОМ ІІІ

Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних <i>Про важливість сповіді</i>	65
Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу <i>Поклик до покаяння</i>	67
Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних на Великий піст <i>Про Покаяння</i>	72

ТОМ ІV

Праця Митрополита Андрея <i>«Божя сійба»</i>	75
Праця Митрополита Андрея <i>Духовні справи для духовенства</i>	77

МИЛОСЕРДЯ
ТОМ I
ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ
1899-1914

ДОКУМЕНТ № 1

**1899 р., серпня 1 (ст. ст.: липня 20), Станиславів. Пастирське послання Єпископа
Андрея до вірних Станиславівської єпархії**
Перше слово Пастиря
(с. 10-11).

Обов'язки багатших

9. Будьте ошадними, але не скупими! Ви, багаті, пам'ятайте, що добра, котрі посідаєте, маєте від Бога, а Бог приказав Вам давати милостиню. Пам'ятайте, що кожний дар, убогому даний, Всевишній приймає на Свій рахунок: *«А цар, відповідаючи їм, скаже: Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви мені зробили» (Мт. 25, 40)* – все, що Ви зділали одному з тих браттей Моїх менших, Мені Ви зділали. Пам'ятайте, що на страшнім суді Бог колись осудить тих, що убожших браттей своїх від себе відіпхнули. *«Тоді скаже ї тим, що ліворуч: Ідіть від мене геть, прокляті, в вогонь вічний, приготований дияволу і ангелам його; бо голодував я, і ви не дали мені їсти; мав спрагу, і ви мене не напоїли; був чужинцем, і ви мене не прийняли; нагим, і ви мене не одягнули; недужим і в тюрмі, і не навідались до мене» (Мт. 25, 41-43)* – тогди відозвеса (Ісус-Судія) до стоячих по лівій стороні: Ідіть від Мене, прокляті, в огонь вічний, приготований для диявола і его слуг, бо Я був голодний, а Ви Мене не накормили; Я був жадучий, а Ви Мене не напоїли; Я був в дорозі, а Ви Мене не прийняли до хати; Я був нагий, а Ви Мене не одягнули; Я був слабий і в темниці, а Ви Мене не відвідали. В годині смерті з цілого майна то одно Вам лишиться, що Ви убогому дали. А коли спомагаєте убожшого, пам'ятайте, що він не лиш Вашого гроша потребує, але часом ще більше помочи чинної, поради, потіхи. Помагайте убожшому не лиш з дня на день, але як можете, так допоможіть, щоби він міг з біди двигнутися та стати на своїх власних ногах. Давайте убожшому спосібність до зарібку, научіть его, покажіть му, як би він сам міг свою долю поправити.

До убогих

10. А Вам, убожшим, що жалуетесь на біду, часом навіть на голод, таке скажу. Знаю, браття мої, що тяжка і незавидна Ваша доля. Коли би було в моїй силі, забезпечив би я кождому з Вас життє і обсипав достатками. Але хотяй би не знати що на сім світі зробити, годі біду цілком з него усунути; земля наша була, є і буде завсігди долиною сліз. Бог не хоче, щоби ми тут, на світі, так жили, як би ми мали тут і вікувати, дає нам біду, терпінне, бо мусимо знати, що ми тут на вигнання, що там, в небі, правдива наша вітчина. І Ви, браття мої милі, Ви убогі, що терпите, старайтеся, о скільки можна, сю біду працею, ошадністю, тверезостію усунути! Але при тім не забувайте, що не без допущу Божого таку маєте долю; що Бог і для Вас є милосердним, люблячим Отцем.

Скажу ще більше! Бог полюбив Вас особлившою любовію, коли з неба зійшов на землю і став до Вас подібним, аби Вам осолодити гірку долю. Народився в убогим вертепі, через тридцять літ працею рук Своїх заробляв Собі на життє, пізніше, коли працював над спасеннєм людей, був так убогим, що міг о Собі сказати: *«Лисиці мають нори й птиці небесні – гнізда, а Син Чоловічий не має де голову прихилити»* (Мт. 8, 20) – лиси мають свої нори, а птиці – гнізда, а Син чоловічий (се єсть Ісус Христос, бо так Він Себе називав) не має, де би міг голову зложити. Науку Свою зачав від слів: *«Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне»* (Мт. 5, 3). Щасливими назвав убогих, бо, коли цілий Закон Ісуса Христа сповняють, мають перед іншими право до неба. До того прийняв Вас за браттей і приказав Своім ученикам, щоби Вас шанували, любили, щоби Вам помагали, як самим собі. Він до Вас перших звернувся зі Своім Євангелієм; з-поміж убогих вибрав Собі перших апостолів і через них розсіяв по світі Свої неоціненні Божі дари. *«Слухайте, – каже святий Апостол, – брати мої любі: Хіба не вбогих цього світу Бог вибрав як багатих вірою і як наслідників Царства, що його він обіцяв тим, які його люблять?»* (Як. 2, 5) – слухайте, браття мої возлюблені, чи ж Бог не вибрав убогих сего світа і не учинив їх багатими в вірі і наслідниками царства, котре обіцяв тим, що Єго люблять? Поправляйте, проте, о скільки можете, свою долю, але не нарікайте на провидіннє Боже! Стережіться квасу заздности і пожадання чужого добра, бо Господь приказав: *«Не пожадатимеш жінки ближнього твого»* (Вих. 20, 17 – 10-та заповідь Божя). То значить, можеш бажати собі такого самого добра, як він має, але не вільно тобі смутитися з его добра ані хотіти ему его відібрати. Коли сеї заповіді не заховаєте, до більшого добра не дійдете, а доля Ваша буде для Вас ще прикріша; бо кожде терпіннє лекше, коли приймаєся его з підданнєм волі Божій. Бажайте собі поправи своєї долі і о ню моліться, але не сподівайтесь того, що неможливе, бо, сподіваючися річей неможливих, стратите охоту до праці над тим, що можливе.

Надр.: Християньска робота. З I Пастирского листа їх Преосвященства Андрея Шептицького, Єпископа Станиславівського. – Жовква, 1900. – С. 1-31.

Твори Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства і вірних Станиславівської Єпархії. 1899-1904. – Львів, 1935. – С. 1-28.

Твори Слуги Божого Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). – Т. I. – Торонто, 1965. – С. 1-19.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т. II. – Кн. 1. – Львів, 1998. – С. 1-16.

ДОКУМЕНТ № 7

1901 р., січня 17 (ст. ст.: січня 4), Станиславів – Львів. Пастирське послання

Митрополита Андрея до духовенства та вірних

Найбільша Заповідь

с. 131.

Свою християньську любов треба вчинками доказувати. Всяке говорення пусте, коли за ним не йдуть вчинки! Скільки ж довкола нас усякої біди й терпіння, скільки нагод до такої любові! А хто живить у серці християньську любов, той по можності старається зарадити тій нужді та втерти сльози тих, що плачуть.

Надр.: Твори Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські послання до духовенства і вірних Станиславівської єпархії. 1899-1904. – Львів, 1935. – С. 178-231.

О Любві. V Лист Пастирській Високопреосвященного Андрея Шептицького, Митрополита Галицького до вірних Єпархії Станиславівської. – Жовква, 1901. – С. 1-49.

Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. – Т. 1. – Торонто, 1965. – С. 122-156.

ДОКУМЕНТ № 28

1905 р., Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства

О церковнім братстві

(с. 556).

Дальше треба би шукати до тої організації людей, котрі би могли мати вплив і значенне в громаді, а того свого впливу радо би хотіли ужити для загального добра. Віддані церкві і віддані священикови, мусять мати власну ініціативу і охоту до загальної праці. Вишуканне і вибір таких людей в громаді буде все ділом досить трудним, можливим лишень при основнім знанню громади. Не радив бим, проте, ані завідателям, ані сотrudникам до такої організації братися, хіба лиш в винятковім положенню. Діло їх нормально не мало би достаточної тривалости. Діяльність такої організації повинна би бути звернена до праці поза церквою, хотяй евентуально могла би она або заступити братство так зване свічкове, або якимсь способом, що наразі лишая всечесним отцям, ввійти в склад існуючого в селі братства і заступити чи обняти функції церковних провізорів. Однак і в тім случаю головним полем ділання для сеї організації було би завсігди житте суспільне в громаді поза церквою. Від них (членів того братства) могла би виходити ініціатива до всіх хосенних установ, потрібних для нашого народа. Крамниці, шпихлірі, каси, спільні млинки або ліпші зняряди господарські могли би бути в їх руках, сміло скажу: повинні бути, коли члени того братства мають мати характер найліпших в селі.

Не могло би братство залишати діл милосердія, відвіджуванне хорих, поміч вдовицям, притуленне сиріт, примиренне спорячих, залагодженне процесу дорогою умови. Могло би принести правдиву поміч священикови в справах таких, як розширенне побожних книжок, впровадженне загального звичаю спільних молитов, розірванне або управненне диких сопружеств, з'єднанне і примиренне сопружеств розірваних, наверненне піяків і проче, і проче.

Надр.: Посланіє Пастирське... до духовенства О церковнім братстві. – Жовква, 1905. – С. 1-17.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т. II. – Кн. 1. – Львів, 1998. – С. 197-203.

ДОКУМЕНТ № 35

**1907р., березня 10 (ст. ст.: лютого 25), Львів. Пастирське послання Митрополита
Андрея до вірних
На Великий піст
(с. 624-625).**

У хвилях смутку, горя, в хвилях нещастя, упадків підносимо зір душі на Христа. В Нім знайдемо лік на всі хороби душі, пільгу в терпіннях, потіху в смутках, поміч в потребах, підтримуючу руку в упадках. В Нім завжди знайдемо серце приятеля, брата, котре зрозуміє і відчує біль наших сердець, ввійде в наше положення.

Великим єсть милосердіє Всевишнього Бога, коли ображаючий Єго людський рід не відкинув від себе, хотів Єго спасти. Божий Син сходить з любови з неба на землю, стається чоловіком, приймає на Себе нашу природу і кару за наші гріхи, стає агнцем, жертвою за гріхи світу. Щоби спасти людей, Божий Син жив з ними 33 роки, Своім прикладом вказує їм дорогу до неба, живе в убозстві, тихій праці, безнастанній молитві. Хоче походити за сина убогого ремісника, працею рук заробляє на життє. По тридцяти літах укритого життє являється поміж людьми як проповідник і учитель. В тій учительській праці, почти прирівнюючи Себе до грішників через прийняття хрещення від Йоана і сорокаденний строгий піст. Три роки жие ще між людьми, переходячи жидівську країну, і всюди творить добро. Де лишень бачить слезу, там її обтирає, хорих оздоровлює, вертає зір сліпим, слух та мову – глухонімим, увільняє біснующих від диявола. Убогій вдовиці вертає здорового і живого сина, над котрим плакала, воскрешає умерлу дівицю, боронить засуджену невісту, на кождім місці сміло стає за справедливість і правду. Гордим фарисеям закидає лицемірність, чудним розмноженнем хліба кормить тисячі убогих. З уподобаннем всюди шукає товариства тих, що потребують Єго помочи, пригортає до Себе дітей, в милосердю приймає найбільших грішників, що каються, використовує кожду нагоду, щоб учити людей, щоби їм добро творити, а за те оскаржений, поставлений перед суд, не борониться, терпеливо зносить зневаги, удар в лице, бичування, терновий вінець, багрянний плащ. Висміяний Іродом, порівняний з Варавою, виданий на розп'яттє Пилатом, двигається хрест, під хрестом упадає. Розп'ятий, молиться за мучителів Богу Отцю, в жертву приносить Своє життє за спасеніє світу.

Надр.: Посланіє пастирське... до вірних своїх єпархій. – Жовква, 1907. – С. 1-38.

ТОМ II.

ДОКУМЕНТ № 13

**1928 р., лютого 28, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до
духовенства та вірних
на Великий піст
(с. 63-70).**

Коли даті убогим, кладеш у Божі руки; усе, що даєш, віднайнеш колись, віднайнеш тоді, коли тобі самому найбільше буде потрібно, тоді, коли сам будеш так убогим, що нічого тобі не лишиться, крім того одного, що ти дав убогим. Коли тільки можеш, віддай, не заховуй у себе...

Милостиня - то як сівба... Вона є не видатком, втратою, а прибутком.

Милостиня - це таке велике, святе діло, що як її не обернеш, зі всіх боків знайдеш у ній стільки краси, користи і добра, що, здається, треба написати не знати які книжки, щоб усе викласти, що про милостиню пише Святе Письмо - все, що сам святий Бог сказав про милостиню.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLII. – Львів, 1 березня 1928 року. – Ч. II. – С. 8-13.

**ДОКУМЕНТ № 67,
1939 р., лютого 5, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до
духовенства та вірних
Про покаєння і про часте святе Причастя
(с. 517-518).**

Пригадай собі притчу про доброго самарянина (див. Лк. 10,30-37). Подивися, як той самарянин бере на плечі потерпілого від розбійників, як садить його на свого осла, як везе до міста, як вирішує за свій кошт доглядати й лікувати його. Потерпілому нічого не треба робити, тільки приймати милосердні послуги доброго самарянина.

А відома притча про блудного сина (див. Лк. 15, 11 - 32), поведінка милосердного Отця. Але треба зазначити, що Ісус Христос у тій притчі не сказав і сотої частини про те милосердя і ту любов, які Отець насправді виявив до блудного сина. Ісус Христос не сказав того, бо те, чим треба доповнити Христову притчу, є саме Його поведінка, є те, що Він зробив. Доповнюючи тим євангельську притчу, треба сказати, що милосердний Отець, щоб порятувати блудного сина, посилає з неба на землю рідного і Єдинородного Сина. Посилає Його аж туди, де грішник у своєму грісі і нещасті лежить, як скотина. І Той Єдинородний Син бере на себе людську природу і йде шукати грішника; шукаючи його, виходить на Голгофу, бере на себе гірку муку, страшну смерть і помирає на хресті...

Так бажає шасення бідного грішника, так бажає сповнити щодо кожного своє небесне посланництво. Історія того посланництва, того спасення, принесеного з неба для блудного сина, - це історія цілого Євангелія, а радше це зміст усіх Богом натхненних книг Старого й Нового Завіту. Вони всі оповідають про велич, безконечну велич Божого милосердя і Божої любови до нас, бідних грішників. І всі книги разом, ціле Боже слово оповідає тільки про маленькі частини тої любови й милосердя, бо щойно тоді, коли виявиться, «чим будемо... коли... будемо до того подібні, бо ми побачимо його, як є» (1 Йо. 3,2), щойно тоді відкриємо собі ту безконечність Божої любови і Божого милосердя.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник LII. – Львів, лютий 1939 року. – Ч. II. – С. 19-107.

ТОМ ІІІ.

**ДОКУМЕНТ № 36,
1942 р., травня 19, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до
духовенства та вірних
Про милосердя
(с. 206-223).**

Ціле діло Христа-Спасителя – то діло милосердя. Всі книги Ст[арого] і Нов[ого] Завіту оповідають нам про Боже милосердя для цілого людства та для поодиноких людей. До кожного з нас зокрема відноситься слово Христової притчі: «Весь довг Я дарував тобі, коли ти в Мене про це просив, чи ж не слід... тобі помилувати свого товариша, як Я тебе помилував» (Мт. 18, 32-33).

Боже милосердя накладає на нас невідхильний обов'язок милосердя супроти людей. Милосердя Боже супроти нас так зв'язане з обов'язком і чеснотою милосердя до людей, що Бог наче того одного від нас і домагається: «Милосердя хочу, а не жертви», – каже Бог через пророка Осію (6, 6), якого наводить сам Христос (Мт. 9, 13).

А з другої сторони, милосердя обіцяне милосердним: «Блаженні милосердні, бо вони доступлять милосердя» (Мт. 5, 7). Будуть помилувані не тільки тим милосердям, що упереджає всяку людську волю, а яким «Бог виявляє Свою любов до нас, що, як ще ми були грішниками, Христос умер за нас» (Рим. 5, 8), – але і тим милосердям, про яке сказано: «Давайте, а дасться вам; міру добру, натовчену, і потрясену, і переливаючуся дадуть на лоно ваше; бо тою мірою, якою мірите, відміряться і вам» (Лк. 6, 38). Тим милосердям, що то «перевищає суд» (Як. 2, 13).

Церква, завданням якої є проповідати Євангеліє милосердя й орудувати ділом милосердя, Церква, що має в імені доброго самарянина рятувати й лікувати того, що впав у руки розбійників, мусить заодно пригадувати вірним той такий важний обов'язок християнської любові й усіма можливими способами заохочувати людей до його сповнювання. Тому в часах, в яких люди терплять більше, як в якій-небудь іншій історичній епосі, мусить християнська проповідь часто людям вказувати на терпіння і болі ближніх, щоб у вірних викликувати бодай щире бажання помочі терплячих, навіть тоді, коли майже нічого не можна зробити для їх помочі.

Кожної днини пересуваються перед нашими очима такі терпіння людей, що видається неможливим, аби людське серце не відчувало їх дуже глибоко. Пересуваються перед очима людей потрясаючі та зворушуючі терпіння, на які або ніякої заради нема, або вона перевищає о много всю нашу спроможність. Тоді видається безхосенним про ті терпіння говорити, а говоріння видається в порівнянні з ділами чимсь таким марним, що той, який говорить про це, мусить просто до себе примінювати слово святого Йоана: «Хто мав би достатки сього світу і бачив свого брата, що в потребі, а замкнув би своє серце перед ним, як перебуває в нім любов Божа? Дітоньки, – додає святий Йоан, – не любіть словом, ані язиком, а ділом і правдою» (1 Йо. 3, 17). Майже стид говорити про милосердя, коли так часто, так безнастанно не можна до слів додавати діл милосердя. А однак говорити треба; до того змушує і наука Ісуса Христа, й уряд проповідника, і потреба людей, і таке виняткове в наших часах загальне і безмірне терпіння людства, а передусім убогих і недужих.

Тому і я, Ваш душпастир, звертаюся до Вас, Дорогі в Христі Браття і Сестри, тим своїм посланням і звертаю Вашу увагу на безмірні нещастя і терпіння людей, що їх і самі бачите. Тії терпіння тяжким тягарем спадають передусім на убогих. При великій, незвичайній дорожнечі та при браку харчів люди убогі терплять голод; треба їм великих зусиль, щоб удержати життя. Випродують все, що мають, і навіть за всі ті

ощадності ледве дістають те, що конечно потрібне до життя, а за гроші, які заробляють тяжкою працею, не можуть удержувати себе і родини при житті. А убогими сталися люди давніше й заможні; люди, що давно легко заробляли працею на достатне і здорове життя своєї родини, тепер змушені голодувати. А скільки терплять вдовиці, які нічого не мають, щоб вижити себе й дітей! Скільки терплять жінки тих, що їх большевики вивезли або арештували! А до терпінь убожества долучається ще журба про долю батька родини, котрого праця всіх удержувала.

А що ж сказати про нещастя тих, яким тим в тому положенні Бог зсилає ще недугу, коли дитина тяжко захворіє і нема за що купити лікарства, коли нема за що купити трохи ліпшої страви, коли і кусника хліба дістати не можна! А скільки терплять сироти, коли захоріє мати-вдовиця або мати, розлучена з арештованим большевиками батьком, коли не стає кормителя, а бідна мати хора лежить, і нема чим затопити в печі, й нема одежі, щоб завітися. А надворі, як було це цього року, лютий мороз так докучає, що не знати, яку собі раду дати! А скільки таких, що їм у недузі нема кому подати шклянки води й віддати найконечнішої прислуги. Хата вогка, в сутеренах нема кому перевірити, нема як недужому встати хоч би на хвилину! І цілими тижнями лежить, всіма опущений, примаючий з голоду і холоду; терпить тяжкі болі й повний смутку та журби за померших, за неприсутніх, повний неспокою і страху за тих, котрим також треба би допомогти, а нема як! А й навіть тоді, коли недужий не є прикований до ліжка й може порушитися, не є він без терпіння: про заробіток майже нема мови, обува знищена, і нема як направити, з одежі лишилися лахмани, майже стид на вулиці показатися. І нема чого виходити, бо вже не стало того, що можна би продати, і нема за що що-небудь купити! І кожна найменша праця побільшає біль, а не дає стільки, щоби заспокоїти голод.

А як вийде на вулицю, скільки треба перенести легковаження, погорди не раз і ударів, і нема де в житті подітися! І так терпить той, що колись був господарем і мав власну хату та город; з хати викинули його, жиє в комірному і не має чим заплатити чиншу. А так терпить та, що була жінкою і матерію дітей; тепер не має кому обіду зварити, а діти ростуть, як дика билина в полі. Але до всіх тих терпінь тіла долучаються ще гірші терпіння душі: неповодження, родинні нещастя, невдячність дітей, стид за їх поступування, самота, брак родинного вогнища, старість у біді й голоді, а брак якої-небудь надії на будуче!

Скільки такої нужди й біди по містах, у сутеренах і на піддахах, а скільки її по селах, у бідних хатинах, що валяться! А часом і без хати мусить убогий скитатися і кожної днини шукати деінде нічлігу! Який біль для родителів – бачити голодуючі й терплячі або хворі діти! Яке терпіння – те життя серед безнастанної непевності про себе, про діти, про життя чи свободу! Яким нещастям буває тяжка кривда, завдана чужим чоловіком або – ще гірше – близьким чи своїм! Яким болем являються розвіяні надії та певність близької смерті! Яким терпінням є те перемучення життям, в якому не знаходиться ні хвили відпочинку! Яким, вкінці, болем – бачити всенародні терпіння і нездійснені надії!

З яким болем серця мусять дивитися батьки на діти, що колись були гордощами і радістю родини, а сталися десь тяжким їх хрестом і болючим стидом! Яким болем для батька – видіти сина, сплямленого неповинно проллятою кров'ю, від якого з обмерзіння відвертаються сусіди і знайомі! Але хто ж зможе, зрештою, описати чи зобразити всі ті терпіння, які з життя роблять хресну дорогу болю і смутку!

Хто тільки є свідком тих терпінь ближніх, не може хіба не бажати хоч би у малій мірі допомогти ближнім і злагодити їх терпіння. Хто ж на вид людських болів не позавидує великому старозавітному пророкові Йовові? (А пишу це якраз в день, що посвячений пам'яті того прообразу терпінь і милосердя Христа Спасителя). Хто ж, за

його прикладом, не бажав би статись рятунком терплячих і поміччю безпомічних (Йов. 29, 12); очима сліпому і ногами кульгавому (там же, стих 15) та батьком убогим; хто не бажав би виривати із зубів кривдячого його добичу (стих 17)!

Бо людське серце з природи вразливе на терпіння; навіть терпіння звірят воно відчуває та співчуває з ними! О скільки ж більше мусить відчувати природне співчуття для терпінь і нещасть людей! Можна сміло сказати, що те співчуття – то найсумніша черта людської природи, що просто відрікся людської природи той, що не відчувається до такого співчуття на вид терпінь ближніх! Через те й милосердя є неначе вступом до християнської любові ближнього.

Любов ближнього, а радше любов Бога – любов, якою обіймається усіх ближніх як дітей Божих або бодай покликаних на Божих дітей, – вона підносить чоловіка понад усяке створіння, понад цілий матеріальний світ, і учить його, по прикладу Ісуса Христа, віддавати навіть і життя за спасіння, за життя ближніх. Вершок тої любові сягає до неба, але підстава спирається так на людській природі, що нема чоловіка, який би зроду не відчував потреби любові в тому природному нахилі людського серця до співчуття і милосердя.

Так побудована надприрода на природі. Благодать не ломить і не змінює сутності природи; вона освячує тільки й підносить Божий надприродний закон, закон Євангелія, спирається й тільки доповняє природний закон. Та ціла будова, те нове створіння (як каже святий Апостол Павло) людства, піднесеного й освяченого Божим життям благодаті, є, очевидно, Божим архитвором понад усі можливі архитвори, бо є ділом всемогучости і безконечної мудрости Бога-Слова, що прийняв на Себе людське тіло. Через Своє Слово сотворив Бог пречудне діло людської природи, а після її упадку більшим і вищим чудом ту упавшу природу поправляє, підносить і освячує. Звідси та предивна схожість природи з благодаттю, ті немовби природні підстави, на котрих опирається ціла будова благодаті, те наче природне коріння, з якого виростає дерево благодаті. Кажемо «наче», бо природа, коли стається основою благодаті, корінням того чудесного організму, яким є надприрода, має це не від себе, а є Божим даром. Первопочаток, саме зерно того організму, самий найменший камінь того фундаменту, походить з неба, а не зі землі. Тому не можна би прийняти висказу «фундамент» чи «корінь» у тому значінні, що одно чи друге належить іще до природи. Оскільки вона стає основою надприроди, зеренцем чи корінням того організму, яким є діло благодаті, тоді вона вже є надприродним Божим даром, тоді вона вже благодаттю. Та повна таємниця злука природи з надприродою, та границя поміж ними, що укрита десь у безоднях людської душі, – це тайна віри, може, одна з найтрудніших до зрозуміння і представлення. Тим-то і наука віри про Божу благодать така повна безконечних майже труднощів, така обильна в проблеми, над котрими людський ум від довгих віків працює і шукає, а не є ніколи в змозі розв'язати тих труднощів і відслонити заслони, яка прикриває тії правди, що їх бачимо тільки в дзеркалі та в енігматі – загадці, як каже Апостол Павло (1 Кор. 13, 12).

Це, однак, не перешкоджає, що зі всього, що людське у Божому надприродному законі, найбільше людським є милосердя. Є то прикмета, чеснота, що на самій границі: перша у надприроді й найбільш природна у природі. Тому і така надзвичайно важна в християнському житті. Тудою людський ум робить перший крок на дорозі до неба, тудою і людське серце, прив'язане ще до землі, зачинає підноситися вгору.

Звідси й безконечна вага тої чесноти в душпастирській праці. Бо з того боку найлегше може вона людей брати за серце. Через те милосердя надає цілому християнству такий людський характер. І можна би сказати, що це бодай в часті пояснює тріумф християнства над поганством, пояснює світлу добу чотирьох перших століть християнства, коли-то проти усього людства, зорганізованого в наймогутнішій

державі світу, в Римській державі, виступило до боротьби кількох простих рибаків у Галилеї, переслідуваних і побиваних власним народом. У тій боротьбі після трьох століть побідають наслідники тих бідних рибаків. Чому? Очевидно, тому, що в їх руках була безконечна сила Божого Об'явлення і Божої установи святої Церкви. Римську імперію чи радше усі поганські принципи, на котрих вона була побудована, повалили ученики слабих рибаків, бо орудували Божою силою. Але якщо питаємо про причину такої світлої побіди, про орудники, якими ті рибакі змусили римських імператорів до зміни своєї системи, то одною з головних причин чи орудників є та обставина, що наука убогих рибаків, хоч вона була і Божа, була також і людською. Усі люди мусіли горнутися до неї, бо була доктриною, законом, практикою милосердя і любові ближнього. Це – сила, котра завжди буде мати для людей непереможний потяг. Перед тою силою поклониться людство; закон і наука, що орудує тою силою, завсіди побідить, хоч, може, щойно після століть. Христос сказав: *«По тім пізнаватимуть усі, що ви Мої ученики, коли любов матимете між собою»* (Йо. 13, 35).

Любов ближнього являється головним доказом Божого походження Євангелія.

Чесноту милосердя захвалюють і поручають многи книги Старого Завіту. У пророчих книгах, а особливішим способом у Псалтирі та в Книгах Мудрости захвалюване милосердя як головна прикмета праведности. Пророк Міхей каже: *«Скажу тобі, чоловіче, чого треба і чого Господь від тебе вимагає: ділай справедливо, люби милосердні вчинки і ходи в покорі перед Богом твоїм»* (6, 8). *«Милосердний чоловік чинить добро душі своїй, а жорстокий замучує своє тіло»* (Прит. 11, 17). *«Благословенний той, хто для убогого милосердний»* (там же, 14, 21). *«Милосердний буде благословенний, бо спомагає убогого своїм хлібом»* (там же, 22, 9). І многи ще інших уступів книг, яким предметом є Божа мудрість. Так само в Псалтирі: *«Щасливий, хто про вбогих дбає; в день нещастя спасе його Господь»* (Пс. 41, 2). *«Благо чоловікові, що милосердиться і позичає; він докаже справу свою на суді»* (Пс. 112, 5); *«він роздає щедро, дає вбогим, справедливість його триває ввіки, ріг (сила) в славі буде вивищена»* (там же, стих 9). Прегарна похвала милосердя у великого Ісаї, того старозавітного Євангелиста. *«Поділися хлібом з голодним і введи в хату бездомних бурлаків. Як побачиш обідранця, прикрий наготу його і від ближнього твого не ховайся! Тоді світло твоє зорею засвітить, і твої рани скоро зціляться, і справедливість твоя буде поперед тебе ходити та супроводжатиме тебе Господня слава. Тоді ти закличеш – і Господь вислухає тебе, попросиш, а Він скаже: «Ось Я»... Як же ж ти... голодному віддаси серце твоє і нагодуєш душу злиденного, тоді во тьмі в тебе засяє світло і тьма твоя стане мов полудне. І Господь буде повсякчас провідником тобі й буде в часі посухи напоювати душу твою та кріпити кості твої, і будеш мов сад, підсичуваний водою, і як керниця, що в ній вода ніколи не всякає»* (Іс. 58, 7-11).

Ціле Святе Письмо Старого Завіту повне похвал чесноти милосердя, а особливішим способом – Книги Мудрости.

Очевидно, і Новий Завіт захвалює часто ту чесноту. Кілька притч Христових представляють обов'язок милосердя: Притча про немилосердного слугу (Мт. 18)5, про милосердного самарянина (Лк. 10, 29) , а найяскравіше – притча чи оповідання про страшний суд (Мт. 25, 31).

Для святого Апостола Павла щире милосердя є тою прикметою, що на першому місці мусить проявлятися серед християн. Воно являється неначе їхньою одежкою: *«Одягніться як вибрані Божі у щире милосердя, добротливість, покору»* (Кол. 3, 12). А св[ятий] Яків не сумнівається грозити судом без милосердя тому, що не виконував за життя милосердя.

Розуміється, що й Отці Церкви однодушно захвалюють ту християнську чесноту. Наведемо тут кілька текстів лиш одного Йоана Золотоустого: *«Милосердя*

стягнуло Бога на землю у Воплоченні Божого Слова, милосердя легше потягає чоловіка в небо» (Флп. 1, 3). Представляючи, як милосердям зобов'язуємо Христа супроти себе, з питомою собі вервою чи навіть гумором каже: «Жаден віритель не тішиться так своїм довжником, як Христос своїми вірителями. Він усувається від того, котрому нічого не винен, а наближається до того, кому много винен. Чи хочеш мати Його сталим приятелем? Зроби Його великим довжником своїм. Якщо ти Йому нічого не даш тепер тут, то там Йому тебе вже не треба. Він тут, на землі, терпить голод і зажду, терпить, бо жадний твого спасіння; ходить по світі як жебрак, приходить до тебе без одягу і тим способом хоче тобі передати вічне життя. Не занедбуй же такої нагоди!» (Рим. 7, 9).

У наших катихизмах пригадує Церква християнам обов'язок милосердя супроти убогих, поручаючи милосердні діла щодо тіла і душі.

У ширшому значенні ділом милосердя, як і милостинею, є всьо, що дається або робиться для ближнього ради Бога, беручи під увагу його потреби тіла і душі. В тіснішому значенні тими словами називається тільки те, що дається убогому для заспокоєння його матеріальних потреб. У тому значенні поміч, дана ближньому, є одним з найважливіших суспільних обов'язків, на який звертають увагу не тільки віросповідання і проповідники Євангелія, але також і соціологи, й філософи. Заходить, однак, важна різниця поміж філософічним а християнським поняттям помічі ближньому. Для християнина є ця поміч ділом любові ближнього, зділаним з любові до Бога або бодай з уваги на Бога. Матеріально – милостиня соціолога і християнина є поміччю, даною потребуючому ближньому, але формально християнський акт милосердя має вище духове значення; він наказаний мотивом вищим, надприродним; він просвічений світлом християнської віри і Божої благодаті.

В соціології займає милостиня чимале значення. Довкруги того поняття скупчується навіть завзята боротьба різних соціологічних шкіл. Бо обов'язок милостинієз природи речізлучений із правом власності. Тому всі соціологічні школи, що заперечують право власності, тим самим і прямо відкидають християнське поняття милостині. Це поняття в сутності супонує приватну власність як законну, природну, а через те і конечну інституцію. Не входячи сьогодні у філософічні дискусії та докази на ствердження приватної власності, пригадаємо тільки, що, відай, завжди буде правдивим слово Христа, що *«убогих завсіди маєте зі собою»* (Йо. 12, 8). Очевидно, було би бажаним, щоби людство знайшло такі економічні системи, які запевняли би кожному чоловікові заспокоєння усіх його потреб. І правильно шукають соціологи такого систему, досі, однак, без успіху. Слово Христа про убогих може відноситися тільки до епохи Христа чи, може, до всіх подібних епох, не висказуючи ніякої безоглядної та вічної правди. Але треба признати, що зусилля людської думки не тільки не приносить загального добробуту, але навіть просто навпаки: в безконечність множать біду і нещастя убогих. Ліберальний економічний принцип: всьо допускати – причинився, може, до небувалого, не знаного від віків помноження людської продукції. Але тут явище, не зрозуміле для многих економістів і соціологів: у міру зросту продукції зростає і число убогих. І той зріст продукції, ця, як кажуть, «гіперпродукція» допроваджує до якогось стану кризи, що видається радше конечністю якогось катаклізму чи перевороту, в якому ніхто не може предвидіти тих принципів, на яких міг би опертися суспільний лад після цілковитого краху ліберальної політичної економії та зв'язаних з нею капіталізму і монетарної системи. Здається, що довго ще будемо свідками зростаючої людської нужди, чимраз більшого зубожіння людей і чимраз більших їх терпінь. Супроти того треба нам зі збільшенням іще зусиллям пригадувати вірним обов'язок милостині організувати практикування її.

Завжди будуть убогі, а їх число в наших часах побільшилося в незвичайний спосіб. Бо убогими не тільки є ті, що не мають ніякої спроможності удержуватись в непередбачених випадках недуги та старости; між ними є багато і молодих, які не можуть удержувати себе і родини працею, бо не можуть праці дістати або праця буває так оплачувана, що при найліпшій волі та найсильнішій праці не можуть удержати себе і родини. В таких часах мусить Церква пригадувати вірним принципи християнської праведности. По тим принципам, дочасні земські добра, які Боже Провидіння дає людям, можуть бути і є власністю тих, що їх набули законною дорогою і є перед правом їх власниками. А від права власности і посідання треба розрізнити уживання тих дібр. Щодо уживання вони мають служити не тільки йому – власникові, – але й тим, яким можуть власники допомогти.

Пересадним і незгідним з християнською наукою є твердження соціалістів, що помагати вбогим є обов'язком справедливости для посідаючих. Безпідставним твердженням є теж, що кожна власність є овочем людської кривди і що посідаючі є обов'язані просто до реституції. Приватна власність, набута дорогою спадку або через ощадність і працю, є правом, що його стереже Божий закон. А обов'язок ділитися при уживанні тої власности з убогими є християнським обов'язком любові ближнього. *«Будеш любити ближнього свого як самого себе»* (Мт. 22, 39). Не можна зрозуміти любові ближнього, подібної до любові власної, без зовнішніх проявів тої любові. А тими проявами є співчуття, милосердя та спроможність допомогти ближньому в біді, а переходив би біля нього без співчуття і помочі – тим самим доказував би, що не любить ближнього. Любов містить в собі бажання добра тому, котрого любить. Таке бажання мусить проявлятися діянням, себто зробленням того, що при даних обставинах людина може зділати. Христос приказав не тільки любити ближнього, але й давати милостиню: *«З того, що маєте, давайте милостиню»* (Лк. 11, 41). І знову: *«Дайте милостиню, робіть собі мішки, що не старіються, скарб, що не зменшається, на небі, де злодій не приходить ані міль не з'їдає. Бо де ваш скарб, там буде і ваше серце»* (Лк. 12, 33). І ще настає, вимагає щедрости: *«Давайте, а дасться вам; міру добру, натовчену, і потрясену, і переливаючуся дадуть на лоно ваше. Бо тою мірою, якою мірите, відміряться вам»* (Лк. 6, 38).

Для Христа нема міри милосердя супроти бідних. Бо воно має наслідувати милосердя самого Бога: *«Будьте милосердні, як і Отець ваш є милосердний»* (Лк. 6, 36). Нема міри, нема границь милосердя, бо і *«давати ліпше, ніж приймати»*¹⁰. Це – слово Христа, зачерпнене з традиції святим Апостолом Павлом, а записане святим Лукою. Щоби ослабити вагу того Божого закону, хотіли би соціалісти усунути всяку милостиню як противну природному людському достоїнству.

Такий осуд може опиратися тільки на цілковитому браку обсервації та цілковитому браку пізнання християнства. Бо, коли милостиня є роблена по приписам Євангелія (Мт. 6, 2 і далші), по-християнськи нема в ній нічого, що могло би піддержувати гордість того, що дає, або що могло б упокоряти того, що приймає. Християнська милостиня може тільки улекшувати взаємовідносини багатшого й убогшого та скріпляти зв'язі взаємних услуг. Нема так багатого чоловіка, якому не було би треба помочі від інших, нема й так убогої людини, яка б не могла віддавати ближньому потрібних і корисних услуг. Це річ природна, щоб люди від себе взаємно приймали й віддавали услуги християнської любові та взаємної зичливости. Тим способом справедливість і любов, зв'язані зі собою під справедливим і легким тягарем Христового закону, піддержують знаменито зв'язь людського суспільства і ведуть кожного її члена до праці над своїм власним добром і над загальним добром.

Обов'язок милостині росте з потребою ближнього. Наколи та потреба доходить до крайности, коли йде про життя ближнього, християнин обов'язаний з любові

помогти йому не тільки з того, що йому збуває, але й з того, що йому потрібне до збереження добробуту у своєму стані. Тоді той обов'язок любові стається важким обов'язком, себто обов'язком під тяжким гріхом і обов'язком справедливості. Хто знаходиться в крайній біді, має право шукати рятунку навіть з чужої власності, навіть без згоди власника.

Коли потреба ближнього є важка, християнин обов'язаний з любові допомогти йому не тільки з того, але й з того, що людині потрібне або корисне, в міру потреби ближнього. Ніхто не є обов'язаний позбавляти себе того, що конечно до життя, ані навіть помагати з тяжким трудом чи коштом, з важкою, як кажуть богослови, власною невигодою. Досить трудно означити, коли християнин обов'язаний під тяжким гріхом давати милостиню. По досить загальній думці богословів, багатим треба уважати чоловіка, котрому збуває з дїбр, потрібних до життя. З них обов'язаний він під тяжким гріхом давати щось убогим, себто потребуючим, або звичайним жебракам, коли їх не знає.

А якщо йде про частину збуваючого добра, яку обов'язаний дати убогим, то більші ригористи є думки, що треба і всьо збуваюче віддати. Інші хотіли би означити часть, яку треба конечно віддати і яку таку визнають: 1/10, 1/20, а навіть 1/50 річного доходу.

Ригористами були і великі Отці Церкви. Вони не раз висказувалися з такою безоглядністю, що тільки неусталеною термінологією можна оправдати їх скрайно ригористичні суди. Наведемо тільки слова одного, але великого мораліста, святого Василя Великого. В його бесіді про милостиню (Патрологія грецька. Том 31, колонка 1154-1167) читаємо: «Чи ти не скупар і не злодій, коли собі привлащуєш те, що ти дістав для убогих? Коли злодієм називається того, що вкрав одіж, як же інакше назвати того, що, маючи спроможність без власної страти убрати убогого, лишає його без одягу? Хліб, який для себе задержуєш і який неконечно потрібний для утримання твоєї родини, належить до убогого, що з голоду умирає». Подібним способом остро судять багача, що не дає радо милостині, теж й інші наші великі Отці Церкви: Григорій Назіянзин в 14-ій бесіді про любов убогих (Патрологія грецька. Том 35, колонка 858-910), Григорій з Нісси – дві бесіди, що треба убогих любити (Патрологія грецька). Том 46, колонка 454 до 490), Йоан Золотоустий – «Про милостиню» (Патрологія грецька, Том 49, колонка 291-300).

Незрівнянний той останній, коли захвалює милостиню і до неї намовляє. Так, на приклад, наводить Бога, що ось як промовляє до нас: «Як довго гроші є в твоїх руках, вони непевні. Коли даш їх Мені, себто убогим, заховаю їх тоді дуже старанно і в слухну хвилю віддам їх тобі зі зложеними процентами. Я не бажаю їх для Себе; хочу їх помножити, заховати тобі на той час, коли не буде вже ні убогих, ні милостині». А далі святий Йоан Золотоустий додає від себе: «Хто міг би бути дурнішим від нас, коли ми на такі запевнення не віддали радо усіх своїх ошадностей в руки того банкира?» (Рим. 7, 7) (Патрологія грецька. Том 60, колонка 366). Або: «Коли тобі було треба корму для душі, Христос дає тобі власне Тіло; нічого не щадить, всьо віддає... А ти не даєш убогому ні кусника хліба тоді, коли голодує?... Ти сам прийняв так багато, а для убогого ти такий скупий! Тут не про це йде, щоб давати, не в тому милосердя, а в тому, щоби радо давати, радісним серцем, з розположенням вдячного довжника. Хто мав би не так давати, найліпше хай нічого не дає! Так виглядає радше грошева кара, ніж милостиня» (Патрологія грецька. Том 62, колонка 186).

У наших часах і при обставинах теперішньої хвилі в тім є трудність, що мало є таких, котрим би збувало на чім-небудь, а багато таких, що терплять крайню бідую, голодують, а навіть з голоду умирають. Це правда! Але ж бо в таких, власне, часах набирає милостиня без порівняння більшого значення, ніж в часах загального

добробуту. Найменший дарунок набирає вартости тієї маленької лепти вбогої вдовиці, якій Христос віддав таку гарну похвалу (Мр. 12, 41)¹¹: «Істинно кажу вам, що ця убога вдовиця кинула більше, ніж усі, що вкидали в скарбону: бо всі вкидали з того, що їм збувало, а вона зі свого недостатку, всьо, що мала, вкинула увесь свій прожиток».

Такі дари, хоч по-людськи незначні, хоч і не спостережені людьми, перебивають небеса. В таких хвилях діються чуда, хоч і їх, може, не бачуть люди, чуда такі, як розмноження хліба й оливи великим Ілією, як uzдоровлення доньки хананейки (Мт. 15, 21)¹², яка не тільки отримала те, про що просила, але й більше ще і таку похвалу: «Велика твоя віра». Бог дивиться на серце. Хто не може більше дати, як добре слово, або молитву, або малу прислугу, той може з Божою благодаттю трапити на таке слово, як та хананейка, що почула від Христа: «За те слово...» (Мр. 7, 29). Не легко словом заступити діло, бо: «Не ті увійдуть у небесне царство, що говорять: «Господи, Господи», – але ті, що творять волю Отця». Буває, одначе, що слово перед Богом набуває значення діла.

В часах, коли діло милосердя і милостині стається чимраз трудніше, тим усильніше мусить християнин плекати розположення серця до милосердя та милостині, себто співчуття, бажання, волі. Нехай зовнішня милостиня буде мала, коли не може здобутися на більшу, але нехай буде бодай символом того, що людина рада би дати, що душа бажає, чого хотів би чоловік. Може, милосердний Бог прийме і таку, хоч незначну, лепту для того внутрішнього християнського розположення душі. Очевидно, треба стеретись, щоб те внутрішнє розположення не було самообманом. І будь що будь, навіть з посліднього, передаваймо хоч дрібну лепту в руки Христа. Здається, що це одинока зарада у хвилях загальної нужди.

Як довго маємо в руках «Отче наш», як довго можемо в імені своїм і цілого народу повторяти щодня: «Хліб наш насущний дай нам днесь», – так довго можемо бути певні, що Бог не допустить на нас досвіду і спокуси більшої, ніж наша спроможність: «Бог вірний, що не допустить спокушувати вас більше того, що можете, але разом зі спокусою пішле поміч, аби ви могли витримати» (1 Кор. 10, 13).

Індивідуальну милостиню, поміч, яку вбогим принагідно дають ті, що можуть, заступає чимраз частіше організована суспільна тривала милостиня. Тоді прибирає вона форми суспільної опіки. Організована в товариствах суспільність збирає в цілому краю складки і посередничить поміж маючими а убогими та обнімає над тими послідними опіку. Та суспільна опіка може опиратися на суспільній організації, на церкві, на парохіях, брацтвах або приватних добродійних товариствах. Тоді вона не перестає бути суспільною опікою о характері радше приватному, себто недержавному. Коли ж та опіка вбогих спирається на державній владі й індивідуальну милостиню заступає податок для вбогих, тоді та суспільна опіка прибирає назву легальної, державної, опіки. Суспільна опіка в руках самого суспільства є добра і конечна, ті, однак, що беруть участь у тих організаціях, мусять свою працю опіки над убогими і хорими вкладати з християнського духа любові ближнього. А коли та приватна суспільна опіка не вистарчає на усі потреби убогих і хорих, тоді треба помочі й державної влади.

Християнин, а тим більше священник, коли має брати участь у роздаванні публичного гроша між потребуєчих, мусить передусім домагатися якнайстислішої контролі. Контролю уважати за брак довір'я, а навіть за особисту образу є знаком такої примітивности у справах економічних і фінансових, що мусить будити підозріння, що тим способом прикривається нелад і невміння провадити справи. При нагоді предложимо Архи Єпархіяльному Соборові правило, яким мало би бути священникам заборонено брати участь у якому-небудь орудованні публичного гроша або публичних дібр, коли не забезпечена там всесторонна і дуже стисла контроля. Коли її немає і орудуючий публичним добром домагається такого довір'я і такої влади, щоб ніхто не

смів питати, де гроші або публичне добро поділося, там нехибно мусить в короткому часі появитися закид про зловживання. І навіть тоді, коли оскаржуваний священик є чистий від всякої вини, не має він можності оборонитися навіть перед найгіршою клеветою. Лишається про нього думка, що в короткому часі стає загальною, що таке товариство, або брацтво, або допомогову акцію обікрав і на те не має відповіді.

Одинокою відповіддю на це – точні рахунки по всім приписам бухгалтерії та якнайстисліша безнастанна контролю каси. Те, що з часом, може, стане правилом АрхиЄпархіального Собору, нехай буде сьогодні усильною моєю радою для цілого Всечесного Духовенства: ніколи не приймайте, Всечесні Отці, ніякого уряду ані ніякої участі в праці в допомогових товариствах чи організації, коли не є забезпечена дуже стисла контролю і як не маєте цілком формальних поквітувань на всі фонди, які перейшли через ваші руки. А коли берете участь у тих органах, які виконують контролю, домагайтеся такого звіту, який відповідає правдивій і стислій контролі. Коли випадково показалося, що дехто зі суспільних діячів не годиться на таку контролю або уважає її за образу, усуньтеся цілком від співучасті в контрольній комісії та не прикривайте можливих надужить загальним посвідченням, що все в порядку. Бо така посвідка без достаточної певности є просто участю в усіх можливих зловживаннях. При орудуванні публичними фондами, з котрих роздаються милостині грішми, контролю легка: йде про совісне записання цього і про порядок в записках. Але коли йде про роздавання якихсь харчів, контролю значно трудніша, одначе тим конечніша. Вона мусить бути так усистемізована, щоб не було можливе що-небудь украсти. Коли ж викажеться, що громадянин, якого уважають люди за чесного і совісного чоловіка, позволив собі на такі зловживання, які не можна інакше назвати, як тільки крадіжжю, не треба його перед цілою суспільністю компромітувати. Треба, однак, на будуче з ним і зі всіма, до него подібними, бути крайно обережним. Думаю, що є незвичайно важною річчю для Духовенства, щоби всі дуже совісно придержувалися такого способу поступування. Не може ніхто більше пошкодити Церкві, як священик, хоч би й не знати який ревний, про якого усі думають, що є чоловіком непевним у фінансових справах.

Для всестороннього представлення доктрини Церкви про милостиню треба нам іще сказати кілька слів про умовини правдивої христ[ианської] милостині.

Вона тільки тоді є правдивою християнською чеснотою, коли при її виконуванні не є порушене ніяке право справедливости або любові ближнього. Та загальна засада, примінена до поодиноких елементів милостині, вимагає, щоби той, що дає милостиню, давав зі свого, а не з чужого. Милостиня – це перенесення власности своєї на обдарованого. Ніхто не може дати, чого не має. Несправедливий посідач чужого добра не може вбогого спомагати добром, яке несправедливо посідає. Першим його обов'язком – звернення властителейі його добра, себто так звана реституція. Довжник не може давати милостині, як довго не звернув свого довгу вірителеві. Син або слуга не мають права розпоряджати добром батька або хлібодавця. При крайній, однак, біді, себто у випадках, коли кожний є обов'язаний зі справедливости убогому помогти, може й син, і слуга з добра власника взяти те, що конечно потрібне вбогому. Мусить, однак, наперед чи опісля повідомити про зділане. Можуть також супроти вбогого так поступити, як думають, що й сам власник поступив би, себто з розумного припущення про волю і наміри власника.

Треба також, аби власник мав свобідне право розпоряджати своєю власністю. Тому малолітні й жінки, які не застерегли собі свобідного права розпоряджати своїм маєтком, не можуть давати милостині навіть зі свого маєтку. То розуміється, однак, тільки щодо більших дарунків, а не відноситься до випадків звичайних принагідних милостинь. Усі богослови признають жені право давати звичайні милостині навіть зі

спільного маєтку, навіть проти волі мужа, бо той спротив мужа треба уважати нерозумним.

Друга умова правильності милостині відноситься до обдарованого. Милостиня – це вияв християнської любові ближнього, любові, яка розтягається на всіх ближніх взагалі, себто і на чужих, невірних, безбожників та ворогів. «Коли ваш ворог голодує, дайте йому їсти, коли має спрагу – дайте йому пити» (Рим. 12, 20). Вільно, однак, даючому милостиню вибрати поміж потребуєчими тих, яким хоче помагати перед іншими. Не може тільки усіх прочих виключати від своєї зичливості і любові.

Будучи виявом любові ближнього, мусить милостиня заховувати природний порядок, себто помагати в першу чергу тим, що мають більшу потребу, ближчим собі перед чужими, добрим – перед злими. Одначе треба давати милостиню і в тому напрямі по порядку, себто давати її правдиво вбогим і так, щоб вона не була наче заохотою чи поміттю до пороків, як, наприклад, лінивства чи пиянства. Найліпше відповідає тій умовині милостиня, котра двигає і поправляє, а такою є милостиня у формі заробкування.

Християнське милосердя і милостиня – це тільки вияви християнської любові ближнього. Ця чеснота, яка не є чим іншим, а просто богословською чеснотою Божої любові, сягає у безконечність дальше. Любов ближнього і любов Бога – це одна чеснота, бо християнська любов ближніх відноситься до них, як до Божих дітей або до тих, що покликані до того Божого синівства. Ми Бога любимо в ближніх, любимо їх ради Бога. Любов Божа наче переливається на них, обнімає їх, а з другої сторони, любов ближніх є найголовнішим проявом любові Божої, доказом любові Божої, виконанням Божої любові, пробним каменем, чи хто Бога любить. Не будемо описувати ані вихвалити тої чесноти чеснот, що просто людську душу вносить до неба. Вона являється субстанцією, головним змістом цілого Божого Об'явлення й цілого Святого Письма. Вкажемо тільки на те одно, що любов ближнього розтягається ширше від милосердя; милосердя є лише частиною любові, лише одною формою любові. Тому можна сказати, що любов сягає дальше; більше обнімає, ніж милосердя, – хоч, очевидна річ, милосердя може і повинно бути ведене любов'ю і переповнене любов'ю.

А найвищий ступінь любові – віддати життя за любленого, бо «більшої любові ніхто не має, як коли хто свою душу кладе за своїх друзів» (Йо. 15, 13). Тому і велич Божої любові супроти нас пізнаємо в тому, що «Він Своєю душою положив за нас» (1 Йо. 3, 16). Тому, покликані до звершености, мусимо і ми старатися звершеною любов'ю любити ближніх. Тому Святе Письмо виразно від нас жадає жертви життя за ближніх: «І нам треба класти душі за братів» (1 Йо. 3, 17). Є обставини, в яких той обов'язок мусить бути сповнений в повному, буквальному, значінні. Але в розположенні душі, у бажаннях душі, в кожній любові ближнього мусить бути бодай щось із тої жертви, мусить бути готовість на ту жертву. Ось таке поняття ближніх та їх добра, що своє добро земне і матеріальне ставляє вище від духового добра ближніх.

Таким є християнство. В порівнянні з ним якою правдивою безоднею злости і ненависти злочин чоловіковбивства! У християнському понятті це – правдиве повторення злочину Каїна. Бо кожний ближній є братом, є членом тої людської родини, яка розрослася з родини першого чоловіка. Певна річ, що злочинець, який допускається того злочину, не конче пам'ятає про цей характер ближнього, а зовнішні обставини не змушують його про це пам'ятати так, як змушували Каїна, коли підносили руку на брата. Та всетаки чоловіковбивство є злочином, що в суті речі найбільше віддаляє чоловіка від християнської любові ближнього, від християнського поняття життя. Більший гріх, ніж чоловіковбивство, – то ненависть супроти Господа Бога, то гріх диявола і розположення тих, що навіки прокляті й відкинені від Бога, Джерела всякого добра. Але з гріхів поміж людьми та супроти людей чоловіковбивство являється найбільшим

злочином, найбільшим запереченням людської природи, бо смерть є найбільшим злом, яке може людина людині завдавати. Тому той злочин найбільше людину відчужує від людей, найбільше затирає в ній характер чоловіка, найбільше противиться людській природі. Тому й на першому місці зачислюється до тих злочинів, що стягають на чоловіка прокляття неба, або, як висказується Святе Письмо, «кличе до неба о пімсту», викликує пімсту неба.

Всечесному Духовенству поручаємо дуже старанно й усильно над тим працювати, щоби в душах вірних виробити правдиве обридження до того гріха. Духовні Отці будуть вірним пригадувати, що злочин чоловіковбивства є гріхом, караним церковною клятвою, що застережена Ординаріатові. Будуть теж пояснювати, чим є та кара. Ціллю її – двигнення з глибокого морального упадку душі нещасного грішника, який сплямив руки, життя і душу неповинно пролитою кров'ю брата, що покликаний Божим милосердям до достоїнства Божої дитини.

Кара церковної клятви, наложена єпархіяльним єпископом і йому застережена, не потягає за собою обов'язку вірних уникати грішника, що покараний клятвою, себто християнина, що допустився злочину чоловіковбивства. Такий наслідок може мати церковна кара тільки тоді, коли це виразно вирішує церковна влада. Та все-таки такий жахливий злочин, яким є повторення злочину Каїна, мусить у вірних християн збудити почування обурення та обридження, а ці почування треба так виявляти, щоб упавшого грішника довести до опам'ятання.

Вірні мусять показувати нещасним жертвам гріха обурення на їх поступування не з ненависти, а з любові для їх безсмертних душ. Християнська громада повинна дати відчутти чоловіковбивцям, що над ними має милосердя, але ними і брідиться, а передусім, що, по приказу великого пророка царя Давида, товариства таких злочинців неначе боїться. Пророк Давид у псалмі, що його свята Церква поручає відмовляти кожному священикові при умиванні рук перед кожною Службою Божою, так молився до Всевишнього Бога: «Не погуби душі моєї з нечестивими, не погуби мого життя з мужами крові, що їх руки повні беззаконня»¹⁶. Боявся пророк, щоби саме життя враз із тими нечестивими мужами крові не було причиною Божої неласки і Божої кари, яка могла би проявлятися погубленням душі, відкиненням життя. У Посланні святого Апостола Павла до Коринтян читаємо, що у тій першій христ[иянській] громаді великого міста Коринту зайшов був випадок, де пасерб за життя батька зачав жити в грішному співжитті з мачухою. Тоді Апостол Павло, щоби вирятувати нещасного грішника й увільнити християнську громаду від страшного згіршення, а до того побудити ревність християн до заховування Божого закону, приказав, аби громада зібралася на релігійні збори, себто в імені Ісуса, і в злуці з духом Апостола, що був не присутній тілом, але духом лучився з громадою вірних, грішника виключила зі своєї суспільности, себто наложила на него церковну клятву, вживаючи для цього страшних слів, що віддають його сатані на погибіль тіла, щоб дух спасся в день Господа нашого Ісуса Христа (1 Кор. 5, 1-5). Кара ця, наложена Апостолом і християнською громадою Коринту, принесла бажаний успіх. Бо злочинець, що допустився розпусти, і то «такої розпусти, якої нема й між поганами», навернувся. У громаді знайшлися тоді ревнителі, які йому ніяк не хотіли простити; інші, побоюючись, аби не впав у розпуку, хотіли йому допомогти, але боялися щось зробити проти волі й думки Апостола. Тоді святий Павло в другому Посланні до Коринтян (2, 5-11) поручив громаді простити розкаяному грішникові й допустити його до спільного життя, себто зняти з него церковну клятву.

Ось так може християнська громада мудрим поступуванням, з любов'ю, але й рішучістю спасти нещасного грішника.

З глибоким болем серця, зі страхом про будучину нашого народу бачу, як у многих громадах живуть люди, що їх душі й руки сплямлені неповинно пролитою

кров'ю ближніх. Їх душі усильно поручаю і молитвам, і милосердному, але й рішучому поступованню і Духовних Отців, і усіх вірних християн супроти них. Передусім моліться про те, щоби Бог вірний наш нарід устеріг перед соблазном та зіпсуттям, що їх подібні випадки приносять. Моліться і за нещасних грішників, – чи таких знаєте, чи є такі в громаді вашій, чи їх немає; просіть Всевишнього Бога за їх навернення. А передусім поручайте такі молитви невинним дітям; пам'ятайте, що молитви дітей Бог вислухає легше і скорше, ніж молитви старших людей, коли вони не заховали ненарушеною Божою благодаті, що її одержали у святому Хрещенні. Люди, сплямлені тяжким гріхом, люди, що втратили невинність Хрещення, лишень далекою і трудною дорогою покаяння можуть вернутися до Божої благодаті. Але й тоді, коли навернуться і з горячими сльозами покаяння святим Таїнством Покаяння очистять свої душі, ще довго, може, змушені будуть праведним християнським життям і християнською щирою та довгою молитвою повертатись до тої Божої благодаті, що її Бог проявляє легшим і скоршим вислуханням молитов. Невинній дитині усе, може, буде легше випросити щось із неба, ніж блудному синові, який з далекої чужини гріха повернувся до батьківської хати.

Для нещасних грішників майте серце, повне милосердя; гріхи свої старайтеся очистити виявами християнського милосердя супроти тіл і душ, а дітей учіть зберігати невинність і молитися про навернення грішників. Це дві переважні, як не найважливіші, християнські чесноти життя.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога і Отця і Причастіє святого Духа да будет з вами. Амінь!

Писав у червні 1942 року.

† Андрей Митрополит

ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 201, оп. 1р, спр. 7, арк. 35-47, черн., маш..

ЦДІА України, м. Львів. – Бібл., інв. №№ 156, 6313.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник LV. – Львів, липень-серпень 1942 року. – Ч. 7-8. – С. 133-144.

ДІЛА МИЛОСЕРДЯ

ТОМ I.

ДОКУМЕНТ № 19

1902 р., лютого 17 (ст. ст.: лютого 4), Крехів. Пастирське послання Митрополита
Андрея
О супружестві і родині
(с. 384).

Добрі діла християнські

24. Хочете прикрасити свою хату-родину, прикрашайте її добрими ділами християнськими. Хочете знати, якими, – не питайте мене, самі себе запитайте, в своїм селі коло себе шукайте, а на кождім кроці і в кождій хаті у кожного сусіда знайдете нагоду до доброго діла. Мешкає в селі вдовиця, що собі ради не вміє дати, – допоможіть, порадьте. Є в селі сироти, о котрих ніхто не дбає, котрих нема кому поучити, – станьте для тих сиріт родичами, а Всевишній Опікун і Отець вдів і сиріт велику дасть Вам за таке добре діло заплату.

Є в селі убогий, каліка – не пожалуйте милостині. Гріш, даний убогому для Ісуса Христа, є вложений в руки Божі і віднайдеся в вічності. А не маєте, що дати, то дайте хоть добре слово. І за добре слово любови не мине Вас заплата.

Є, може, в селі такий бідний парубок або дівчина, що з них всі сміються, ними поштурхуються, – нехай же они у Вас знайдуть християнське серце, повне співчуття і любови.

Суть в селі такі діти, що родичі о них не дбають, що катехизму не уміють, що дико ростуть, – поучіть, часом накажіть, як потреба, умийте, зачешіть. І знов добре діло.

Сусід до церкви не ходить, навіть і на Пасху не сповідався – підіть в неділю рано і потягніть до церкви. Як самі сповідаєтеся, намовте і єго до сповіди, а виратуєте, може, бідну душу від вічної погуби.

Є в селі такі люди, що віри й науки Божої не знають, – запросіть їх коли до себе, перечитайте побожну книжочку, а може, тим способом, за ласкою Божою, просвітите темного.

Є в селі кількох пияків. Ви, родини християнські, возьміться так до них, щоб їх конче від пиянства відтягнути. Намовляйте, просіть, представляйте. Якби так усі в селі над ними троха попрацювали, якби так і газди, і газдині раз у раз кождий своїм способом зробив то, що може, щоби такого від гріха відтягнути, може, в короткім часі він і змінив би ся.

Як будете коло себе шукати добрих діл християнських, котрими можете прикрасити своє родинне життє, певно, знайдете їх ще багато - багато. І не буде тяжко знайти спосіб, щоби на свою родину стягнути ласку і благословенство Боже.

Надр.: Пастирське посланіє Митрополита Андрея Шептицького до вірних О супружестві і родині. – Жовква, 1902. – С. 1-53.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т. II. – Кн. 1. – Львів, 1998. – С. 70-95.

ДОКУМЕНТ № 30

**1905 р., лютого 19 (ст. ст.: лютого 6), Крехів. Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних
О церковнім братстві
(с. 575).**

Хочеш знати, які то еще красні діла любви ближнього міг би ти зробити, якби о тій святій роботі пам'ятав? Поглянь навкруг себе! В твоїм-таки селі кілько ж знайдеш річей до зроблення! Ту вдовицю, що ані ради, ані помочи не має. Порадь, поможи! Ту сирота без вітця, матери – пригорни до себе. Там хорий не має за що лікаря спровадити, ліку заплатити, може, бись і зміг помочи. Затяжко тобі одному? А якби Вас там було п'ятьох, шістьох в селі, котрі би разом схотіли помочи, то вже поміч буде. Вас п'ятьох

еще замало на то діло? Чому би Ви не мали просити богатшого сусіда о поміч, просити отця духовного, піти до двора. Ту і там сказати: «Бідний хорий лежить, потреба би лікаря, нема чим заплатити, нема, як коні післати, може, би Ви помогли». Вірте мені, браття мої дорогі, любов ближнього, християнське милосердіє має в собі велику силу і справляє часом чуда.

А як в ділах любви ближнього і в ділах милосердія християни зберуть свою силу в купу, то вже справді можна сказати, що Христос єсть з ними, при них Христова ласка і сила Христова.

Спаситель сказав: «*Бо де двоє або троє зібрані в моє ім'я, там я серед них*» (Мт. 18, 20).

Надр.: Посланіє Пастирське Андрея Шептицького до вірних своїх Єпархії О церковнім братстві. – Жовква, 1905. – С.1-44.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т.ІІ. – Кн. 1. – Львів, 1998. – С. 177-196.

ТОМ ІІ.

ДОКУМЕНТ № 29

**1934 р., неділя Хрестопоклонна, Львів. Пастирське послання
Митрополита Андрея
до духовенства Брацтво Святих Тайн і Християнської Науки.
(с. 172-173).**

Збереться кількох людей доброї волі у свого душпастиря. Разом із ним стануть нараджуватися над можливостями виконання любові ближнього. Душпастир не мав іще нагоди показати свою власну любов, не мав нагоди дати милостині убогому, відвідати хорих тощо. Бо він прийшов щойно до села, він іще того села не знає і не знає, що тим людям треба. Щойно з тієї наради довідується, що є двох-трьох людей у селі хорих, яких ніхто не відвідує, а які, може, потребують помочі. Є вдовиця, є сироти, є вбога старушка, є каліка – є, над ким виконувати діла милосердя. Організація показується потрібна, бо тільки за спільною поміччю всіх можна сповнити деякі християнські діла. Ніхто, навіть із тих людей доброї волі, не може щотижня відвідати усіх хорих, зрештою, про те і не подумав; іще менше може на себе взяти виховання тієї сироти. При організації, коли кожна хата давала б хоч би найменшу лепту, вже можна би і сироту віддати до захисту, і старушці хустку купити, і каліці забезпечити теплу страву. Священикові треба було тієї розмови з людьми, бо між недужими є і такі, що на Пасху не сповідалися, бо, може, вже тоді були хорі, а може, й не дбали, – на кожний випадок священик зобов'язаний їх відвідати вже не тільки з християнської любові ближнього, але й зі справедливости: він на те в селі й за те має прожиток. Треба його відвідати, бо міг би вмерти без сповіді й без святого Причастя, що було би досмертною плямою і довгом на рахунках його (душпастиря) душі, якого не можна виплатити перед Божою справедливістю. Шукаючи з тими кількома людьми доброї волі (це є ще початок організації), знайдемо у громаді багато невилічених ран. Попередній душпастир рідко проповідав, проповідав неясно, мало хто міг його розуміти, очевидно, люди будуть мало знати з науки віри. Треба буде парохіяльної бібліотеки, треба буде зорганізувати

спровадження книжок і добрих релігійних часописів, треба буде подбати, щоби був виконаний часто повторюваний припис, що і після Служби Божої, й після вечірні мається в церкві голосно й виразно відмовляти під проводом священника щоденні молитви. Те робив, наприклад, дяк, але молитви відчитував заскоро, не досить голосно, і таке повторювання не було навченням людей молитов, як цього розпорядок Ординаріату вимагає, і люди відвикли від цієї, такої дуже конечної, практики. Отже, треба, щоби священник спершу з тим незначним гуртом сумлінно виповнював цей припис та своїм добрим прикладом у церкві та в розмовах із сусідами і близькими потягав до цього й інших. У селі є одна пара, що жиє на віру; вже не раз попередні душпастирі старалися їх чи звінчати, чи розлучити, але безуспішно. Отже, треба співпраці кількох поважніших господарів із душпастирем, аби вкінці вдалось вирятувати нещасних.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLVII. – Львів, 15 квітня 1934 року. – Ч. IV. – С. 88-96.

ТОМ IV.

ДОКУМЕНТ № 23,

**1931 р., грудня 13, Львів. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства і вірних
На поміч безробітним і вбогим.
(с. 195).**

Наближається страшна доля бідних людей – зима. Сотками тисяч нещасних, потребуючих помочі, грозить просто смерть від холоду й голоду. Церква, духовенство й вірні мусять в ім'я любові Христа дати їм поміч. Матеріальну, моральну і релігійну поміч. Ніхто не сміє казати, що з огляду на господарську кризу є це неможливим. Найкращі пам'ятки і діла милосердя зацвітали в часах загального зубожіння і руїни. Поділитися з голодним останнім кусником хліба та злишньою одежею, дати нещасним душевну і релігійну потіху, розрадити в горю, потішити в нещастю – це правда християнська любов. Вона прожене зі сердець нещасних огірчення та зневіру, ненависть і розпуку й приверне їм віру в Бога й людей.

Робіть, що хто може. Можеш більше - зроби більше, можеш мало – зроби мало. Навіть мала лепта вбогої вдовиці, яку вкинула до церковної скарбони, - навіть ця мала лепта дочекалася великої похвали від Христа. І дійсно, всі а всі, навіть убогі, можуть і повинні щось милосердного зробити для інших убогих і нещасливих. Можеш часом дати якийсь гріш, можеш дати яку квартиру збіжжя чи бульби. Можеш дати кусник полотна чи яку злишню одежину. А якщо ти не зміг би того з-за твоєї власної бідноти, то, певно, можеш пожалувати бідного, потішити його щирим словом, улити надію в засумоване серце ближнього, дати розраду в його горю. А також можеш і повинен ти молитися за за бідних і нещасливих; можеш із вічної керниці молитви черпати для бездольних небесну потіху. Чи ж того не може зробити навіть найбідніший із вас?

Допомогова робота мусить бути загальною на цілім просторі наших єпархій.

Кожна парохія мусить zorganizувати поміч безробітним, бідним дітям, удовам і сиротам і взагалі всім потребуючим помочі в межах парохії. Крім цього, багатші, а властиво урожайні частини краю мусять допомогти харчами бідним по містах. Правда, і на селі біда, бідні й безробітні, сироти й опущені діти, і навіть заможніші колись господарі не можуть пов'зати кінці з кінцями, але все-таки при добрій волі можна жертвувати ще біднішим у місті рільничі плоди. Хай у днях загальної нужди спалахне й

огорне цілий край полум'я християнського милосердя. Воно мусить нагодувати голодних, потішити зневірених.

ЦДДА України, м. Львів. – Бібл. інв. № 368.

Надр: *Часопис «Мета».* – 13.XII.1931 р. – Т. 1. – Ч. 40. – С. 1-2.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т. II. – Кн. I. - Львів, 1988, - С. 469-475.

МИЛОСТИНЯ

ТОМ I.

ДОКУМЕНТ № 47

1911 р., листопад – 1912 р., березень, Дев'ятники – Лаврів.

Пастирське послання Митрополита Андрея

***Пам'ятка для руських робітників в Німеччині, Франції, Сполучених Державах,
Канаді, Бразилії і Аргентині
(с. 792).***

Варто добре застановитися і добре розвідатися і порадитися, як то гроші задержувати, – відай, таки найлучше – поштою до дому відсилати, а найгірше – віддати якому агентови або малому банкови, бо звикло пропаде. Поштою – то майже ніколи не пропаде та, може, найменше коштує, а певно, найбезпечніше. Коли, приміром, з Німеччини хто до Австрії посилає 100 марок, то ту виплатять 117 корон 60 сотиків, а то коштує лиш 50 феніків.

Хоче хто ті гроші вибрати – най видає, але мудро, не по-дурному, най, приміром, видає на те, щоби більше просвітитися, навчитися, як працювати, щоби більше заробити, щоби стати мудрішим, більше просвітитися. Єсли на те видає хто гроші, то вернеться, ще і з процентом.

Коли маєш більше грошей, не забувай і на убогих.

А знаєш, що милостиня – то скарбниця, свята Божа скарбниця, перехована в руках Ісуса Христа.

Кождий гріш, даний убогому, кожда милостиня і кожде добре діло – се так, як гріш, зложений в скарбниці вічності, в руки самого Ісуса Христа. Кождий сотик, там зложений, віднайдеся тоді, коли Бог віддасть кождому після его діл. За кожде, і за найменше, добре діло, зділане в Божій ласці, належиться нам заплата. Шклянка води, дана убогому, кусник хліба, добре слово, коротка молитва, добрий примір, сповнення кождого, хоч би і як малого, обов'язку – все то доброділа, за котрі не мине нас заплата в небі, єсли лишень жиємо в Божій благодаті після Христового закона, без тяжкого гріха на душі і єсли витриваємо в Божій ласці до смерти і без тяжкого гріха зійдемо з сего світа. Ісус Христос сказав: *«Продайте ваше майно й дайте милостиню. Зробіть*

собі гамани, що не старіються; невичерпаний скарб на небі, де злодій приступу не має, ні міль не точить» (Лк. 12, 33).

Давайте милостиню, приготуйте собі мішки, що не старіються, скарб, що ніколи не зменшується, скарб в небі, де злодій не вкраде, де міль не з'їсть.

Надр.: Памятка для руських робітників... – Жовква, 1912. – С. 1-66.

**ДОКУМЕНТ № 27,
1902-1904 р., травня 20 (ст. ст.: травня 7), Крехів. Пастирське послання
Митрополита Андрея до духовенства
О квестії соціяльній
(с. 538-540).**

Обов'язок давання милостині

Але над людськими правами і судами єсть право і суд Христа, нашого Бога, Котрий в ріжний спосіб поручає нам милостиню... Представлену тут науку можна в тих словах зібрати: *«Хто, з Божої ласки, дістав більшу обильність дібр, чи відносяться до тіла, чи до душі, отримав їх на се, щоби з них хіснував на власне совершенство, а заразом яко строїтель Божого провидіння на хосен інших»* (Енцикліка *Regim novarum*).

Обов'язки убогих

Обов'язок християнської любови накладає Церков і на убогих. Далеко від схліблювання кому-небудь, нікому з людей не говорить лиш о его правах, але і о его обов'язках. Навіть тогди, коли акцією демократичною Церков звертаєся до мас пролетаріату і коли її слуги священники ідуть в нарід, до убогих зближаються, заступаючи і стаючи в обороні їх прав, еще і тогди, і тогди тим більше, Церков пригадує їм, що їх убожество і кривди, котрі терплять, не дають їм ніякого права до ненависти, до заздности і до пожадання чужого добра. Пригадує, що нема положення на світі, котре би кого-небудь звільняло від обов'язку справедливости і любови ближнього. Учить їх вірно і совісно сповняти услов'я добровільної і справедливої умови, наказує їм кривдити працьодавців на маєтку, або славі, або здоровлю і життю, і не позволяє їм ніколи, навіть в обороні своїх слушних прав, уживати насилія, бунту против справедливої власти, і перестерігає їх перед переворотними агітаторами, котрі пересадними надіями, приреченнями не до здійснення ведуть до гіршої еще нужди, гіршої неволі, розпусти і розчаровання.

Церков угодою підносить матеріяльно

Наука Христова єднає убогим матеріяльну поміч богатших і морально підносить їх, а таке моральне двигнення не єсть без значення на сторону матеріяльну его життя, бо

часто причиною правдивої нужди буває пристрасть, приміром, п'янство, гра. Научити чоловіка поконувати пристрасть – то єсть не раз дати му сильний товчок до поправлення бити. В подібний спосіб впливає наука, котра каже передвиджувати наслідки кожного діла, і та, котра каже дбати о будучність родини.

Підносить морально

Річ ясна, що все то не усуне всякого убожества, в великій часті для того, бо загал людей не легко сповнить всі ті приписи Христової науки, але і тому, котрого матеріально не піднесе, дасть наука Церкви велику потіху і поміч моральну.

Суспільна донеслість

Гадаю, що трудно не видіти суспільної донеслости науки, котра, з одної сторони, підносить убогого і матеріально, і морально, а з другої – каже кожде єго право свято шанувати, накладає на всіх тяжкий обов'язок ратувати го в крайній біді, навіть з власною великою жертвою. Такій науці відмовляти значення суспільного, як се роблять соціялісти, тільки для того, бо стоїть на сторожі правно набутої власности, – се, однак, суд сторонничий і несправедливий. Христос і Церков не зносить приватної власности богатших, але робить більше, бо наклоняє їх до добровільних жертв християнського милосердя, а що робить се успішно, свідчать всі інституції милосердя, котрих годі зчислити. Всі ті науки Церкви ведуть людей, що її голосу слухають, до здійснення Христового ідеалу, щоби всі були одним: «Щоб усі були одно» (Йо. 17, 21).

Ідеал любви

Лучить нас всіх, християн, любов до Бога нашого небесного Отця, і спільна мета нашого життя – спасенне вічне, котре в Бозі маємо осягнути, – і чаша Христової Крови, проллята за нас всіх, і спільно нам достоїнство прибраних Божих дітей, і скарбниці ласк отверті для нас всіх. І ми всі з роду братьми, дітьми одної Божої родини, і для нас всіх найвисшим щастем, найвисшим ідеалом – ідеал Христа: «Щоб усі були одно».

Надр.: *Посланіє Пастирське Андрея Шептицького... до Всечестного Духовенства єпархій О квестії соціяльній.* – Жовква, 1904. – С. 1-71.

Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. – Т. II. – Кн. I. – Львів, 1998. – С. 137-177.

ДОКУМЕНТ № 44
1911 р., лютий, Лаврів.
Пастирське послання Митрополита Андрея Канадійським Русинам
(с. 762-763).

Потреба милостині

Життя Ваше в Канаді дуже мені сподобалося: широкий, розлеглий, далекий степ, а воздух так чистий, так здоровий, – одно, відай, в тім життю прикре, не лиш то, що церкви еше рідко, що мало священників; бо, за Божою ласкою, то всьо зміниться; але, відай, в Канаді убогих і жебраків нема, котрим би можна милостиню давати.

Богу дякувати, що людям так поводитьься, що кождий, як лиш хоче, може собі заробити, що мало таких, котрі би жили з милостині, але знаєте, браття, мені видаєся, що як християнин не має ніколи нагоди дати жебракови милостиню, то якось щось в життю бракує. І як же ж не мало би бракувати щось важного в життю, если християнин не має, як сповняти того приказу Христа: *«Тож дайте милостиню»* (Лк. 11, 41), і знова: *«Продайте ваше майно й дайте милостиню. Зробіть собі гамани, що не старіються; невичерпаний скарб на небі, де злодій приступу не має, ні міль не точить»* (Лк. 12, 33). Христос наказує давати милостиню на те, щоби зібрати собі такий скарб, що ані злодій его не вкраде, ані міль не з'їсть.

Коли нема кому дати милостині, коли не мож гроший своїх переложити з тої одної деревляної скрині, що в хаті стоїть, до тої другої, золотої, скрині, що в руках Христових в небі для нас захована, то як же ж не має бракувати щось важного в життю? Тож треба собі той брак заступити і бодай иньшими добрими ділами любови ближнього збирати собі заслугу милостині в небі. Найкрасше, може, діло християнське любови ближнього – то заховувати з усіми мир, коли блаженними назвав Христос тих, що є кроткими: *«Блаженні засмучені, бо будуть утішені»* (Мт. 5, 5), – і блаженними тих, що так поступають, що всюди мир приносять: *«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться»* (Мт. 5, 9). Щасливий і блаженний той, що потрафить погодити сусіда з сусідом, мир до хати принести поміж чоловіка і жінку, помирити ворогів, що від літ не говорять взаімно. І хто ж не покусивбися о так красне діло, хто ж з Вас не забажає дістати з неба ту чудну назву Божої дитини, Божого сина? Поступайте так, як приказав Апостол: *«Усяка досада, гнів, лютъ, крик та хула мусять бути викорінені з-посеред вас разом з усією злобою. Будьте, натомість, добрі один до одного та милосердні, прощайте один одному, як Бог у Христі вам простив»* (Еф. 4, 31-32). Наслідуймо Бога, як Божі діти, жиймо в любови взаімній, як і Христос полюбив нас і віддав житте Своє за нас. Ми всі діти одної родини, любімся, як браття, як браття з собою жиймо.

Надр.: Канадійським Русинам. – Жовква, 1911. – С. 1-93.

ТОМ II.

ДОКУМЕНТ № 15

1929 р., березня 17, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних на Великий піст. (с. 60-61; 68-70).

Нині приходжу до Вас, дорогі браття, в імені убогих, хочу перед Вами боронити їх справи, хочу заохотити Вас до милосердя для них – до милостині, – але хочу їм так помочити, щоби не тільки не накладати на Вас жадного тягарю, але противно, принести Вам правдивий хосен, – і то не тільки духовий, але й матеріальний, дочасні користі. В імені тих, що терп лять, я, неначе жебрак, приходжу до Вас і з витягнуеною рукою прошу о милостиню для них; але, витягаючи одну руку, я рад би другою давати, давати більше, чим прошу. Приходжу до Вас із витягненими руками о милостиню, – але не з порожніми; бо коли приходжу з Божим словом, то надіюся на благодать Ісуса Христа Спасителя, що дасть мені то Його святе Слово так Вам передати, щоби Ви у ньому найшли правдивий хосен, потіху, добра і безмірні скарби. Ці скарби містяться в Божому Слові, бо ж се наука самого Ісуса Христа, а у Христі укриті є усі скарби премудрости і розуму. То Слово Всемогучого Бога, що держить у руках долю народів і всіх людей, вічну й дочасну.

Послухайте з увагою і побожністю Божого Слова; прийміть його від Вашого душпастиря-єпископа з тою пошаною і любов'ю, яка належить не йому, єпископови, але Богови Ісусу Христу, в імені якого говорить. Усі, що так слухали Божого Слова і так його приймали, знаходили у ньому все безконечні скарби. Воно збагачувало їх навіть тоді, коли вимагало від них жертви; воно їх просвічувало, освячувало, підносило, скріпляло. Воно давало їм завсіди нове, вище, життя Божої благодаті. Тому надіюся, що й Вам святе Боже Слово принесе ті небесні богацтва, яких я Вам так дуже бажаю.

I. Хто ж із нас, дорогі, не може про себе сказати цього, що Святе Письмо устами Євангелиста Йоана висказує до церкви в Ляодикей: *«Ти нещасливий, і нужденний, і убогий, і сліпий, і нагий»* (Од. 3, 17). Ми бідні й нещасливі, але не тільки зі згляду на добра цього світа, ми, може, ще бідніші та більше нещасливі зі зглядів духових; ми бідні в науку в Господа Бога. Ми нещасливі задля наших гріхів, ми нужденні, бо у нас нема чеснот; ми убогі, бо у нас нема заслуг; ми сліпі, бо не знаємо дороги, як збогатитися; ми нагі, бо не маємо весільної одежі, без якої не можна дістатися на пир, на який Пан неба і землі запрошує. Така бесіда кожному зрозуміла, кожному йде до серця, бо кожному лежить на серцю його власна біда. Кожний терпить на тому, що є бідний та нещасливий. Але як легко розуміють люди таку бесіду, оскільки вона відноситься до дочасного життя, так глухими є вони, наколи вона відкриває їм біду душі. Бо ми, дорогі, буваємо часто дивно обоятними і байдужими для душі, зате вражливі ми на усе, що відноситься до тіла; се нас болить, о сім пам'ятаємо.

Одначе, якщо тільки трохи застановимося над тим, кожний побачить ясно як на долоні, що «наше» добро – то, властиво, тільки то, що є наших душ. Скажи, дорогий брате, що маєш? Що є *«твое»*? Подумаєш про хату, про ґрунт, про одягу, може, про гроші, зложені у скрині? Брате! Ти помиляєшся; помиляєшся й тепер, коли про це думаєш, помиляєшся й тоді, коли називаєш це все своїм, помиляєшся й тоді, коли кажуть, що воно твоє. У дійсності воно не твоє; воно тільки тобі позичене, і не знати, на як довго. Видиш сонечко на небі, хто знає, кільки разів воно для тебе ще зійде. Хто знає, чи, заким настане літо, осінь, зима, друга весна, не прийдеться тобі всьо то

покинути, і підеш у чужий, а як чужий, у далекий, а як далекий, край, і з цього усього нічо не забереш зі собою. Усьо то «твое» перестане бути «твоїм», перейде в чужі руки; тобі з того лишиться тісна домовина й убога одіж, і то ще станеться кормом хробаків, а твоя душа піде перед справедливого суддю – не дай, Боже, з порожніми руками – без добрих діл. А коли душа пропаде, хто ж дасть заміну за ню, хто ж її відкупить, якою ціною, якими грішми? І що ж на правду є твоє? Що забереш зі собою? Що будеш посідати навіки?

Послухай, що говорить Господь: *«Раджу тобі купити у мене золото, очищене в огні, щоби ти збогатився і в білу одіж одягся»* (Од. 3, 18). Це щире, очищене в огні золото – то усі ті надприродні Божі дари, до яких веде віра в Ісуса Христа і Божа любов.

IV. Милостиня є так важна, так велике місце займає у життю християнина, що не може її бракувати й у проповіді Євангелія. Душпастир, що іменем Ісуса Христа має голосити Євангеліє, що має учити жити по-християнськи, є прямо обов'язаний пригадувати часто обов'язок милостині. Його проповідь – це проповідь любові. Можна, проте, сказати, що це проповідь милостині. Бо ж любов ближнього без милостині може бути слаба, безхосенна, а може, прямо не є любов'ю. Тому і я вважаю за свій обов'язок проповідати милостиню й іменем убогих, як се у тім письмі роблю, о милостиню просити. Не інше значіння має і зарядження Ординаріяту, що в кожній церкві раз у місяць має бути душпастирем проголошена збірка на добродійні цілі. Не наміряю я на Вас, дорогі браття, накладати якийсь примус, усе лишаю добрій волі. Священики, що мають заприсяжений обов'язок повинуватися своїй духовній власті, є обов'язані щомісяця ту складку людям пригадати, до неї людей заохотити. Сей їх обов'язок є лише часткою обов'язку проповідати Євангеліє. З обов'язку проповіді, з сего загального обов'язку їх стану і їх уряду, є вони обов'язані і проповідати милостиню, заохочувати до неї вірних. Виконання цього обов'язку важніше від другої цілі Ординаріятського зарядження, якою є поміч добродійним інституціям. Хто з душпастирів, виконуючи ту другу ціль, давав би хоч і з власних фондів і значну суму на добродійні цілі, сповняв би лише в часті, й то в менше важній часті, зарядження Ординаріяту. Так, як у милостині важнішим спосіб, у який вона дана, чим як вона велика, так у щомісячній збірці важніша заохота, намова, проповідь, чим переслана сума.

Від Вас, дорогі браття, ніхто не вимагає, щоби Ви багато давали, але тим усильніше ми усі заохочуємо Вас, щоби Ви радо давали, давали щирим серцем. Один дрібний гріш, даний щирим серцем, більше вартує, чим дукат, даний не щиро, не радо, для людського ока. Тому й ледви чи може душпастир або громада вимовлятися від складки – може зложити дуже дрібну суму на триста-чотириста душ – одного золотого, але і того золотого підмовити, чи не буде це щось, на що Христос міг би відповісти: *«Я був голодний, а ви мені не дали їсти, я був спражнений, ви мене не напоїли, я був нагий, ви мене не приділи...»*.

Обіцяючи собі, за Божою ласкою, вернути ще до того так важного предмету, обіцяючи собі ще раз вернути до тої проповіді з нагоди цього Великого посту, прошу всіх усечесних отців душпастирів і катихитів се нинішнє моє послання відчитати по церквах матірних і дочірних і у школах і до предмету цього послання вернути у проповідях і ексортах. Час Великого посту – це час покаяння, покути, а найправдивіша дорога до покаяння, перший крок до покути – це милостиня, дана зі щирої любові ближнього. Нема безпечнішого, певнішого способу заслужити на Боже милосердя, як милосердя зглядом ближніх. Тому й тепер, у тім пасхальнім часі, й у цілому Вашому життю не жалуйте гроша, даного убогим, складайте в руки Ісуса Христа свої, хоч дрібні, лепти. Він Пан неба і землі, що колись, по смерті, буде нас судити, нині, неначе

убогий, витягає до нас руки і просить о поміч. Робить це через голос Церкви, що заохочує до милостині, робить це під видом убогих, удовиць і сиріт, опущених дітей, про яких сказав у Євангелію: *«Що зробите одному з менших моїх братів, то так, як би мені зробили»*. Помагаймо Йому, робім для Нього, що можемо, а Він обильну нагороду дасть усім за найменшу поміч, дану убогим. А вже на цім світі Своїм милосердям нагородить Ваше милосердя і Своєю святою благодаттю доведе й нас, і Вас до широго покаяння і до світлого Празника Воскресення не тільки тут, на землі, але передовсім там, у ясній вічності.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога Отця, і Причастя святого Духа най буде зі всіма Вами.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLII. – Львів, 1 лютого 1929 року. – Ч. 15. – С. 1-2.

ТОМ III

ДОКУМЕНТ № 9

**1940 р., березня 12, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних
Про милостиню
(с. 28-30).**

Положення многих удовиць, сиріт, старих та недужих людей, а між ними і священників приневолює мене звернутися до Вас усіх, Дорогі Браття і Сестри во Христі, зі завізванням прийти їм зі поміччю, присилаючи до нас харчі, які можете, або помагаючи нам у даному випадку по селах купити, які ми могли б роздавати потребуєчим. Усіх Отців узиваю, щоби з парохіяльними радами уживали всіх церковних грошей, які на потреби церкви не є потрібні, на підмогу потребуєчим, передусім по містах. Та усім парохіяльним радам разом із душпастирями даємо дозволення і власть гроші з церковної скарбони уживати на ту ціль. На першому місці в кожному селі по справедливості належитья душпастиреві та його родині зі скарбони удержання, наколи християнська громада іншим способом не сповнила того свого обов'язку. Бо її обов'язком є утримувати священника. Але і супроти потребуєчих у громаді християнська громада повинна з любов'ю опікуватися усіма потребуєчими. Хто хоче доступити милосердя, нехай сам буде милосердний.

Тому прошу нині о поміч передусім для тих, що її потребують у Вашому селі, а більше ще – у місті. А щоби Вас заохотити до пам'яті для потребуєчих, наведу Вам слова праведного ісвятого Товита, записанів його книзі 4 глава 7-10 стихи: *«По своїй спроможності помагай ближнім і не відвертай свого лиця ні від одного убогого, тоді й Боже лице від тебе не відвернеться; скільки можеш, будь милосердним. Маєш багато, дай обильно, а коли ти сам убогий, старайся і з того малого бодай щось дати ближньому. Так збереш собі обильну нагороду на день біди»*. А днем біди називає праведний Товит і день, у котрому самі будемо в більшій потребі, й день страшного суду, коли прийдеться здавати справу зі всіх гадок, слів і чинів. А старозавітний

мудрець, син Сираха, у своїй Книзі мудрости (4, ст. 1-6) так говорить: «Сину, ніколи ні одному вбогому не відмов милостині й не відвертай ніколи ока від потребуючого; голодуючого чоловіка ніколи не злегковаж і убогому в його потребі не зроби ніколи прикрости. Не засмучуй серця потребуючого і не поскупи малого дару тому, хто в біді. Не відкидай прохання убогого і не відвертай свого лиця від потреби ближнього». А святий Апостол Павло (Євр. 13, 16): «Не забувайте на добродійність і спільність, бо такими жертвами угоджуємо Богові». А до Филип'ян (Флп. 4, 18): «Я маю досить, прийнявши від Епафродита те, що ви післали: солодкі пахоці – приємну жертву, милу Богові». А на прислану Филип'янами милостиню відповідає Апостол таким прегарним благословенням: «А мій Бог нехай сповнить усяке ваше бажання по своєму богацтву во славі во Христі Ісусі» (там же, ст. 19).

Пишу це в Сирний тиждень, у два дні після перечитання Євангелія про страшний суд. У тій притчі Христос представляє, як на страшному суді буде нагороджувати праведних за кожне добре діло, зділане супроти ближніх, не інакше, як коли б те діло було сповнене супроти Нього самого: «Оскільки ви вчинили що одному з сих моїх найменших братів, ви вчинили се Мені» (Мт. 25, 40).

Яке чудо Божої доброти, яка велич християнської чесноти! Убогому, голодному жебракові дає християнин кусник хліба, а Христос, Цар слави в небі, платить так, як би то Його голодного християнин накормив. «Я був голодний, а ви Мені дали їсти» (Мт. 25, 35), – і пригадає кожний кусник хліба, кожну склянку води, гріш, молитву, відмовлену за каліку-безбожного.

Усіх Отців деканів та душпастирів прошу: мій поклик і моє прохання передайте вірним, зорганізуйте в деканаті чи парохії збірки для потребуючих, а те, що зберете, дайте у повітовому місті й у Львові, а будемо своїми молитвами випрошувати для Вас обильну благодать із неба. У подібному положенні святий Апостол Павло, коли просив свого вірного, себто чоловіка, ним наверненого, о милосердя, так писав до Филип'янина (Флм. ст. 17-19): «Коли, отже, уважаєш мене другом, приймай його, як мене, коли ж він скривдив тебе в чім або винен тобі що, почисли те мені. Я, Павло, написав власною рукою: я віддам». Чого би не дати за те, щоб мати таку власноручну за поруку самого Апостола, що він заплатить за те, що ми комусь винні. Рад би і я піти за прикладом Апостола і сказати: «Дайте потребуючим – я віддам», – а якщо так не говорю, то не тому, щоб я не хотів віддати, а тому, бо боюся, що не буду мати з чого віддати, коли там усі разом станемо перед Христом. Зрештою, маю для Вас сильнішу за поруку, ніж моє «я віддам», бо даю Вам за поруку самого Господа Ісуса. У нашому тексті Святого Письма ці слова див.: Сир. 4, 1-4 (прим. ред.). Тобто у вівторок Сиропусного тижня, в часі, коли на Літургії попередньої неділі – М'ясопусної – відповідно до літургійних приписів читався уривок Євангелія, в якому Христос говорить про страшний суд, що настане наприкінці світу (пор.: Мт. 25, 31-46, Флм. 19). У Христа, неначе вексель, Ним написаний, Його Пресвятою Кров'ю, а на ньому написане: «Я віддам». Хочете доказу? Маєте притчу про страшний суд, маєте книжку святого Євангелія. Боже Великий, Єдиний! Яка безконечна вартість тої книжки, коли у ній такий запис торжественний і святий, такі величаві обітниці й за поруки, сильніші від основ світу і вищі від ясных зір на небі. Нехай Бог Усевишній дасть, аби Ви, Дорогі Браття і Сестри, зрозуміли обітниці Христа, і обов'язки супроти потребуючих, і вартість любові ближнього, вагу й ціну кожного доброго християнського діла, і нехай Бог Вас благословить Своїм милосердям і Своєю благодаттю, Ваші родини, села, і міста, і кожну християнську душу зокрема.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога і Отця, і Причастя святого Духа хай буде з усіма Вами. Амінь.

Вівторок сирного тижня року Божого 1940.

† Андрей Митрополит

ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 358, оп. 3, спр. 14, арк. 9, зв. 10.

ЦДІА України, м. Львів. – Бібл., інв. № 6313.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник ЛШ. – Львів, березень 1940 року. – Ч. 3. – С. 26-27.

СВЯТІ ТАЇНСТВА ПОКАЯННЯ І ЄВХАРИСТІЇ

ТОМ I ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ 1899-1914

ДОКУМЕНТ № 11

1901 р., березня 16 (ст. ст.: березня 3), Львів. Пастирське послання Митрополита
Андрея до вірних *О покаянню*
(с. 199-223)

Коли я, місяць тому, першим своїм листом пастирським вітав Вас, любі браття, я гадкою в неділю ранком зайшов до кожної хати, де лише жиєте, щоб Вас у Ваших хатах словом Божим привітати та запросити на Відправу до церкви. Я так свій лист зачав, щоб Вам, браття мої, тим способом показати, як то слово Боже не лишаєся в церкві, але йде і до Ваших хатів, відзиваєся до кожної родини і до кожного серця християнського, щоб Вас у кожній хвилі життя до церкви, до дому Божого, провадити!

Ми тогди всі разом до церкви йшли, – так само і в цілім життю всі разом мусимо йти до Господа Бога. Я, Ваш єпископ, маю Вас провадити словом Божим у цілім життю, а Ви в цілім життю маєте мене слухати та йти за мною тою дорогою, котрою Вас до Бога веду.

Тому-то й днесь, на початок Великого посту, знов приходжу до Вас до хати; за мене до Вас іде сей пастирський лист із Божим словом, щоб Вас другий раз привітати та розповісти Вам дещо о тім, чого днесь поміж Вами шукаю. Але днесь, то вже не до Вас усіх іду, а лишень декотрих з-поміж Вас шукаю. Тому добре уважайте, щоб сей з Вас, до котрого слово моє нині відноситься, в серці глибоко відчув та зрозумів, що власне о нім і до него бесіда.

Днесь роблю так, як Ісус Христос кожному душпастиреви приказує, так, як Він сам робив. Добрий пастир, каже Ісус Христос, лишає дома 99 овець, а йде шукати одної овечки, що єму пропала.

Так зробив Ісус Христос, коли з неба зійшов на сей світ і став чоловіком, коли для нашого спасенія лишив у небі мільйони святих ангелів, а прийшов працювати над людьми, що згинули через гріхи, через котрі від Бога відступили.

Так само робив Ісус Христос, коли поміж людьми по світі ходив. Всюди глядів за грішниками, неначе пастир за вівцями, що заблукалися. Так зайшов Він до хати грішника Закхея.

І мені треба так робити. Днесь йду до Вас із тією самою роботою.

Іду з гадкою, тим моїм письмом, по містах та селах; заходжу до кожної хати, не лиш до такої, що при дорозі стоїть, але й до такої, що десь далеко під лісом або десь високо на полонині стоять.

Де лишень жиє та бідує якась християнська душа, там всюда заходжу і всюда глядію за тою овечкою, що загинула. Всюда шукаю тої християнської душі, що через гріх відпала від Господа Бога та для Ісуса Христа згинула.

Накликую, завзиваю, красенько прошу та людей питаю, де ділася та бідна християнська душа? Де жиє? Де пробуває? Де мені знайти сего християнина, що в очах Господа Бога грішником?

Чи він єсть старий, сивий, над гробом стоїть, а ще з молодих літ має не відпущені гріхи? Чи він молодий, а пустий, бавиться житєм так, як та дитинка яблуком? На гріхи не вважає, на Бога забуває, о вічне спасеніє не дбає?

Чи его знайду поміж людьми, що на селі живуть та на землі працюють, чи в місті, чи на ярмарку? Чи поміж письменними та вченими? Чи поміж тими, що письма не знають? Чи поміж богатшими? Чи поміж убожшими?

Не знайду я сеї бідної християнської душі, якщо она сама на мій голос не обізвєся і сама в серці не зрозуміє, що она є тою душею, яка Христови запропастилася і котрої Христос через мене шукає. А щоби обізвався голос совісти в її серці і щоби кождий із Вас, мої браття возлюблені, добре порозуміли, чи не єсть з тих грішників, витолкую Вам, через що чоловік від Бога відпадає і як до Бога може вернути.

1. Що чоловіка з Богом в'яже?

Коли Господь Бог чоловіка на сей світ пускає, в'яже его з Собою, як би якою золотою ниткою, як би якимсь сильним ланцом, що з одної сторони самого Господа Бога в небі тримаєся, а з другої сторони – душі християнина. Та золота нитка, та свята зв'язь, що християнина з Богом тримає єв тім, що Всевишній Бог приймає чоловіка за Свою дитину, за Свого сина. Чоловікови як Своему синові дає Бог із неба Свою святу ласку та всякі Свої дари. А за то домагаєся Бог від чоловіка, щоб Єго св[ятого] Закону в життю тримався та ніколи не робив нічого такого, що Законowi Божому противилося.

То даєся через святе Хрещенне. В нім, власне, зав'язуєся поміж християнином і Господом Богом та свята зв'язь синівська, що їх лучить.

Так само, як коли газда приймає до своєї хати якусь сироту, і за свою дитину в суді її записує, і до тої дитинки так каже: *«Я тобі буду татом, а ти будеш мені дитиною. Будь мені як дитина послушна, а я тобі буду тепер усе давати, чого тобі потреба, а колись, то станеш і моїм наслідником, бо по мені дістанеш цілий мій маєток»*.

Правда, що, коли так християнин прибере собі сироту за дитину, зав'язуєся поміж сиротою і тим прибраним вітцем зв'язь, подібна до тої, яка є поміж рідним вітцем і рідною дитиною.

Так само каже Бог до людей: *«Беру Вас за Свої діти. Я буду Вам отцем, а Ви будьте Моїми дітьми, слухайте Мене, як діти свого вітця, і не робіть ніколи того, що Я заказую. Як будете Мені так послушними, а Закон Мій так будете заховувати, то буду Вам давати в життю всякі добра і буду Вам благословити»*.

Через таке зав'язуєся свята нитка між Богом а людьми. Тримаєся Бога з одної сторони, бо що Бог обіцяв, то і робить, а людей тримаєся, коли своє роблять, то єсть, коли Божий Закон заховують.

2. Через що переривається та нитка синівства Божого?

Але коли чоловік Закону Божого не захоче, а в якійсь річі, не цілком малій, переступить розказ Божий, то та нитка переривається.

Через кожний смертельний гріх чоловік відпадає від Господа Бога та перестає бути прибраною Божою дитиною. Бо власне в грісі чоловік переступає заповідь Божу, гріх є тогди, коли християнин своїм лукавим серцем не хоче робити так, як Бог розкажує, і не слухає Господа Бога.

А як вже чоловік не слухає Господа Бога і не живе так, як Господь Бог від нього вимагає, то вже і Господь Бог не вважає його за прибраного сина і не дає йому тих ласк і того благословення, яке обіцяв вірним Своїм дітям.

То так між Богом а людьми троха є, як коли чоловік чоловікови щось продає або винаймає або який-небудь контракт з ним робить. Ось, приміром, газда продає грунт сусідови. Один дає грунт, а другий дає гроші; як хто грошей не хоче дати, то йому і грунту не буде. Так трохи і з Господом Богом. Господь Бог дає ласку, та за ласкою вічне спасеніє душі; а чоловік дає те, що захоче святі заповіді. Не хоче християнин свого дати, то і Бог своє відбирає.

Між Богом і людьми єсть так, як би контракт, що його люди між собою роблять, та лише між тими контрактами така різниця, що в тім Божім контракті йдеться о велику річ, бо о вічне спасеніє душі; а в тих контрактах поміж людьми йдеться о пусті й марні річі. І знов у тім є різниця, що в тих людських контрактах менш-більш стільки вартує те, що християнин дає, як і те, що борг, а в тім контракті з Господом Богом християнин мало що дає, а дуже много бере. Жити після Закону Божого – то невелика річ, а до того і Бог помагає. Міг би Бог тої цілої роботи стереження домагатися від людей і без ніякої від них заплати; бо чоловік – Боже сотворінне, до Господа Бога з усім належить. Якби Бог того домагався, то чоловік мусів би і найтяжчу роботу робити без ніякої заплати. Тому все те, що чоловік у тім контракті для Бога робить, є мале і вже по справедливості без ніякого контракту Богови належиться. Але те, що Бог дає і що обіцяє в тім контракті, то дуже велике, і воно чоловікови ніяким способом не належиться. Не може бути більшого дару для чоловіка, як коли Всевишній Бог, Господь неба і землі, прибирає его Собі за дитину. А ще більше те, що по смерті християнина хоче его у Себе в Своєму небесному царстві за дитину гостити. До того кожда ласка, що її Бог у тім контракті дає, стільки вартує, що не можна тієї вартости хоч би порівнювати зі всіми іншими добрими.

Якби ми так по справедливості хотіли змірити та зважити ласку Божу, хоч би найменшу, ми переконалися б, що она така велика, що сам Ісус Христос Кровію Своєю мусів її для нас купити. То значить, що кожда ласка вартує стільки, скільки Кров Ісуса Христа. Та найсвятіша Кров була як би ціною, за котру Господь Бог привернув людям Свою ласку.

З того видите, який то великий нерозум того християнина, що не хоче заповідей Божих заховувати, а через те і зриває святу зв'язь синівства Божого, що з Богом его в'язала.

3. Що гріх за собою приносить?

А коли через гріх зірвана та зв'язь свята, то вже чоловік Богови, а Бог – чоловікови стає як би чужим і, що більше, навіть ворогом. Чоловік відвертається від Бога. Перестає бути Божою дитиною, а стає як би невільниким гріха. Чоловік сам собі паном ніяким способом не може бути, бо з роду рукою Божою сотворений, живе на світі на те, щоб Г[осподу] Богови служити і Закон Божий заховувати, а як цього не хоче зробити,

то сам себе віддає в люту панщину сатані. Коли грішать, сповняє волю та накази проклятого диявола і єму служить.

І вже перестає мати в Господа Бога нагороду за свою службу. Тратить усяке право до небесного царства. А за то в заміну дістає нагороду від того, котрому служить – від диявола. Солодку та велику і світлу нагороду дітей Божих заміняє собі через гріх на гірку панщину в диявола, за котрою йде вічна погибель у пеклі.

І Бог зі Своєї сторони відвертаєся від християнина. Перестає благословити єму в життю. Перестає слухати єго молитви. А замість вічного щастя, котре обіцяв Своїм дітям, записує на християнина пекло. То така сама заплата, як ота, що її дав був ангелам, коли від Него відпали та проти Него збунтувалися.

Бог Всевишній на синів Своїх ласкавий і добрий, а на грішників загніваний.

Як собі сесе добре розміркуєте, то ясно зрозумієте, що трудно, може, і знайти такого нерозумного християнина, щоб із власної своєї волі вибирав собі панщину гріха місто світлого Божого синівства.

І я так думаю, дорогі мої браття, що ніхто з Вас до гріха ніколи би не брався, якби все добре знав і пам'ятав, що за гріхом іде. Лиш в тім біда, що християнин часто сего і не знає. В тій річі не один наче сліпий. А до того много християн і сего не знають, за що є гріх.

4. По чім гріх пізнати?

Часом люди кажуть, що не можна і поступити без гріха. Всюди, у кожній річі мусить бути гріх. Така мова пуста, бо гріх – то в життю така велика річ, що і здалека гріх пізнати легше, як скаженого пса. Треба лише ті дві річі знати, о котрих тепер напишу. А то буде за голос совісти та за Божий Закон. По тих двох річах дуже легко гріх розпізнати. Тож як в якій річі хто з Вас ті дві річі знайде, то най же знає, що за таким ділом, як би якийсь пекельний хвіст, тягнуться всі ті страшні наслідки, о котрих я Вам доперва написав.

5. Перший знак гріха – голос совісти

Перша річ, по котрій можна гріх пізнати, єсть голос совісти. В самому серці, в душі, Господь Бог дав чоловікови такого Божого вчителя, що християнинови вже наперед каже, в чім є гріх, а в чім гріха нема.

Коли християнин до якогось гріха хоче братися – чи п'янства, чи до крадежи, чи до бійки і сварні, чи до прокльонів, чи до якого суевір'я, – відзивається в єго серці сей Божий голос совісти та потиху всередині єго каже: *«Се гріх! Сього не можна робити!»*

З одного боку, до гріха тягне й кортить і лукаве серце чоловіка, часом і диявольська покуса або і недобрий чоловік. Всі вони представляють гріх як щось добре і миле. А часом так розум перекутять християнинови, що справді він так думає та самим гріхом тішиться, як би не знати яким добром.

Але з другої сторони, відзивається в серці голос совісти та перестерігає, що се гріх, а за гріхом іде кара.

Християнин усередині стоїть між тими обома голосами та своїм розумом і волею вибирає, що хоче, але вже добре знає, за що є гріх. Як не послухає Божого голосу – совісти, то певно має гріх, а за гріх належиться єму і кара.

6. Другий знак гріха – Закон Божий

Сей голос совісти може, однак, часом і помилитися. Але як за ним християнин іде, то не помилиться. Хто робить так, як єму серце каже, той гріха ніколи не має. Але

серце могло б легко помилитися, якби християнин не знав добре Божого Закону. Закон Божий – то друга річ, по котрій можна пізнати гріх.

Якщо розум видить, що якесь діло противне Законови Божому, то вже певний знак, що таке діло є гріхом. Для того християнин мусить добре знати цілий Закон Божий, щоб розпізнати, за що є гріх, а за що гріха нема.

Буває так поміж людьми, що за всякі річі дурні й пусті кажуть люди: «*Не годиться робити, бо гріх*». Приміром, не годиться в неділю ватру класти або варити їсти, не годиться в п'ятницю золити, по заході сонця смітте викидати і таке інше.

Як християнин не знає, що сего всього в Законі Божім нема, а робить таке проти голосу совісти, буде мати за се гріх. Не для того, що не годиться таке робити, бо се пuste говоренне, але для того, що не послухав голосу совісти. Міркував собі, що буде гріх, а таки зробив.

Християнин, що добре знає Божий Закон, той знає, що Закон Божий за такі пусті річі не говорить, то знає, що в тім гріха нема.

Коли в якимсь ділі совість християнинови скаже, що се гріх, то сего голосу совісти він мусить слухати, але, крім того, мусить знати добре Закон Божий, щоби, після того Закону, розумом своїм розібрати, чи що є гріхом, чи що є противне Законови Божому, чи ні. То не тяжка робота, бо Закон Божий короткий і ясний. Десять заповідей Божих – і вже кінець. Всьо інше, що є в Божій науці за обов'язки християнина, то лише об'ясняє та толкує ті Божі заповіді.

Коли так кожний гріх і самою совістю чоловіка, і Законом Божим назначений як та річ страшна, що приносить смерть душі християнина, то і не тяжко гріха в життю устеречися. Цілісінька наука Божа і ціла віра Ісуса Христа ту одну має ціль, щоби християнина перед гріхом устеречи і вирятувати его, як в гріх впав.

7. Хто віднав від Бога?

Тепер, браття мої милі, Вам вже і ясно, кого я тим листом шукаю, і кожний із себе може пізнати, чи єсть з тих, що від Господа Бога відпали і наразилися на Єго страшний гнів, чи ні.

Перші, що від Господа Бога найбільше відпали і найбільше зірвали зв'язь, котра з Ним їх в'язала, то ті, що тяжким гріхом против віри відпали від віри християнської.

8. Через гріх против віри

Бог у науці Ісуса Христа дав нам, людям, Об'явленне Своє святе з неба через Сина Свого Єдинородного Ісуса Христа, Котрого прислав до нас для нашого спасенія, навчив нас о всяких річах, котрих нам потреба, щоби по смерті до Господа Бога до неба дістатися.

Ми, люди, маємо взглядом Господа Бога святий обов'язок ту науку Ісуса Христа за правдиву прийняти. Хто б за правду не приймав усього того, що Ісус Христос сказав, ображав би тяжко Господа Бога й Ісуса Христа. Коли Ісус Христос щось сказав, то мусить бути правдиве. Якби хто уважав собі, що се не правдиве, то робив би так, як би Ісусови Христови приписував неправду та брехню. А се вже і для чоловіка було би образою. Якби кому з Вас чесний чоловік сказав щось, а хто з Вас ему відповів: «*Се неправда*», – то, певно, образив би его такою бесідою; яка ж доперва образа сказати або і подумати, що сам Ісус Христос неправду сказав! Як неправду сказав, то вже не святий, не Син Божий, а лиш простий чоловік, що інших дурив, ставляючи себе за Бога. А як Він не Бог, то пuste ціле спасеніє, яке Він нам приніс, і пуста ласка Божа, котру нам Своєю Кровію купив.

Дивіться! Скільки то безбожностей міститься в такій одній пустій бесіді або і дурній гадці, котру християнин до серця свого прийме. «*Може, пекла нема*» – коротке

слово, а страшний гріх, бо через те слово відкидаєся віру в науку Ісуса Христа. Ісус Христос много раз казав, що є пекло, і хто гадає, що, може, так не єсть, то так робить, як би казав, що Ісус Христос, може, і неправду учив.

Якби знайшовся між Вами нещасливий християнин, що такою бесідою або гадкою согрішив против святої віри, най знає, що він перший єсть із тих грішників, що відпали від Бога і котрих Бог до покаяння кличе.

9. Через святокрадську сповідь

А дальше, може, поміж Вами знайдуться і такі грішники, котрі від давна ще мають на душі якийсь неспокутуваний гріх. Може, знайдєся якийсь чоловік, котрому вже недовге життє у Бога записане, а котрий ще звіку по щирості не висповідався. Замолоду, може, хлопчиком на пасовищі, або в пустій забаві, або нечемною піснею образив Бога. Від того часу, може, сповідався кілька або кільканайцять разів. Але що з тих усіх єго сповідей, коли, може, ані одна з них гріха не відпустила. Як сего гріха з молодого віку щиро не визнав при першій сповіді, бо встидався або боявся вітця духовного, то, може, всі сповіді цілого єго життєя не лише гріха не відпустили, але кожда з них новий, страшний гріх на душу стягала. Бо уважайте! Як при першій сповіді гріх затаїв, то тяжко согрішив. Се єсть страшний гріх святокрадства – нещиро сповідатися. При другій сповіді мусів би визнати сей гріх фальшивої сповіді і той гріх, що єго затаїв, а до того ще всі інші гріхи, що їх визнав у тій недобрій сповіді. Они так само ще не відпущені, бо такі сповіді не добрі і перед Господом Богом за гріх рахуютьсє, то й ніяким способом Божої ласки ані відпущення гріхів не можуть дати.

Як же в тій другій сповіді того всього не висповідався, то і она перед Богом святокрадська, гріха не відпустила. Новий гріх придбав собі через таку сповідь християнин. А в третій – знов так само, і в четвертій – знов. І так із ряду в кожній сповіді приростає християнинови до тих попередніх усіх, що мав, щораз новий гріх святокрадської нещирої сповіді. Так довго, доки не висповідаєся щиро з усього того, що закривав, і з тих усіх сповідей дотепер, і з кожного святого Причастїя, що єго приймав, і єще з усіх гріхів, із котрих висповідався в таких недобрих сповідях.

Який же страшний тягар гріхів назбираєся в душі християнина через той стид, що єму не дає по щирості сповідатися.

Тож передовсім, если є між Вами такий грішник, то до него осібно звертаюся і дуже щиренько прошу єго й закликаю, щоби принайменше вже сего року ті давні свої недобрі сповіді поправив. Най не боїтьсє, щоби духовний отець у сповіді насварив або зганьбив єго, бо кождий священник у сповіді заступає Наймилосерднішого Бога, Котрий чекає на навернення грішника і все готов єму гріхи відпустити, як лише грішник до Нєго в щирій сповіді навернесє. Най пригадає собі страшну Божу кару, страшний огонь у пеклі, котрий за такі гріхи єму належитьсє. Най пригадає собі і смерть чорну, котра з кождим днем наближаєся і прийде, може, власне в таким часі, коли він найменше приготований і найменше буде о ній думати. Може, і незадовго она прийде. Може, тебе, брате мій милий, несподівано заскочити і поставити перед Божий суд перед твоїм покаяннем. Що відповіш Господу Богу, коли Він зажадає від тебе справи з цілого твого життєя? Як закине тобі, щось так змарнував найкрасші Єго ласки й дари? Поки час, послухай Божого голосу, котрий кличе тебе до покаяння й до поправи, навернесє до Бога цілим твоїм серцем і поправ своє життє.

10. Через залишення Служби Божої в неділі і свята

Знайдеся поміж Вами, може, і не оден такий, що за гріх собі не вважає опустити в неділю або свято Службу Божу, хотяй виразно Господь Бог у Законі Своїм приказав

святий день святити, а Церков, толкуючи Божий Закон, приказує християнам у неділю і свята бути на Службі Божій та духовної науки побожно слухати.

Опустити таку Службу Божу – єсть залишити великий обов'язок взглядом Господа Бога.

Як християнин до церкви піти не годен, бо нездужає або хорий, або як не має в що одягнутися, тогди вистарчить у хаті помолитися. Бог не домагаєся ніколи від чоловіка того, чого той не може зробити. Але як християнин здоров і може до церкви піти, а з недбальства або лінивства не піде, то через таке одно залишення свого обов'язку він має тяжкий гріх і тратить Божу ласку. І не дивота, що Господь Бог вимагає від людей такого стислого сповнення їх обов'язків. Бог більшим паном на небі й землі, як усі королі й цісарі цілого світу. А Ви самі найліпше знаєте, яка стисла та гостра цісарська служба у війську або і той послух, якого домагаються всякі інші власті на світі. Правда, зле вийшов би християнин, якби від цісарської служби хотів утекти або до суду не ставився, коли єго завізуть. Як так важна цісарська служба, то о скільки важніша еще Служба Божа, на котру Бог казав усім християнам ставитися у неділю і свята рано.

А і Ви, що в неділю й свята ідете до церкви, але, місто Богови щирим серцем помолитися, поза церквою з іншими розмовляєте або і в церкві говорите та всякими пустими гадками забавляєтеся, рахуйте собі таке за гріх. Господь Бог взиває християн до церкви не на те, щоби розмовляли або розглядалися, а на те, щоби вислухали цілої Відправи. Коли в церкві священник править Службу Божу, то разом із ним усі люди в церкві мають Господеви Богови Всевишньому жертву приносити.

Належитья Господеви Богови від усіх людей жертва, як би яка данина або податок, на знак, що чоловік признаєся до Господа Бога і хоче Єму вірно служити. Давно, у Старому Законі, приносили люди жертву зі свого маєтку та з овочів землі, щоби Господеви Богови тим способом віддати честь, Єму за всі ласки дякувати, за гріхи Єго перепрошувати та просити Єго за всі потрібні ласки й дари. Тамті всі жертви, як, приміром, коли Богови давали в жертву збіжжє, овочі або яке теля чи вівцю, – всі ті жертви були замалі для Господа Бога і недостойні так великого Пана. Доперва Ісус Христос приніс Господеви Богови жертву зі свого життя, коли добровільно прийняв смерть. Та жертва була вже так совершенна, що принесла правдиву честь Господеви Богови та випросила для всіх людей Божу ласку.

Ісус Христос хотів і нам лишити спосіб Господеви Богови славу приносити. Лишив нам жертву: та жертва, котра в нас Службою Божою називаєся, полягає на тім, що жертва Христової смерті відновляєся на наших престолах тільки разів, кілько священник при престолі Службу Божу відправляє і святими словами Христовими освящає святі дари, хліб і вино, у Найсвятіше Тіло і Найсвятішу Кров Ісуса Христа. Коли священник се робить, всі присутні християни мають разом із ним Господеви Богови молитися і так побожно стояти в церкві, як коли би були на самій горі Голгофті тогди, коли Ісус Христос на хресті за нас умирав.

11. Через тяжку роботу в неділю

І се собі за гріх рахуйте, мої милі браття, коли хто з Вас у неділю або свято тяжку роботу робить, бо день святий має бути цілий Господеви Богови посвящений, а не має обертатися на роботу.

12. Через гріх ненависти, незгоди

І такі християни через гріх відпали від Господа Бога, котрі в ненависті й незгоді та в прокльонах з іншими живуть і всякі кривди їм роблять, чи то через побитте на здоровлю, чи через всякі ошуканства та крадежі на маєтку, чи знов через клевету та

обмову на славі. Хто тяжко яким-небудь способом скривдив свого ближнього, той тим самим тяжко образив Господа Бога, бо скривдив того, котрого Бог як Свою дитину любить і за котрого Ісус Христос Кров Свою пролляв. Ісус Христос всьо, що хто ближньому зробив, чи добре, чи зле, всьо рахує так, як би Єму самому се зробив.

13. Через нечисті гріхи

Ще гіршим способом чоловік перетинає зв'язь святу, що єго з Богом лучить, а то через усякі гріхи, що противляться шестій заповіді Божій.

У тім грісі кожда річ, хотяй би і малою здавалася, є тяжким гріхом. Не лиш діла, але кожда погана бесіда і кождий нечемний погляд, і пісня, а навіть і погана гадка, котру християнин до свого серця прийме. Тож о тім грісі найбільше треба християнинови все сказати в сповіді святій, як було, і нічого не закривати в серці.

Інший більший гріх – по вінчанні грішити, бо в такім грісі ще і присяга зломана, і переступлена шеста заповідь Божа. А як з обох сторін мають присягу, то аж дві присяги нараз ломлять.

Гірший гріх – з близьким своїм. А суть і такі гріхи, що такі страшні і великі, що не годен тут їх і висказати.

14. Гріхи задержані

Ви самі знаєте, браття мої милі, що суть і такі гріхи, від котрих не кождий священник може дати розрешенне. Такому чоловікови, що такого гріха допустився, треба би хіба до Львова до мене приїжджати до святої сповіді або писати, щоб я якому священникови власть на сесе дав.

Такий-то вже в цілій святій Церкві звичай, що єпископ застерігає собі щонайбільші гріхи, а то не для того, щоби людей карати, але на то, щоби їх відстрашити від таких гріхів, бо хіба вже дурний або безбожний візьме на себе такий гріх, о котрім знає, що не легко може дістати розрешенне.

А з тих гріхів нечистих єсть аж три гатунки такі погані, що в нашій єпархії застережені єпископови.

Тому-то в шестій заповіді мусить християнин сказати все, що лише пам'ятає. Так, як у серці був гріх, так най буде і на устах у сповіді.

Одного не смієш сказати – а то ім'я того, з котрим хто грішив, бо то до гріха не належить.

15. Через п'янство

А єще іншим способом християнин може від Бога відпасти та стати невільниким диявола – а то через п'янство. Тим способом найбільше людей відступає від Господа Бога так далеко, що часто трудно вже і вернути.

Треба ласки Божої, чуда, щоби такого грішника привернути до Бога. За п'янством ідуть усякі інші гріхи: обжирство, лінєвство, бійка, крадежі, сварня, всяка нечистота. Із тих гріхів трудно піднятися, бо п'янство християнинови відбирає розум.

Кождий із Вас се добре пізнає по п'яку: як то і розумний християнин, як уп'єся, стає дурніший від дитини, а часом дурніший від худоби.

Як же не має бути страшним гріхом перед Господом Богом, як же не має страшної кари на християнина стягнути – так заливати розум, душу та совість?

Вистарчить раз упитися, щоби перед Господом Богом бути вже п'яком, хотяй би такого п'яка люди і за тверезого вважали.

16. Боженеся і клятьбою

Кленуть люди, проклинають і часом самі не розуміють, яка то страшна річ – клятьба. Хто клене, то якраз так, якби злого желав, смерти, хвороби, нещастя або чого там. І ворогови найлютішому не годиться злого бажати, і се єсть тяжким гріхом.

Уважайте ж, мої милі браття, який буде гріх, коли християнин не ворогови, а жінці-дітям клене! Знайдесь і така матерь, що не боїться і не стидається свою дитину заклясти. Як робить таке з дурної голови, то може бути, що Господь Бог за тяжкий гріх сего не порахує; але хто вже знає, що то єсть – проклинати, то вже сего не сміє робити.

Таке саме можна сказати і за боженеся. Бо і се гріх, як лиш християнин знає, що робить. Божитися – то єсть Господа Бога брати за свідка. Як йде о річ велику перед судом, то нема гріха присягати по справедливості на правду. Але для річи пустої і марної, то, хотяй би і на правду, все ж таки не годиться Бога на свідка взивати. А що ж доперва, коли християнин на брехню присягає або лише божиться.

В тім аж два гріхи: за брехню – один, а за боженеся – другий. Якби я, мої милі браття, хотів скрізь поміж Вами вишукати тих, що через смертельні гріхи стратили ласку в Господа Бога, то мусів би я ще довго шукати і довго оповідати за всякі способи, якими християнин може Господа Бога образити. Але вже думаю, що кождий із Вас, що сей мій лист читає або послухав, як інший его читає, вже вглянув у своє серце і знайшов у ньому ті гріхи, котрими образив Бога. А коли так голос совісти в его серці обізвався і кождий із Вас перед Господом Богом признався, що єсть грішником, то вже воно так єсть, як би Ісус Христос, добрий пастир, знайшов був овечку, що Єму згубила.

Разом із голосом совісти та з тим словом Божим, що его Вам пишу, в серці кожного з Вас відізналася і Божа ласка, що Вас кличе і запрошує до щирого покаяння.

Час Великого посту, дорогі мої браття, єсть часом покаяння. Церков свята приписує, щоби у тому часі всі християни, не лише грішники, але і праведні, – бо і ті мають перед Богом з чого каятися, – пішли до сповіди, та в ній збулися всіх гріхів, та до ласки Божої, до Господа повернули.

І Ви всі незадовго будете сповідатися, тому-то, щоби Вам в тім ділі помочи і щоби поміж Вами не знайшовся ані один такий, що не висповідався, пишу до Вас сей лист і завзиваю Вас всіх словами Ісуса Христа: *«Покайтесь»*.

Согрішилисте всі. Одні більшими, а другі – меншими гріхами, але, може, й нема такого між Вами, котрий би не мав якого гріха. Ви согрішили і через те неласку та гнів Божий на себе стягнули. Є, може, не один такий, котрому лише невелика кара належить, але, може, знайдесь і не один такий, котрий заслужив собі на вічний огонь у пеклі. Бог загнваний відвернувся від Вас і благословеніє Своє Вам відібрав. Чорна хмара Божого гніву станула над не одним із Вас, над не одною, може, хатою, над не одною родиною, може, над не одним селом. Ся хмара повна громів та блискавок, не допускає теплих променів сонця Божої ласки просвітити Вас і загріти серця Ваші неспокійні; і житте сумне, бо як же щиро веселитися, як же гірко не плакати, коли хто страшний гнів Божий над собою чує, а може собі думати, що під ногами пропасть кари відкрита, готова его проковтнути.

Як я був у горах в однім місці над рікою Черемошем, то видів хати, що стояли на такім ґрунті, котрий сам від себе усувався. Як ґрунт усувався, то і хата в части валилася. Як Вам видаєся, чи мож спокійно жити й мешкати в такій хаті, що валиться, і на такім ґрунті, що десь у пропасть усуваєся? Правда, ніхто не годен так жити, все боявся б смерти. А як же може християнин спокійно жити та ще до того тішитися й веселитися, коли над ним, над головою его, хата валиться, бо непевна така хата, що не опираєся на благословенію, на Божій ласці. Як же спокійно може жити той, хто не знає, чи ґрунт ему під ногами не усунеся? Той світ цілий прецінь в руці Божій стоїть, і якби

Бог розгніваний цілком хотів від християнина усунутися, то гірше з чоловіком сталося б, як коли би ґрунт ему під ногами усувався.

Тож і неспокійні Ви, коли пригадаєте собі Божу науку, що Вас чекає; серця мусять стиснутися страхом, і совість гризе, і неспокійно християнин перед себе дивиться, бо не знає, чи Бог прогніваний легко відпустить гріх і ласку Свою поверне. Гріх, мої милі браття, подібний до страшної хвороби, котра так довго кров псує і грозить небезпекою життя, як довго її через лікарство цілком із тіла не викинеш. А є й такі хвороби, що їх зверху не дуже знати. Кажуть, що як пес скажений християнина вкусить, то часом рана загоїться і чоловік видається цілком здоров. Але їдь лишилася в крові. Часом і по довгому часі вийде наверх, і християнин тогди, як пес, сказиться.

Гріх кожний подібний до такого вкушення скаженого пса, з якого їдь входить у кров. Не раз по грісі християнин і не думає про те, що зробив, а часом і тішиться з того. Але з гріха перейшла в его кров, у его душу страшна отрута, якої він спочатку і не пізнає. Не раз щойно по літах відіб'ється она неблагословенієм та Божою карою.

Щоб Ви ще ліпше зрозуміли, яка то страшна отрута – той смертельний гріх, – то оповім Вам, що за гріхом увійшло поміж людей, коли перший раз на світі гріх показався.

Коли Бог сотворив чоловіка і пустив его на світ, дав ему всякі добра, яких лиш міг собі чоловік бажати: поставив его в раю радости, а щоб досвідчити, чи чоловік буде вірний та послушний, приказав ему з одного дерева яблука не їсти. Річ видавалася малою, бо їсти або не їсти яблук із якогось дерева – се пуста річ, – але не єсть річею пустою слухати або не слухати Господа Бога. Се – річ дуже важна і велика. Не послухати Господа Бога – се річ дуже небезпечна і страшна.

Забув на се перший чоловік Адам, дався спокусити і з'їв яблуко з закананого дерева.

По тім грісі Бог так чоловіка покарав, що і він, і всі его діти через него стратили той дар, що его, з ласки Божої, мав Адам для себе і всіх своїх потомків, що не мали вмирати. Через гріх увійшла поміж людей смерть і разом із нею ввійшли всі хороби, біда, нужда та всі терпіння й нещастя, яких стільки між нами. Те все, так як та їдь, увійшло в нашу кров. Минуло тільки тисяч літ, а все та їдь першого гріха з роду в рід переходить і всім людям приносить смерть, хороби та всякі нещастя.

Та їдь гріха не лише псує нашу кров і смерть тіла нам приносить, але переходить і на душу та з кожного чоловіка робить сина Божого гніву. Адам не лише свою ласку стратив через гріх, але і нашу ласку стратив, бо з него Божа ласка мала на нас усіх перейти, так як у спадщині маєток з вітця на діти переходить.

Та недобра кров, яку маємо від Адама, псує так наші душі, що ми через те родимося і дурніші, і гірші. Наш розум притемнений дуже легко помиляється, а воля слаба має якусь недобру наклонність до всякого гріха.

Видите, скільки то зла один гріх за собою приносить.

Взгляньте ж тепер, браття мої милі, в свої серця і в тих серцях пошу- кайте гріхів, якими Ви Бога образили, спитайте себе самих, яка Вам кара належить за Ваше життє. А коли знайдеш, мій брате, в серці своїм гріхи ще не спокутувані, то бійся Божої кари, бійся смерті вічної і зроби, що можеш, щоб гріха позбутися та вернути до здоровля душі.

Дякуй Господу Богови, що не дав тобі в тих гріхах померти і що знайшов для тебе лікарство, котре може очистити твою душу та вернути тобі то всьо, що через гріх ти стратив.

Ісус Христос прийшов із неба на сей світ, щоб грішників ратувати й спасти, та приніс із неба святий лік на ту страшну хоробу душі – на гріх.

І для тебе Він прийшов, і для тебе Він має сей святий лік.

Тим святим ліком єсть Свята Тайна Покаянія – свята сповідь.

У святій сповіді можеш через щирий жаль обвинуватити себе у своїх гріхах і через розрешенне, котре священник тобі дасть, вернутися до Божої ласки та наново зв'язати ту святую зв'язь, що тебе з Богом має зв'язати так, як дитину з вітцем.

Днесь, брате мій милий, хочу сам запровадити тебе до сповіді святої та повчити тебе, як маєш сповідатися, щоб твоя сповідь була добра і щоб духовний отець у сповіді не мали великого клопоту з тобою.

Знай се добре і в цілім життю пам'ятай, що ти сам своїм розумом та своїм серцем мусиш іще перед сповідію добре приготувитися, бо інакше, як приступиш неприготований, то священник у сповіді буде мусіти довго з тобою морочитись і, мимо того, сповідь твоя може бути недобра.

Щоб тобі у сповіді дати розрешенне, мусить духовний отець бути певним, що твоя сповідь добра, мусить добре знати, чи давні твої сповіді були добрі. Перед розрешенням мусить духовний отець знати кожний зосібна твій гріх і рахунок кожного гріха. Так само мусить бути певний, що ти маєш добрий жаль за гріхи.

Як сам християнин того всього не скаже, то духовний отець мусить дуже довго мучитися та всілякі питання завдавати за весь Божий Закон, заки витягне з християнина то всьо, що конечно потрібне до доброї сповіді та без чого духовний отець не може дати розрешення.

Щоби добре висповідатися, а духовному отцеві не зробити роботу зтяжкою, мусить християнин перед сповідію добре приготувитися. До того приготування належить аж три річі. Мусить вирахувати собі свої гріхи, мусить за гріхи жалувати і мусить постановити поправу.

17. Як рахувати гріхи?

Вирахуватися зі своїх гріхів – часом і тяжка річ, бо не легко християнинови пам'ятати, що було рік тому назад від останньої сповіді. Але чи тяжка воно річ, чи легка, все она конечно потрібна, бо без рахунку нема ніякої сповіді.

Щоб добре зі своїм серцем вирахуватися, потреба християнинови найліпше перейти собі весь Божий Закон.

Якщо християнин письменний, то воно річ дуже легка, бо може він собі з книжки Божий Закон перечитати, а ще ліпше – перечитати собі якусь книжку, в котрій розбирається Божий Закон та подається всякі гріхи, які бувають поміж людьми.

Як християнин неписьменний, то ся робота трудніша, але неписьменному єще більше потрібна, як тому, що знає письмо, бо неписьменному трудніша річ – усе в голові пам'ятати та нічого не забути.

Неписьменним я дав би таку раду: коли мають до сповіді йти, нехай попросять когось, що знає на книжці читати, щоб їм перечитав якусь побожну книжечку, в якій написано про сповідь.

Чи то свій, чи чужий радо зробить християнинови таку прислугу, та й буде кожний тішитися, що єго наука комусь придається.

Таким способом могли б неписьменні навчитися багато красних та добрих речей. А як уже не хоче взятися неписьменний того способу, то мусить, але то вже конечно, в думці переходити собі ціле своє життє від останньої доброї сповіді.

Перше питанне, що єго кожний мусить собі задати, – таке, яке я Вам тепер задаю: чи всі сповіді твого життя були завжди добрі? Чи не було в твоїм життю такої сповіді, в котрій ти був із стиду або страху затаїв перед отцем духовним якийсь гріх?

Пригадай собі всі сповіді свого життя, шукай, чи т кої святокрадської не знайдеш; як собі таку пригадаєш, котрої ти єще не поправив, то знай, що маєш її ще сего року поправити. Як маєш поправити?

Мусиш висповідатися з усіх гріхів, із котрих ти вже сповідався в тій сповіді, та ще й із тих затаєних; а до того маєш додати, що ти фальшиво сповідався і святокрадськи причащався.

То так одну недобру сповідь маєш поправити. А як їх було много, то за кожную таке саме маєш сказати.

Як ти, мій брате, о тій недобрій сповіді своїй в другій, слідуючій, цілком забув і по щирості все висказав, що тогди пам'ятав, то була добра сповідь і всі гріхи відпустила, навіть і такі, щось їх не спам'ятав. Але першу сповідь недобру все маєш еще поправити.

Як по тій недобрій сповіді наступило много таких сповідей, у яких ти все забував тоту давню недобру сповідь, то тепер маєш лишень одну поправити, тоту першу недобру. Як по тій сповіді недобрій ти знов другий і третій раз зле сповідався, а совість тебе гризла і ти пам'ятав ту першу недобру сповідь та знав, що її треба поправити, то мусиш тепер усі ті недобрі сповіді направити. Мусиш наперед мати рахунок, кільки тих недобрих сповідей було. Як не знаєш вирахувати, то принайменше так скажи: «Що ось, приміром, маєш 30 чи 40 літ, а та недобра сповідь, котру маєш поправити, була, як ти мав, приміром, 20 літ, а від того часу я сповідався раз в рік». А як частіше – то скажи так, як єсть.

З такої твоєї бесіди, то вже сам духовний отець собі вирахують, кільки ти маєш гріхів із самих недобрих сповідей. Такий рахунок отцеві духовному і вистарчить, хоть не ти, а самі отець духовний рахунок зробили. Але без такого рахунку, то отець духовний ніяким способом не може відпустити тобі гріха. А дальше скажи, який то був гріх, котрого ти стидався; вкінці маєш іще повторити і всі ті гріхи, з котрих ти вже сповідався, і не кажи, що ти вже їх сповідався, бо така сповідь нічого не варта перед Господом Богом.

Я ти сам днесь поможу вирахуватися з усіх твоїх гріхів.

Розбери собі в думці твоє життє. Як ти мав фальшиві сповіді і маєш сповідатися з цілого життє, то пригадай собі насамперед твої дитинні літа, – то одна частка твого життє. А потому – літа твої парубоцькі чи дівочі, – то друга часть; а потому – ті роки, що в них ти при війську був, або де на службі, або при роботі чи як там. А дальше – ту частку твого життє, що від твого подружжя переминула. А і ту часть можеш собі на менші часті поділити: приміром, як ти жив із першою жінкою, а потім повдовів та взяв другу, – і так ціле життє собі розбери.

А як маєш сповідатися лишень з одного року від останньої сповіди, бо попередні були добрі, то інакше собі своє життє рахуй. Шукай гріхів, що їх ти зробив у хаті, а друге – в коршмі, а інші знов – на селі, а за іншими піди гадкою аж до міста на ярмарок, – і так з усіх сторін позбирай собі свої гріхи до купи і добре в мислі тримай, щоби тобі не розлізлися перед сповідею і щоби у святій сповіді ти знав за кождий гріх перший говорити. Так-то духовний отець не будуть мати клопоту з тобою, а тобі самому така сповідь сподобаєся та легше й веселіше зробиться тобі на серці. А щоби собі всі гріхи вишукати й вирахувати, розбери собі і Божий Закон, а в кождій заповіді шукай, чим ти Господа Бога образив. І так маєш рахунок совісти.

18. Жаль за гріхи

Як ти вже вирахував собі всі гріхи, так тепер рахуй собі і кару вічну, яка тобі за гріхи твої належиться; кільки тої кари буде?

Знаєш, що за один гріх, котрого ангели лише в мислі допустилися, Бог покарав їх вічним огнем у пеклі. За один тяжкий гріх неспокутуваний належиться, по справедливості Божій, бути замкненим у тім страшнім криміналі пекельнім, де від віків дияволи прокляті мучаться, у страшнім огні. Така кара належиться за один гріх, і в

страшнім пекельним огні є не один грішник засуджений на віки за один лише гріх. Рахуй же собі тепер, яка кара тобі належиться. А як собі ту кару представиш, то станеш нею і журитися; а совість твоя буде тебе гризти, що ти для пустого дурного гріха таку кару Божу на себе взяв.

Може, хто з Вас, мої милі браття, видів колись на свої очі або чув від інших, яке то страшне та сумне життє тих бідних людей, що в криміналі на кару аж до смерти засуджені. Тяжкий чорний смуток гризе та давить їх. Нема вже для них на сім світі радості, нема ніякої потіхи, хіба та одна, що найясніший пан змилосердиться, кару відпустить і волю верне. Ті бідні люди з жури та гризоти аж бліді. І страва їм не смакує, і сонечко їм не миле, та і вночі сон неспокійний. А як до того хто з них боїться, що, може, і на смерть засудять его, то ся журба і гризота так серце дусить, гнобить та гризе, що християнинови видаєся, мов огнем усередині пече.

Так і Вас, мої милі браття, буде совість гризти та в серці огонь пекти, коли добре зрозумієте, яка люта кара чекає Вас, як не спокутуете своїх гріхів.

Ой, страшна, сумна доля чоловіка, що Бога тяжко образив, гнів Єго страшний на себе стягнув та заслужив собі на вічну кару в пеклі.

Хто б над ним не плакав горячими слезами?

Ласку, Божі дари обернув собі на страшне нещастє. Місто раю вселився в ад через неповздержність; заробив собі на смерть через одну хвилину пустої приємности та стався чужим для Божої слави й вічного життя.

Коли Бог прийде у тьмах і тисячах ангельських ликів грішників мучити, а спасти праведних, то хто стерпить страх Єго, хто явиться перед лицем Єго?

Коли Судія сяде на престолі Своїм, і ангели предстоять, і труби загомонять, і полум'я горітиме, то що зробить бідна душа грішника, ведена на суд?

Усі гріхи чоловіка стануть перед ним і будуть его обвинувачувати, і як же відповідь чоловік безсмертному Цареві? З якою ж смілістю спогляне на Суддю блудний? Там нічого не pomoже, коли Бог сам суддею: ані маєток, ані приязнь, ані слава, ані богатства! Одно там щось значить – добрі діла!

Коли прийде Бог на землю зі славою і коли все сотворінне зі страху дрижатиме перед лицем Бога, а огненна ріка потече перед судищем, і книги совісти розтворяться, і тайні діла відкриються, хто ж вибавить грішника від негасаючого огню?

Страшне то судище, і праведний сей суд! А життє грішника – люте й нужденне!

Думаючи о стрітенню страшного приходу Божого на суд, не може грішник не боятися гніву Божого і страшної кари, яка его чекає.

Тож і Ви, мої милі браття, коли Ви знайшли в душах гріх та зрозуміли кару, що Вам належиться, бійтеся тої кари, жалуйте цілим серцем і оплакуйте свої гріхи, щоби Вам Бог за слези Вашого покаяння відпустив гріхи та вернув Вам Свою ласку.

Жалуйте й оплакуйте свої гріхи для того, що Ви ними найліпшого Отця свого Бога образили; того Бога, котрий Вас із любови сотворив і з любови вдержує при життю. Образили Ви Бога, котрий для Вашого спасенія прислав з неба Сина Свого Єдинородного; образили Ви того Божого Сина, Котрий Вас так полюбив, що і Кров Свою за Вас пролляв.

Через свої гріхи Ви втратили, змарнували, здоптали ласку, котру Він життєм Своїм для Вас купив; Ви були для Него невдячні, злом відплатилисьте Єму за безконечні Єго добродійства.

Наймилішого Отця, жерело всякого добра, опустилисьте, щоби служити своєму найлютішому ворогови, опустилисьте приятеля і брата, а віддалилисьте в руки того, котрий Вам лишень нещастя і зла бажає.

Як же Вам не плакати, як же не жалувати цілим серцем за всі гріхи, не лиш зі страху перед карою, на котру Ви заслужили, але і з любови для того Бога, Котрий заслугоє на всяку любов, бо сам перший Вас полюбив і сам у Собі безконечно добрий.

19. Постановленнє поправи

Хто з Вас добре порозумів то, що я написав, тому вже стало ясным, як християнин має перед гріхом утікати, як тільки гріх до него наблизиться. Постановленнє поправи єсть, власне, в тім, щоби перед гріхом утікати, гріха стеречися. Хто гріха стеречися, той не грішить, а хто перестав грішити, той поправився.

Хто пізнав добре, що таке гріх, той не може не втікати перед ним. Так, як утікає перед укушеннєм скаженого пса чи перед хоробою, смертю або яким нещастєм. Гріх – гіршим злом, як то все разом. До кожної сповіди християнин мусить приносити серце, відвернене від гріха. Має в сповіди хотіти щиро поправитися з усіх своїх гріхів.

Сповідь без такого постановлення поправи цілком нездала. Сповідь приносить тільки хісна християнинови, кілько він має волі поправитися. Тому, браття мої милі, ще перед сповідею мусите у своїх головах роздумати, яке має бути то життє, що єго по сповіди маєте зачати. Мусите самі собі в серці сказати, що вже до тих гріхів, котрими Ви Бога ображали, ніколи не повернете, а цілком із них поправитесь.

20. Сповідь

Коли християнин уже приготований, може приступити до сеї Святої Тайни Христової, в котрій священник на місці Бога відпускає гріхи вірним, що сповідаються. У тій Святій Тайні християнин приносить жаль, постановленнє поправи та оскаржаєся з усіх гріхів, із яких у серці вирахувався, а взаміну від Господа Бога дістає відпущеннє всіх поповнених гріхів та нову Божу ласку.

Тим способом між чоловіком і Богом наново зав'язуєся сей святий контракт, у котрім Бог чоловіка за дитину, а чоловік Бога – за Отця приймає.

Треба християнинови дуже добре уважати, щоби до сповіди принести все, чоґо треба до сеї Святої Тайни Покаянія.

Бо як чоґось не принесе, що потрібне було, то не буде ніякої Святої Тайни і не буде відпущення гріхів.

Як до святого Хрещення треба води, а до святого Миропомазання треба святого мира, так до сповіди треба того, що християнин приносить: жаль, постановленнє, оскарженнє.

Як без води жаден священник ані єпископ не може зробити Святої Тайни Хрещення, бо вода єсть конечною матерією святого Хрещення, так само ніякий священник на світі не може відпустити гріхів без тої матерії Покаянія, котру християнин сам приносить до сповіди.

Видите ріжницю, яка єсть між святим Хрещеннєм а Святою Тайною Покаянія. У святим Хрещенні самі отці духовні знайдуть собі воду, потрібну до охрещення дитини, і вже не треба ні кумам, ані родичам за ту воду журитися. Але в Святій Тайні Покаянія сам уже християнин, що хоче позбутися гріха, має журитися за ту воду, котрою має очистити свою душу.

Як сеї води не принесе сам, то жаден священник не зможе обмити єго душі. Яка ж се вода потрібна до Святої Тайни Покаянія? Тою водою єсть жаль за гріхи, постановленнє поправи та щире оскарження перед сповідником.

Тож дуже уважайте, мої милі браття, щоб ніколи до сповіди не приступати без тих трьох речей, без тої святої води, котру в серці маєте при сповіди мати та в душі до сповіди приносити. О жалю та постановленню поправи вже знаєте, тож о сповіди тепер запам'ятайте собі оте велике слово, що єго Вам тепер скажу.

Так, як ти грішив, мій брате милий, так і сповідайся. Відкрий перед духовним отцем ціле своє серце.

Нехай у серці твоїм не буде ані одного такого гріха, котрого б ти стидався відкрити духовному отцеві.

Вправді, якщо ти в сповіді залишиш щось малого або дрібного, а всі великі гріхи скажеш, то через таке залишення або забуття сповідь твоя ще не буде злою і гріх відпустить. Але якби ти, не дай, Боже, мій брате, зі стиду або страху залишив якийсь тяжкий великий гріх сказати, то знай добре, що через таку несправедливу та нещирю сповідь саму найсвятішу ласку Ісуса Христа обернеш собі на власне засудження. Така сповідь святокрадська єсть найгіршим і найстрашнішим гріхом, якого можеш допуститися.

Через таку сповідь обертає собі християнин святий лік, куплений Христовою смертю, на свою вічну погибіль.

Ліпше було б цілком не сповідатися, як таким тяжким гріхом святокрадським Бога образити.

21. Розрішення священника

То все, що сам християнин має до сповіді принести, те само не вистарчить і гріха не відпустить.

Так у святому Хрещенні сама вода не вистарчить, а треба, щоб отець духовний зливав нею голову дитини і ті святі слова казав: «Хрещасться раб Божий в ім'я Отця і Сина і Святого Духа»; так само і те, що вірний до сповіді приносить, не вистарчить, якщо до того не приступить, як би якась свята печатка, розрішення священника. У святому Хрещенні святими словами священник із води робить Святу Тайну Хрещення; у святій сповіді святими словами розрішення із покаяння, котре грішник до сповіді приніс, священник робить Святу Тайну Покаяння, котра змиває гріхи. Ті слова, котрими священник робить Тайну Покаяння: *«Господь і Бог наш Ісус Христос благодаттю і щедротами Свого чоловіколюбця нехай простить усі гріхи твої, – і я, недостойний священник, властю Єго, мені вділеною, прощаю і розрішаю тебе від усякого союзу клятви (а як сповідаючийся є священником, то додається: задержання) і заборони, скільки можу і ти потребуєш; до того ж я розрішаю тебе від усіх твоїх гріхів в ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь. Іди в спокою і більше не гріши»*.

Якби священник щось із тих слів опустил, сповіді не буде, хоч би як грішник плакав. Бо тими словами священник грішникові в імені Господа Бога гріхи відпускає. Ту власть сам Ісус Христос дав своїм апостолам, а через них – священникам, коли сказав їм: «Кому відпустите гріхи - відпустяться їм, кому ж затримаєте - затримаються» (Йо. 20, 23). «що ти на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі; і те, що ти на землі розв'яжеш, те буде розв'язане й на небі» (Мт. 16, 19).

Тої власти уживає священник у сповіді: розв'язує від гріхів, котрі, як би ланцухи, душу в'язали, а в'яже покутою, котру накладає грішникові.

22. Покута

Коли так християнин до сповіді приніс те, що мав принести, а в сповіді від Господа Бога дістав відпущення гріхів, то вже став наново дитиною Божою і Божу ласку набув. Лишається ще йому лише відправити покуту, котру отець духовний у сповіді завдали.

Та покута може бути всіляка, часом велика, часом мала.

За малі гріхи накладають отець духовний малу покуту, а за тяжкі гріхи накладають і тяжку покуту. Але, щоби і як яка велика була покута, все она дуже мала в порівнянні з тою карою, на котру собі християнин через тяжкі гріхи заслужив.

Дуже щаслива заміна в тій річі: християнин позбувається вічної кари та з доброї волі бере на себе ту покуту, котру отець духовний завдали. Вічну кару пекла замінює собі через сповідь на коротку й легку покуту.

Хто се добре розуміє, той дуже радо те покаянне на себе бере та вже стережеться, щоби єго не занедбати.

Опустити з недбальства покуту, котру отець духовний за гріхи тяжкі завдав, – єсть тяжким гріхом. Сей тяжкий гріх не робить сповіди неважною, але відбирає ласку, котру сповідь дала.

23. Що по сповіді робити?

Від покути ще важнішою річчю є по сповіді поправитися.

Коли отець духовний у сповіді питають християнина, чи хоче з своїх гріхів поправитися, християнин відповідає: *«Хочу»*. Слово коротке і видається малим, але воно страх велике та таке важне перед святими та ангелами і самим престолом Божим, що більшого слова християнин у життю не годен сказати.

Того слова слухають всі ангели й усі святі в небі та кладуть єго перед Божим престолом, щоб випросити грішникови Божу ласку.

Те слово переходить понад усі хмари, переходить через ціле небо і дістається аж там високо, де Господь Бог на престолі Своім відбирає від ангелів і святих Своїх вічну славу.

Тож пам'ятайте, браття мої милі, що це слово: *«Поправлюся»*, котре перед сповідею в серцю своїм, а в сповіді – перед отцем духовним Ви сказали, – маєте в життю і виконати.

Маєте по сповіді так змінити своє життє, щоби уже до гріхів не вернути. Ви, щосьте приступали до сповіди пияками, маєте тверезими людьми від сповіди домів вернути; хоть хто з Вас від горівки і не присяг, то, як лише хоче бути християнином, мусить бути тверезим чоловіком.

Ви, котрі сповідалися нечистих гріхів, маєте з тих гріхів поправитися, стати чесними та побожними.

Ви, що допустилися людської кривди, маєте кривду звернути і стеречися її в будучності.

Ви, що перед сповідею кляли, проклинали, маєте тепер старатися того поганого звичаю стеречися.

Ви, що прийшли до сповіди зі злістю й ненавистю в серці, маєте тепер примиритися і розпрощатися з людьми, на котрих Ви гнів мали.

Щоби Вас утвердити в тім новім життю, котре, за ласкою Божою, зачинаєте по святій сповіді, оповім Вам примір о блуднім сині, котрий Ісус Христос у святім Євангелію оповідає.

24. Приклад блудного сина

В одного господаря було двох синів. Старший був добрий і працюватий; молодший був пустий. Тому молодшому захотілося вітцівську хату покинути та в чужім краю щастя шукати.

Іде він до свого вітця і каже: *«Отче, дайте мені те, що з Вашого майна мені належить; я піду в світ»*. Зробив отець, як син хотів, хоч прикро єму було, що єго син покине.

Пішов пустий хлопець у світ, удався в недобре товариство, зачав із приятелями пити, пустувати, грати і в короткім часі стратив увесь маєток, що йому отець дав. Як уже не стало грошей, не стало й приятелів. Треба було молодцеві в службу піти. Знайшов службу в страх лютого пана. Не давав йому їсти та казав пасти безроги.

Коли так бідака з голоду гинув та безрогам заздростив їх страви, прийшла йому до серця така гадка. В хаті у мого тата послідній наймит має що їсти, а я ту з голоду гину. Покину ту лукаву службу, верну до мого вітця, впаду перед ним на коліна і так скажу: *«Отче, я согрішив перед небом і против тебе! Я вже не достойний бути твоїм сином. Возьми мене за наємника»*. Як собі погадав, так і зробив. Із далекої чужої країни вертає до дому свого вітця.

Отець, котрий від хвилі, як его син покинув, все его жалував і виглядав, чи не верне, здалека пізнав в подертих лахманах жебрака свого сина. Вибігає напротив него, обіймає, стискає, цілує. Син, так як собі сказав, так і робить. Падає на коліна, цілує ноги вітця і каже: *«Я согрішив! Мене, недостойного, прийми хоч за робітника в своїй хаті»*. Єще не скінчив, а отець вже его з землі підносить та тулить до свого серця. Обертаєся до своїх слуг і каже: *«Скоро принесіть якнайкращу світлу одежу, і золотий перстень, і чоботи нові та приготуйте нам великий пир; тіштесь зі мною й радуйтеся, бо той мій син, що згинув був, віднайшовся; він був як би вмер, а тепер вертає мені до життя»*.

О, кілько з Вас, мої милі браття, зробили так, як той блудний син, коли через гріх від Бога відступили та змарнували всі добра душі, якими її Бог наділив. Через гріх стратили ласку Божу, і нагороду добрих діл, і право до небесного царства. Віддалися в службу лютого пана гріха та диявола проклятого.

Най же тепер ті грішники будуть до того блудного сина і в покаянію подібні, най у серці розміркують собі, як то гірко, як страшно від Бога відступити і на неласку Єго заслужити; а коли те зрозуміють, най же в серці скажуть собі так, як той блудний син: *«Я верну до Бога, мого небесного Отця»*. Як собі грішник те слово в серці скаже, то вже і Господь Бог, як той отець милосердний, що виглядав свого сина, виходить напротив него Своєю ласкою.

То Божа ласка, що в серці Вас до покаяння кличе, то Божа ласка, котра з тим словом Божим, яке Вам у тім листі посилаю, в серці дає жаль і гадку добре висповідатися та життє своє поправити.

Тогди, коли Ви ще в болоті й гною своїх гріхів лежали, Бог ласкою Своєю сам перший до Вас прийшов, щоби Вас із того болота витягнути та до християнського життя привернути.

А коли Ви за тою ласкою пішли і так, як блудний син, припали до ніг Вашого Отця небесного та призналися до своїх гріхів, Бог душу Вашу ласкою Своєю обіймає та до серця, мов дитину, тулить.

Чим щиріше і з більшим жалем хто сповідався, того Бог і більше підніс та до Себе пригорнув.

Так, як отець милосердний звернувся до своїх слуг та казав їм тішитися, так Господь Бог у небі радуєся наверненим грішником та Своєю радістю з ангелами й святими ділиться.

Як той отець сина свого вбирає у нову одежу і золотий перстень ему дає, так і Бог душу грішника одіває в Свою святу ласку та золотий перстень любови Божої вкладає ему на палець.

Ласка Божа – то так, як та біла, світла одежа. Ласка Божа украшує душу і робить, що она стає перед Богом і цілим небом мила і красна.

Любов Божа – то так, як золотий перстень. Любов в'яже людську душу з Господом Богом так, як у святім супружестві любов має в'язати чоловіка з жінкою.

Як через гріх була зірвана зв'язь любови між Богом і людьми, то не мав чоловік того золотого перстень. А як через сповідь до Господа Бога вернув, то і йому Бог сей золотий перстень любови вертає.

Хто з Вас у своїх гріхах був подібний до блудного сина, той най буде і в покаянню до него подібним. А Бог прийме его так, як той отець милосердний блудного сина прийняв.

Так само, як той блудний, раз прийнятий із такою любовію до хати вітцівської, вже своєї хати не покидає і в чужу службу вже не йде, так само і Ви, що покаяннем до Бога вернули, до своїх гріхів не вертайте!

Уважайте, як той блудний син, коли отець так ласкаво его прийняв, стерігся, щоби уже ніколи свого отця не образити та ніколи не покинути его. Як міркуєте, якби до него був прийшов той сам недобрий пан, що ему безроги казав пасти, і запрошував назад до давньої служби, чи пішов би за ним? Якби ему обіщовав дати ті самі приємності, котрих уже зазнав у его службі, що відповів би ему той син? Правда, що вже его і слухати б не хотів.

А якби до того казав ему і ту світлу одежу, що її від батька дістав, кинути у гній і той перстень продати або заставити, а взяти на себе наново ті старі подерті лахмани, щоби наново безроги пасти, чи не розгнівався б той син на такий розказ того лютого пана, що ніби вдає приятеля, а є найгіршим ворогом?

Так само і Ви робіть, коли по святій сповіді прийде до Вас покуса та буде тягнути в той самий гріх, із якого Ви щойно висповідалися. Бо, певно, покуса верне.

До того, хто в сповіді збувся п'янства, верне той злий дух, що до п'янства людей тягне, та буде всіми способами надити, й намовляти, і просити, щоби у ту саму недолу п'янства вернув, в котрій давно лежав.

І так до кожного вернеся той самий гріх, що грішника в неволі тримав, та, як недобрий пан бідного слугу, так буде тягнути й запрошувати до того самого поганого і грішного життя, в котрім християнин мов у якімсь гною й болоті лежав.

Така покуса до гріха Бог знає що обіщувати буде, коби его лише потягнути наново до того нещастя.

Буде видаватися ему, що в тім п'янстві, нечистоті, крадежі справді его щасте. Чоловік готов забути на кару Божу, яка з тим гріхом зв'язана.

Та покуса так само, як той лютий пан блудному синові казав одежу білу в болото кинути, так само і покуса до гріха буде від християнина домагатися, щоби світлу одежу Божої ласки кинув у болото та ногами подоптав, а золотий перстень Божої любови від себе відкинув і продав.

Як прийде до Вас, браття мої милі, покуса до гріха, пам'ятайте, що ніяк до гріха вернути не можете, як лише доптаючи Божу ласку, доптаючи хрест Ісуса Христа й відкидаючи від себе любов Господа Бога. В кождім грісі тяжкім усе те міститься.

Коли чоловік робить тяжкий гріх, то викидає зі свого серця Божу ласку та зневажає знак святого Хреста і сліди Христової Крови, котрі, як би свята печатка, витиснена на душі.

Нехай же Всевишній Бог стереже Вас, любі мої браття, від того нещастя. Най мирно в ласці Божій веде Вас у християнському життю та най усе з року в рік дає Вам ту найбільшу ласку, яку може лишень давати, щоби завше добре сповідалися та по сповіді до гріхів уже не вертали.

Як то по лютій зимі наступає гарна весна, а тепле сонечко й теплий весняний дощик видобуває з землі всякі рослини й цвіти, як по тяжкім подвизі Великого святого посту наступає світлий і радісний празник святого Воскресенія, так най і в Ваших душах ласка Божа справить, щоби по лютому морозі гріха наступила радісна весна

нового життя, правдиво християнського життя, а по прикрім і тяжким покаянню святої сповіди пасхальної наступила радість воскресення.

Тою радістю Христового Воскресення тішиться кожний праведний християнин, що щирим серцем Богови служить, а в безмірній радості небесній тішитись буде кожний християнин, що в ласці Божій по покуті за свої гріхи зійде з сего світу.

Благодать Вам і мир від Бога Отця нашого і Господа Ісуса Христа.

Надр.: О покаянію. VII Лист пастирській... до вірних своїх єпархій. – Жовква, 1901. – С. 1-50.

Твори Слуги Божого Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). – Т. 1. – Торонто, 1965. – С. 215-241.

ТОМ II ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ 1918-1939

ДОКУМЕНТ № 23

**1934 р., січня 1, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до вірних
Про покаяння
(с. 102-110).**

1. Христос зачинав Свою проповідь від слів: «Покайтесь, бо наближається до вас небесне Царство»¹.

2. Хто бажає того Небесного Царства, яке Христос приносить, той мусить покаянням приготувитися до прийняття Христа й усіх Його дарів. Кожним празником Христос до нас наближається, тому й перед усіма більшими празниками року Церква пригадує нам обов'язок покаяння: і своєю проповіддю, й установою посту. Так покаянням посту приготуємося на празник Христового Різдва, так покаянням посту приготує Церква вірних на той ряд празників, які зачинаються Світлим Воскресінням. Щоби допровадити людей до покаяння, Церква пригадує їм, як страшним, найбільшим злом для людської душі є смертний гріх. Він є смертю душі. Він відбирає їй Божу благодать, що є вічним спасенням для душі. Смертний гріх відбирає усі заслуги добрих діл і можливість заслуговувати добрими ділами на вічну нагороду. Смертний гріх відбирає чоловікові право до неба, куплене нам такою великою ціною Христової смерті. Смертний гріх відбирає нам Боже синівство. З Божих дітей робить наймитів диявола, рабів.

3. Такі є страшні наслідки кожного смертного гріха. Але є деякі гріхи, що спроваджують на душу й на тіло особливі наслідки, ще гірші від загальних наслідків смертного, хоч би найтяжчого, гріха. Щоб успішно каятися, щоби боятися як слід смертного гріха, Божої образи, треба його зі всіх сторін знати і звертати увагу на всі небезпеки, які він у собі криє. Щоб успішно каятися, треба брідитися смертним гріхом

---

¹ Мт. 4, 17 (прим. ред.).

не лише з огляду на загальну й усім гріхам спільну злобу, глупоту й небезпеку, але, крім того, треба йому і ближче придивитися, щоби видіти, як деякі гріхи особливим способом є мерзенні та страшні, можна би сказати, особливим способом смертні. Смертний гріх є страшним і небезпечним навіть тоді, коли з нього з Божою благодаттю легко підвестися через покаєння й добру сповідь. Але коли смертний гріх є таким, що з нього підвестися незвичайно трудно, коли він є такою смертю душі, що по ній пробудження та воскресення уже немає і майже не може бути, тоді той гріх є не лише смертю душі, але майже тою страшною другою смертю, про яку Святе Письмо говорить, називаючи так засудження на вічну муку в огненній геєнні. Про такі гріхи справедливо треба сказати, що вони є більше смертними від найгірших смертних гріхів. Вони без порівняння небезпечніші, страшніші від звичайних, хоч би й тяжких і смертних, гріхів, у які може й добрий християнин впасти, але з яких покаєнням, за Божою ласкою, може легко підвестися.

I

4. Таким гріхом є передовсім самогубство². Чоловік, що сам собі смерть робить, умирає у хвилині, в якій допускається страшного злочину і відбирає сам собі можливість покаєння. Боже безконечне милосердя має, певно, способи, щоби навіть і самовбивника спасти, даючи йому в останній хвилині життя акт совершенного жалю за гріхи. Тайни Божого милосердя нам не знані, але з того, що знаємо, що є явне всім людям, можемо судити, що, дуже правдоподібно, навіки пропадає душа нещасного чоловіка, що, проти Божого закону, кінчить життя злочином. Тому й Церква відмовляє самогубникам християнського похорону, їх тіло не є святими християнськими мощами, які серед молитов складається в посвячену землю, але мерзким стерном, яке закопується зі здохлими собаками, їх пам'ять не є християнською вічною пам'яттю, *«пам'яттю праведних со похвалами»*³; їх пам'ять є така мерзенна, що священикам не вільно їх імені серед молитов Служби Божої та Парастасу згадувати з іменами тих, що від віку в Бозі заснули.

5. Окрім злочину самогубства, вони звичайно самою смертю допускаються інших злочинів, на приклад, приводять жону й діти не раз до крайньої біди, а завсіди наражують їх на стид, що є женою і дітьми злочинця. Право церковне, що забороняє християнського похорону цього роду злочинцям, є, певно, законом, прикрим для позісталої родини, однак є законом конечним, що не одного може у хвилині тяжкої

---

² Це вчення про самогубство слід зрозуміти в його історичному контексті. 1934 року відмова християнського похорону самовбивцям була загальною практикою в цілій уселенській Церкві. Сьогодні такої відмови вже не існує, тому що Церква з огляду на досягнення різних наук, зокрема психології, вже не стверджує «правдоподібність» вічної погібелі самогубця, – а навпаки, допускає можливість, що акт було вчинено у хвилині глибокого розпачу та моральної дезорієнтації, а також що покійний, навіть в останніх секундах життя, міг би внести Господові повноцінний акт жалю та покаєння. Цей новий підхід багато в чому підтверджує окремі елементи попереднього вчення, зокрема мову Митрополита Андрея Шептицького про «Боже безконечне милосердя», яке може «навіть і самовбивника спасти». При тому всьому вбивство самого себе залишається гріхом, і Церква в різних країнах докладає зусиль, аби принести євангельську потіху тим, котрі втратили надію й опинилися перед загрозою смерті від власної руки (прим. ред).

³ З тропаря св.Йоану Предтечі (служба вівторка) (прим. ред.).

покуси вирятувати. Не один, може, не відважився б на цей злочин, наколи б у цій хвилині пам'ятав на ті обставини, серед яких будуть виносити його трупа з хати.

6. Злочин самогубства впливає з поганського способу брати життя. Християнин – як жовнір: цілим життям, сповненням усіх обов'язків виконує неначе жовнірську службу і знає, що йому не годиться, не вільно уступати зі становища, назначеного йому в цій службі. Поганин уважає себе незалежним від нікого, паном власного життя і власного поступування. Християнин уважає ціле життя за службу Богові та вітчизні. Хоча та служба тяжка, хоча вона вимагає жертв, то самого себе з обов'язків тої служби ніхто не може звільнити. Самогубник – це жовнір, що втікає з поля битви, це чоловік, що боїться боротьби життя, що не вміє витривати серед праці. Він смертю показує, як марне, як пусте було його життя.

7. Самогубник бере життя не по-християнськи і в тому, що не вважає його приготуванням до будучого життя, – не вірить або не пам'ятає, що після смерті чекає на суд, що життя навіть серед найтяжчих обставин – це великий Божий дар, із якого треба нам користати, щоб запевнити собі небесну нагороду. Самогубник має нехристиянський погляд на терпіння життя, він або не вірить, або не пам'ятає про те, що терпіння дані нам Провидінням Милосердного і Доброго Бога, а дані в тій цілі, щоб наші душі відірвати від гріха, очистити і виробити. Що вартує чоловік, який не вміє терпіти? Прямо не вміє жити. Він є неспосібний до життя, й то з власного нерозуму і з браку оцінювання й виконання обов'язків.

8. Хоча Церква не каже відправляти Богослуження за самовбивників, ми можемо й повинні у приватних молитвах поручати нещасні їх душі Божому милосердю.

9. Гадка, що у незвичайно тяжкій хвилині життя і ми самі могли би ввійти в покуску покінчити життя тим самим злочином, повинна бути для нас спонукою часто просити Господа Бога за добру смерть, за витривання в Божій благодаті до смерті. Щодня в Отченаші повторяємо: *«Не введи нас во іскушеніє»*, – значить, не дай нам упасти у хвилині покуску. Тою молитвою просимо за побіду в кожній покусі, але передусім просимо за побіду в хвилині тої покуску, в якій упасти – значить пропасти навіки.

II

10. Другим гріхом, більше смертним від найтяжчих смертних гріхів, – це гріх, яким супруги будову цілого свого родинного життя і родинного щастя рішають опирати не на Божій благодаті й Божому законі, а на беззаконстві⁴. Цей гріх є більше смертним від смертних, бо завдає смерть не лише християнській душі, але і християнській родині. А завдає їй смерть у таких обставинах, що треба незвичайної Божої благодаті, щоб ця родина вернулась до життя, себто наново зістала християнською і благословенною Богом родиною. Той гріх є більше смертним від смертних і тому, що ним завдає християнин смерть не лише своїй душі, але й душі особи, що повинна бути йому найдорожча, а завдає їй смерть таку, що аж до шпіку костей упроваджує гніль гріха в ціле її життя, у спільне життя родинне, що, природно, є щастям чоловіка. Через той гріх муж стає для жени, а жена для мужа злим духом. Вони взаємно пхають себе у щораз гіршу Божу неласку. При тому грісі не може бути бесіди про християнське виховання дітей, про їх християнське життя. Коли такі супружжя про це з собою і говорять, то та їх бесіда є лише фарисейством. Вони ж живуть у тяжкому грісі, взаємно про те знають, взаємно свій гріх одобряють, взаємно

⁴ Ідеться про аборти (див.: абзац 13-ий: «Приходять до церкви з руками, забруканими ще теплою кров'ю рідної дитини...») (прим. ред.).

вдержуються у грісі. Відсуваючи покаяння аж до смерти, роблять собі, правдоподібно, покаяння і перед смертю неможливим.

11. Тайна подружжя – це образ чистої та святої злуки людської природи з Божеством в Ісусі Христі й людської природи – з природою Божою в Божій благодаті. Та «велика Тайна» християнського життя, що з природи повинна опиратися на ангельській чесноті подружжя чистоти, через страшне святотатство стається образом ділання на людську душу спокусника диявола, стається чимсь прямо диявольським. А доходить до цього страшного пониження дорогою такою незамітною, що вчора ще християнські подружжя стаються для себе мов злими духами, майже не спостерігши хвилини упадку. Упадок, очевидно, давно приготавлявся, приготавлявся вже від хвилини, коли подружжя забули на раду повздержности, яку так сильно дає їм святий Апостол Павло словами: *«Не відмовляйте одне одному, хіба – за згодою – до часу, щоб віддатися молитві, і знову лучіться, щоб не спокушував вас сатана із-за вашої неповздержности»* (1 Кор. 7, 5). Без виконання тої ради, без християнської повздержности подружжя не може бути довго християнським подружжям і по похилості людської пристрасти і людської слабости мусить котитися в долину аж до цілковитої гнилі. Без повздержности подружжя не може бути християнським подружжям не тільки тому, що в такій важній справі легковажить науку Святого Письма, але й тому, що саме природа речі та зовнішні обставини є такі, що подружжя не мають вибору: або йдуть за радою Апостола, поширюючи її, відповідно до потреби, хоч би й на ціле життя, або зі своєї хати, зі своєї родини раз на все викидають Боже об'явлення з Божою благодаттю, рішаючись долю власну й долю дітей оперти на якнайглибшому фундаменті, на беззаконстві. Економічні життєві труднощі, трудність виховання дітей можуть бути такі великі, що приневолять подружжя до секуляризування свого подружжя, до стертя з нього останніх слідів Божої благодаті, коли не будуть людьми, досить відданими молитві, досить умертвленими й повздержними, щоби в разі потреби рішитися на життя чисте. Може бути конечною геройська чеснота, й не тільки може бути, але і є конечною так, як конечною для подружжя щастя, для родинного життя – заховування Божих заповідей. До якого ступеня заховування тої заповіді є конечно, показує найліпше те, що її незаховування нищить народи, й нищить так, що народи, в яких та заповідь не захована, хиляться прямо до цілковитої руїни. З того огляду можна сказати, що той гріх є більше смертним від смертних і тому, що приносить смерть народів. Подружжя, що тим укритим святотатством перемінили своє християнське життя в життя, противне Божим заповідям, стараються часом зовнішніми видами прикрити свою укриту ганьбу. Таке, однак, фарисейство ледве чи може комусь удалися. Закиди совісти написані нам на чолах. Чоловік може у зовнішніх справах пристосовуватися до Божого закону, хоч і в тайнах своєї душі рішився той Божий закон раз на все доплати. Зовнішнє поступування, однак, не досить прикриває внутрішню гніль, аби вона бодай час до часу не проявлялась назовні. Чоловікові не легко бути гіпокритом, йому бодай від часу до часу треба зняти маску й бути тим, чим він є. Зрештою, як тут бути гіпокритом супроти чоловіка, що знає нашу укриту ганьбу, як бути взаємно фарисеями чоловікові й жінці. Навіть тоді, коли зовнішня практика заховала в очах християнина якусь вартість, як же чоловікові намовляти жінку, наприклад, піти до церкви на Службу Божу, коли сам собі свідомий, у якій разячій суперечності ця Служба Божа до їх цілого внутрішнього настрою душі, як трудно, щоби двоє людей, зв'язаних зі собою тайною беззаконства, щиро годилися на якісь зовнішні практики християнського життя, і як трудно, щоби навіть гарний килим тих практик цілковито закрити ту гніль внутрішнього розположення. Гроби можуть бути і свіжо побілені, а все-таки являються людям тим, що є повні зіпсуття й мерзеної гнилі.

12. Як серед таких обставин можуть вирости з такої родини християнські діти? Вони, очевидно, тайного беззаконства родичів довго не будуть розуміти, але як же їм не спостерегти, що й ця молитва, й ця Служба Божа, і ця милостиня не такі, якими повинні бути, щось у них є нещирого, щось фарисейського, щось штучного, накиненого, хоч і не знають, чому, а мусять терпіти на атмосфері гріха, серед якого ростуть. А передусім мусить їх ударяти, що побожні люди часто приступають до Святих Тайн, а їх родичі – ніколи. Бо чи ж можуть безпечно на Пасху піти до святого Причастя, коли те Причастя або буде святокрадським Причастям, або змусить їх до роду життя, до праці, ощадности і трудів, до яких не лише не привикли, але які прямо є над їх сили. Повздержности не навчаться при одній сповіді та при одному Причастю. На повздержність, потрібну для їх родини при їх способі життя і при їх маєтку, треба їх обоім літ молитви, а може, й іншого релігійного виховання. *«Цей рід не виходить тільки постом і молитвою»⁵*, – казав Ісус Христос.

13. Хто жие у стані гріха без Божої ласки, той стається з часом приступний усім, хоч би найгіршим, покусам. Стративши Божу благодать, він стратив усю можливість опертися покусам, бо ту можливість маємо лише в Божій благодаті, самі зі себе ми не в силі що-небудь доброго зробити, а навіть не в силі що-небудь доброго подумати. Уся наша можливість, уся наша сила – у Христовій благодаті. Тому, коли побачите людей, що живуть у смертному грісі, не дивуйтеся, як вони будуть щораз нижче й нижче упадати, як будуть допускатися щораз тяжчих гріхів. Ось маєте супружу пару, що святу велику Тайну супружжя, Тайну Божої благодаті, замінила собі на тайну беззаконства і взаємного утвердження в ньому, не дивуйтеся, коли побачите, що ті супруги дійдуть до таких крайніх злочинів, що будуть умовлятися про вбивство власної дитини, і побачите злочин, гірший від звичайного чоловіковбивства, побачите матір, що задумує й виконує убивство нелітньої маленької дитини, яка себе саму не може боронити; дитини, що, через злочин матері позбавлена вічного спасення, не може увійти до Христового царства. Побачите батька тої дитини, що не лише не думає її боронити, але жену до гріха заохочує, у грісі помагає, удержує в намірі гріха. До того вони разом привикали до такого удавання християнського життя, до такого фарисейства, що по довершеному злочині готові разом піти в неділю чи у свято до церкви. Очевидно, не з віри та побожности, а виключно тому, щоби їх люди за злих, за грішників не вважали. Приходять до церкви з руками, забруканими ще теплою кров'ю рідної дитини, і стоять серед християн, уже несвідомі того обмерзіння, з яким Божі ангели дивляться на їх прокляті душі. Вони вже не свідомі пропасти беззаконства, в яку впали, вони вже не знають, до чого спровадили святе і чисте супруже та родинне життя, дароване їм Христом Спасителем. За нещасних злочинців треба християнам молитися, покутувати за них та просити Всевишнього, щоб у безконечному милосерді не карав християнської громади за грішників, що серед них живуть. Бог обіцяв колись Авраамові пощадити грішну Содому, якщо у ній знайде хоч десять праведних. Гріхи християн гірші від найгірших гріхів поган. Поганин не зможе зневажити Всевишнього Бога гріхом, хоч здалека подібним до того, якого допускається християнин через святокрадське Причастя. У наших часах поміж християнськими народами так зачинається поширювати гріх надужиття супружжя, що не знати, чи поміж нашими селами не знайдуться такі, в яких цей страшний злочин так розмножився, що в них не знайдеться й десять праведних святих, задля яких Бог схоче помилувати всю громаду. Боже милосердний, глянь на муку Христа, Свого Сина, а нашого Спасителя, й задля заслуг Його життя і Його смерті не карай цілого народу за гріхи нещасних, що весь народ ведуть у затрачання, а може, й не знають, що творять.

---

⁵ Мр. 9, 29 (прим. ред.).

III

14. Третім гріхом, більше смертним від смертних, є той гріх, що вбиває в душі християнську віру. Коли душа стратить Божу любов через смертний гріх, застається їй віра. Ця віра при Божій діючій благодаті показує вічні правди, які поволі ведуть до покаяння. Віра, хоч не освячена любов'ю, пригадує чоловікові й вічне щастя в небі, й вічну кару за гріхи в пеклі, й дорогу, якою може дійти до Божої благодаті, й молитву, якою може собі випросити покаяння. Але коли в душі затратиться віра, – дуже трудно чоловікові вернутися до християнського життя, дуже трудно йому спастися. Тому гріх, що нищить віру, подібний до тої другої смерті, після якої звичайно не буває вже воскресіння. Віру відбирає душі кожний гріх проти віри, читання злих, а передусім – єретицьких, книжок, і товариство людей, що від віри відтягають, і бесіди, противні вірі. Це все – гріхи, які душі незвичайно шкодять. Вправді, читання злих книжок не все й не конечно мусить віру відібрати. Воно завжди є тяжким гріхом, бо завжди є переступленням церковної заповіді у тяжкій речі. Але, крім цього, завжди буде бодай нараження душі на небезпеку страчення віри. Вистане, коли читаючий книжку, противну вірі, прийме за правду те, що у цій книжці є написано. Таким гріхом, що тривав лиш одну хвилину, грішить проти віри, тратить надприродний дар чесноти віри. Вистане під впливом таких книжок сумніватися про правди віри, сказати, приміром, не знати, чи це правда, не знати, чи є небо і пекло, – таке вистане, щоби стратити віру.

15. Зі всіх гріхів треба нам щиро каятися і зі страху перед Божою карою і з любов'ю до найліпшого Батька Бога Отця і Спасителя нашого Ісуса Христа треба нам із обридженням відвертатися і цілим серцем жалувати, що ми Бога образили, і цілим серцем хотіти поправитися, щоби нам Бог простив гріхи і вернув нам Свою святу благодать. Але з гріхів, про які ми згадали, треба ще особливим способом каятися, чи радше пізнавати їх злобу і нещастя, яке на душу стягають, аби не ввійти в покусу й не запастися у пропасті, з якої майже вже немає рятунку. На всякий спосіб треба нам щиро просити Бога, щоб дав нам ласку заздалегідь пізнавати небезпеку і заздалегідь перед нею тікати. Лише така молитва може нас спасти.

16. Страшне положення чоловіка, який пізнає стан смертного гріха, в якому жиє, може, від літ; пізнає, що заслуговує на вічну кару. Світлом віри, якої ще не стратив, пізнає добро вічного спасіння, а нещастя вічного засудження чує, неначе на раменах страшний тягар Божого гніву та Божого прокляття. Видить, що було би для нього безконечним щастям із чистою совістю приступати до святого Причастя, але видить zarazom, що так далеко загряз у гріхи, що не бачить для себе виходу. Не має досить довір'я в Божу поміч, не має досить довір'я до боротьби життя, щоби рішуче зірвати всі зв'язки, які його лучать із гріхом. Потреба би йому поступити так, як Христос у Євангелії поручає – вирвати собі око, відтяти собі руку. На те ані сил, ані можності немає. Летить на вічну погібіль, кожний день зближає його до хвилини, в якій навіки западеться в пекельній пропасті, а нізвідки не видить можливого рятунку.

17. У такому безвихідному й жахливому положенні, що ж може нещасна душа робити іншого, як припасти до ніг Спасителя і без кінця повторяти: *«Ісусе, Сину Давидів, помилуй мене»*⁶. Не раз, не сто або тисячу разів на день, а кожної свобідної хвилини нехай повторяє те слово крайньої біди. Нехай по можливості відсувається від товариства людей, нехай у самоті шукає Ісуса Христа. Нехай годинами, днями, літами

---

⁶ Мр. 10, 47 (прим. ред.).

триває на молитві: «*Ісусе, Сину Давидів, помилуй мене*». Милосердний Ісус дасть йому пізнати тяжку і трудну дорогу, якою зможе вирятуватись із пропасти, в якій запався. А коли витриває в молитві, дасть йому Христос зрозуміти, що на дорозі поправи не витриває без щирої, довгої, витривалої, покірної молитви. Ця молитва навчить його потрібної до покаяння покори, потрібного умиртвлення, дасть йому відважно обома руками взятися до життєвої боротьби зі собою, до умиртвлення, до посту і з часом досвідчить, що можливим у Бога є навіть те, що людям не тільки видається, але що є для них неможливим. Чудом Божої благодаті дійде до покаяння навіть грішник, що власним поступуванням замкнув був усі дороги Божого милосердя і йшов дорогами, які нехибно ведуть на погибіль. А досвідчивши раз Божого милосердя і покаючися раз щиро зі всіх гріхів, зачне від початку християнське життя, життя покаяння, покори, посту, молитви і чистої служби Богові.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLVII. – Львів, 15 січня 1934 року. – Ч. 1. – С. 2-10.

Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. – Львів, 1998. – Т. 2. – Кн. 1. – С. 216-224.

Митрополит Андрей Шептицький. Твори морально-пасторальні. – Рим, 1983. – С. 108-115.

ДОКУМЕНТ № 31

1934 р., серпня 10, Підлюте. Пастирське послання Митрополита Андрея *До тих, що на Пасху цього року не сповідалися і святого Причастя не прийняли* (с. 179-181)

Не знаю, як вас назвати; звичайно до вірних відзиваємося: «*Дорогі брати і сестри*», – або: «*Віруючі й побожні християни*». Про вас трудно одно і друге сказати, бо коли ви погордили приказом Церкви і навіть у святій пасхальній час не приступили до святих Таїнств Христової віри, то можна про вас думати, що ви або не маєте віри у Всевишнього Бога, або якщо маєте, то вона така слаба, така нежива, що ви, як сліпі, просто не видите, не розумієте, які безконечні добра ви тратите, на яку небезпеку наражаєтеся.

А передовсім, коли не слухаєте Церкви, то тратите ту провідницю, що веде вас у вічне спасення. І не слухаєте Ісуса Христа, котрий сказав до апостолів, себто до святої Церкви: «*Хто вас слухає, мене слухає, а хто вами гордить, мною гордить*»⁷.

Не багато вимагає Христова Церква, коли усім християнам приказує бодай раз у рік у пасхальному часі прийняти святе Причастя і, розуміється, приготувитися доброю святою Сповіддю до того святого Причастя. Не багато вимагає, але того вимагає під тяжким гріхом. Якщо ви опустили пасхальне святе Причастя, мусить вас Церква уважати за публичних грішників, значить, якщо би хто з вас умер, не дай, Боже, без Покаяння і без Христових Таїнств, ми були би зобов'язані відмовити йому християнського похорону і церковної молитви за його душу. Кажу це з болем серця – сповняючи тим прикрий душпастирський обов'язок супроти вас; і ваш духовний отець, парох чи завідатель був би обов'язаний відмовити вашій родині поховати ваше тіло похристиянськи і молитися за вашу душу над гробом. Бо, опустивши пасхальну Сповідь і Причастя, ви допустилися тяжкого гріха – супроти Бога, супроти Ісуса Христа Спасителя й супроти Його Церкви. І навіть у випадку, якби ви не мали інших давніших

⁷ 1Лк. 10, 16 (прим. ред.).

гріхів, той один гріх вистарчає на те, щоби ви перед Богом і перед Його Церквою уходили за грішників.

О, якби ви знали, яких безконечних дїбр самі себе позбавляєте таким грішним життям! Якби ви знали Божий Дар, якби ви розуміли, чим є святе Причастя, ви не раз у рік, але кілька разів у місяці або бодай кілька разів у році горнулися би до святого Причастя; таж у святім Причастю ми маємо завдаток вічного воскресення; хто їсть Христове Тіло, хто п'є Пресвяту чашу Його Крові – буде навіки жити, воскресне зі святими до вічного блаженства в небі; а хто не причащається, не буде видіти вічного життя; його чекає вічний суд і засудження; чи ж можете легковажити таке добро? Коли чоловік недужий, шукає прецінь заради, ліку – кожний чоловік хоче бути здоровим, – як же не хотіти того здоровля й того життя, яке Ісус Христос дає і яке має віки тривати – не кінчитися.

Але, крім задатку вічного життя, дає нам Ісус Христос у святім Причастю безконечні дари, бо дає Божу благодать, без якої не зможемо зділати нічого доброго.

Усіх тих, що опустили пасхальну святу Сповідь, взиваю в Господі: наверніться і поправте життя, не погорджуйте багатством Божої доброти, поблажливости і довготерпеливості (*Рим. 2, 4-6*)⁸; зрозумійте, що Божа доброта приводить вас у покаєння, напоминаю вас у Бозі – нерозкаяністю серця не заслугуйте на Божий гнів, покайтеся щиро, висповідайтеся – може, і з цілого життя, – прийміть святе Причастя – помиріться з Богом і досвідчите радости – чистої совісти.

Ви не обов'язані сповідатися перед своїм парохом – можете сповідатися де хочете, у кого хочете; підіть на якусь місію, де багато чужих священників, що вас і не знають, і ніколи не бачили, на храм чи відпуст до третього чи четвертого села, а як будете сповідатися, вже нічого в серці не закривайте, виявіть усі гріхи, нехай та свята Сповідь стане початком нового – ліпшого – життя.

А усіх вас, побожних вірних, взиваю й заохочую до молитов за тих нещасних, що для якоїсь укритої причини, певно, маловажної, позбавляються такого великого добра, як святе Причастя, і не слухають голосу Церкви, відмовляють їй послуху. Моліться, дорогі брати, за тих нещасливих грішників, аби Всевишній дав їм опам'ятатися і щирим серцем навернутися до Бога. Ті нещасні так легко могли би без ніякого приготування бути покликаними перед Божий Суд, люди так часто нагло умирають, навіть у тяжкій недузї усе надіються жити і сповідь відкладають, але в тяжкій недузї як трудно сповідатися, до половини притомний не може гадок зібрати, не може добре помолитися, оскільки ж більше це трудно, тяжко хорому. Усильно просіть для нещасних грішників ласки навернення, бо лише тоді прозріють і здадуть собі справу з нещастя свого положення і зі страшної небезпеки, яка їм грозить, коли Божа благодать діткне їх душу. А коли молитвами своїми навернете грішника від його блудної дороги, спасете його душу від смерти і покриєте множество гріхів (*Як. 5, 20*).

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLVII. – Львів, 16 серпня 1934 року. – Ч. VII. – С. 177-179.

---

⁸ Властиво, Рим. 2, 4; наступні стихи стосуються радше справедливості Божої щодо грішника як наслідок такої погорди (прим. ред.).

ДОКУМЕНТ № 48
1936 р., березня 8, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея
до духовенства та вірних
Про Пресвяту Євхаристію
(с. 297-302)

I. До вірних

Часто в році приходиться Вам, дорогі браття й сестри, чути в церкві проповідь про святу Тайну Євхаристії та про святе Причастя. Отці духовні не перестають пригадувати Вам, який великий хосен із частого святого Причастя. Учать при нагоді кожного більшого Празника, що християнська душа живе тою благодаттю, яку черпає з побожного приступання до святого Таїнства Євхаристії. Без тієї благодаті душа не може по-християнськи жити, не може встерегтися від гріхів, не може поконати наймерзенніших пристрастей.

Уже те саме заохочує Вас до частішого святого Причастя. Знаєте добре, що церковний закон, а в частині й Божий закон, велить бодай раз у рік причащатися Тілом і Кров'ю Ісуса Христа. Хто того закону не сповняє, має тяжкий гріх, і, якщо в тому грісі вмер би, свята Церква мала б йому відмовити християнського похорону. Тому-то святе Пасхальне Причастя повинен кожний християнин приймати у своїй церкві, у своїй парохії. Парох мусить знати, хто причащався в часі Пасхи, а хто не причащався. Кожному вільно сповідатися, де хоче – не має ніякого обов'язку сповідатися перед своїм парохом, – але причащатися на Пасху мусить так, аби і люди в селі знали, і щоб парох міг записати, що до святого Причастя приступив.

Поза тим законом, що обов'язує під тяжким гріхом, у нашій Церкві є і другий закон, що не обов'язує під тяжким гріхом, а тому є більше радою, ніж законом, – аби кожний християнин щонайменше чотири рази в році сповідався, себто стільки разів, скільки в році святих Постів: Чотиридесятниця, Петрів піст, Спасівка й Пилипівка. Бо й піст на те встановлений, аби улекшити християнам діло покаяння, щоб їх приготувати до достойного Причастя. Цей закон обов'язує радше духовних отців, бо вони мають обов'язок вірним ту раду святої Церкви часто повторювати і так працювати, щоб у їхніх парохіях як уже не всі, то бодай більша частина вірних щонайменше чотири рази до року сповідалися і причащалися. Духовні отці не бояться, що практика частішого святого Причастя наложить на них обов'язок частіше слухати сповіді, бо добре знають, що сповідь християнина без порівняння лекша і для самого каятника, і для сповідника, коли каятник частіше, ніж раз у рік, сповідається. Тому практика частішого святого Причастя лише влекшує працю духовних отців.

І я, зо свого душпастирського обов'язку, пригадую Вам ту раду Церкви, ту потребу християнської душі й безмірний хосен, який може Вам принести практика частішого приймання того найсвятішого Таїнства.

Я днесь хочу особливішим способом із нагоди Пасхального Причастя поручити Вам практику, яка ще лекшим способом дасть Вам обильнішу благодать. Практика, яку сьогодні хочу Вам поручити, полягає на тому, щоб по добре відбутій сповіді не тільки раз, а кілька разів приступити до святого Причастя. Очевидно, не тої самої днини й, очевидно, не тоді, коли християнинові видасться, що вже якимсь тяжким гріхом образив Бога. Як довго по святій Сповіді совість чоловікові не закидає тяжкого гріха, може причащатися й без святої Сповіді. У тиждень, і два, і три тижні по святій Сповіді, якщо християнин хоч трохи над собою працює, може бути в совісті супокійний і безпечний, що не має гріха, і тоді з чистою совістю може приступити до святого Причастя.

Така була практика в нашій Церкві, що в неділі й у свята весь нарід, що був приявний на Службі Божій, приступав до Причастя. Це показує обряд, яким священник із чашею з Найсвятішою Кров'ю і Найсвятішим Тілом Христовим звертається до народу й усіх кличе: *«Зо страхом Божим, із вірою і любов'ю приступіть»*. Не було б того обряду й того заклику, якби люди все були такі мало послухні на ради й заклики Церкви, якими вони в наших сумних часах. У часах живої віри, в часах правдивого християнського життя весь нарід горнувся до святого Причастя і не бувало людей, які були би приявні на Службі Божій, а не причащалися. Робили це хіба ті, яким трапилося нещастя в чомусь важнішому спіткнутися. А що воно дійсно так було, показує і той забобон, що ще й досі залишив свої сліди в багатьох селах. Старі люди думають, що це гріх – перед Службою Божою закурити, і з того не раз сповідаються. Так воно не є: перед Службою Божою можна курити, але не тоді, коли при Службі Божій має чоловік приступити до святого Причастя. Люди святий християнський звичай частого Причастя перекрутили: пропустили те, що найважніше, а зберегли те, що менше важне, і роблять собі з того гріх, що не є гріхом. Люди залишили Причастя, а оставили те, що було приготуванням до Причастя. Бо буває і таке, що за гріх уважають перед слуханням Служби Божої попоїсти. Це виразний слід практики при кожній Службі Божій причащатися.

До цієї практики можуть уповні вернути тільки дуже побожні люди, але в часті всі повинні поволі наближатися до цієї святої старої практики. Передовсім треба б зачати від того, щоб по сповіді приступити бодай зо три рази до святого Причастя. Якщо християнин мешкає близько церкви, а в тій церкві щодня відправляється Служба Божа, не займе багато часу вислухати Службу Божу і приступити до святого Причастя. Це займе найвище коло годинки часу. Тоді без великого труду можна святого Причастя і більше разів – і п'ять, і шість, і вісім разів – прийняти по одній добре відбутій сповіді. Якщо ж церква далеко або в ній не відправляється Служба Божа щодня, добре до святого Причастя приступити бодай другий раз у найближчу неділю чи свято по сповіді. Тоді треба кілька днів так жити, щоби з чистою і супокійною совістю можна було приступити до Причастя. Церква вживає такого способу говорення: *«Християнин може приступити до Причастя, якщо совість дає йому свідоцтво, що він тяжким гріхом Бога не образив»*.

Така практика приносить християнинові великий хосен. Побільшує нагороду вічну, побільшує освячуючу благодать, а до того вчить душу пильнуватися, стеретися гріха, вчить душу питати себе саму, чи не має гріха. А це дуже важна річ у християнському житті, бо на тому полягає «бути готовим», як каже Ісус Христос: *«Будьте готові, бо не знаєте, в яку годину прийде злодій»*⁹. Злодієм Ісус Христос називає смерть, що, наче злодій – часом уночі, часом нечаяно, – приходить забирати чоловікові життя. Ісус Христос каже на ту хвилину бути нам готовим, себто так жити, щоб навіть у випадку такої наглої та несподіваної смерті не ставати перед Божий суд без Божої благодаті. Хто привикне над тим бодай трохи думати і себе самого питати, чи маю Божу благодать, чи я тяжко не согрішив, той приготується на смерть задалегідь, або краще сказати: той усе готовий, бо, очевидно, коли совість йому на таке питання відповість, що тяжко согрішив таким і таким гріхом, що Божу благодать стратив, що наново на душі носить тягар Божої кари й Божого гніву, – той зрозуміє, що треба йому покаятися і доброю сповіддю вернути до Божої благодаті. А хто привикне про це питати частіше, той і лекше встережеться гріха і не так упаде у гріх. Така думка буде здержувати його та вдіє, що буде над своєю пристрастю панувати, а це вже –

---

⁹ Пор: Мт. 24, 42-44; Лк. 12, 39-40 (прим. ред.).

християнське життя. Тому ця практика вчить християнського життя і дає те, що найважливіше у християнському житті, – чисту й супокійну совість.

Очевидно, не вистарчить так жити готовим через кілька тижнів по св[ятій] Сповіді. Треба так жити через увесь рік. Але хто через кілька тижнів так потрапить, тому не буде трудно й через увесь рік так жити.

Як бачите, практика частішого святого Причастя учить чоловіка здержуватися від гріха, а Божа благодать дає йому і силу потрібну до того, а Божа сила, котру чоловік дістає у святому Причасті, більше значить, ніж власна. Божа благодать і сильна воля чоловіка буде його наставляти і на інші християнські чесноти, а між тими чеснотами й на ту, задля якої особливішим способом поручаю частіше святе Причастя, – святість і чистоту подружжого життя.

Я Вам, дорогі браття й сестри, вже кілька разів звертав увагу на той нещасливий і дійсно проклятий гріх, яким, за диявольською спокосою і з немочі свого тіла, християни безчестять святе Таїнство Супружества. Є люди такі нещасливі, що так мало знають християнське життя і те життя так мало цінують, що святотацтвом і наймерзеннішим зо всіх нечистих гріхів плямлять, забруджують, понижують те святе Таїнство, у якому Христос Спаситель дає їм Свою благодать на родинне дочасне щастя. Що Ви сказали б, дорогі браття й сестри, якби яке християнське подружжя, муж і жінка, змовлялися на те, щоби свою рідну дитину кинути в безодню бруду й нещастя, яким є публичний дім розпустити? Чогось подібного допускаються родичі, що змовляються, угодою чи без угоди, зменшувати число дітей, які би їм дало Боже Провидіння. Вони безчестять і плюгавлять те, що є найбільш, або, краще сказати, одиноко правдивим скарбом християнської родини, – святу Тайну Супружества, що їх лучить у Бозі в одне і яка стягає на них із неба благословенство й Божу поміч до кожного кроку життя. Вони ту Божу поміч від себе відкидають, а всі святощі родинного життя, святощі подружжї чи батьківської любові кидають у кльоаку поганського конкубінаату чи проституції. Небесного ангела, що над праведним розтягав би крила своєї опіки й молитви праведних заносив би в небо, вони змушують своїм поганським поступуванням до життя у кльоаці.

Чи можна нижче впасти? Чи можна більше потоптати науку Ісуса Христа і Його Таїнства? А таке роблять супруги, що проти природи, і проти родинного життя, і проти Божого закону грішать тим смертним нечистим гріхом, що є найтяжчим гріхом поміж нечистими гріхами. Є тяжчим від чужоложства, і від самонасилля, і від поломання подружжї вірности, бо містить у собі злобу і бруд усіх тих гріхів.

Щасливі такі люди, коли Божа благодать двигне їх до покаяння. Для них покаяння трудне, трудніше, ніж для інших, бо вони себе взаємно намовляють до гріха й удержують у грішнім розположенні, але Бог часом робить такі чуда і двигає з болота і гною недостойних. Для таких нещасних супругів одинокий рятунок був би жити в цілковитій святій і ангельській здержаності. Але як трудно їм на це здобутися, бо на це треба нового чуда Божої благодаті. Але й те чудо Бог може вчинити – через силу святого Таїнства Євхаристії. Бо Таїнство Євхаристії родить, як каже Святе Письмо, дівиці.

Спасенням для них могло би бути, якщо б хоч кілька днів здержалися від свого права. Кілька днів здержаности, кілька днів панування над собою могло би дати їм зрозуміти глибіню пропасти, в якій живуть, і шукати відповідних засобів до двигнення. Тих кілька днів здержаности дала б їм практика, яку поручаємо. Якщо, приступивши раз до святого Причастя, постановив би другий, третій і четвертий раз приступити, тим самим уже змусив би себе до кількох днів здержаности, бо, йдучи за прикладом Старого Завіту, церковні отці й учителі не дозволяють до Причастя приступати навіть по недобровільному стягненні на себе тілесної нечистоти. Є отці, що навіть за гріх

уважають піти до церкви в такому стані. Вони застрого судять, але не застрого судять ті, котрі не дозволяють причащатися, себто ті, які вимагають здержаности, але найменше вже однодневної. Хто й тим вимогам не відповідав би, тратив би самотність, що могла б його здержати з-над пропасти, а тою силою – свята Євхаристія. Хто навіть для Пресвятої Євхаристії не хоче принести жертви однодневної здержаности, хто мерзенну хвилину приємність заспокоєння брудної тілесної потреби вище ставляв би від святости, від любові й від жертви, яку Христос у Пресвятій Євхаристії за вірних приносить, про того хіба треба би з святим Йоаном Золотоустим сказати: «Согрішив – навіки пропав».

Постанова по святім Пасхальному Причасті ще кілька разів вернути до нього – це спасенне і боговгодне діло, та сміло захвалюємо його всім Вам. А преподобних отців душпастирів просимо, щоб ту нашу раду кілька разів повторили і кілька разів пригадували її людям, що до святого Причастя приступають.

II. До Священиків

Зовнішня форма святого Причастя

У міру, як росте число людей, що приступають до святого Причастя, росте й число тих, яких здержується від святого Причастя невідповідним уживанням ложочки до Причастя. Невідповідним вважаю той спосіб уживання ложочки, яким ложочку цілу впихається в уста причащаючогося і, часом покрити його слиною, наново вкладається до чаші. На мою думку, самотній приличний спосіб уживання ложочки – це такий, аби нею вкла- дати в уста причащаючихся частинку Найсвятішого Тіла, замочену в Найсвятішій Крові, а вкладати так, аби ложочка уст цілком не дотикала. Нема сумніву, що ложочка, котра переходить з уст до уст, у багатьох людей може викликати неохоту причащатися і може здержувати від Причастя. Могло б навіть бути, що люди, зражені нашим невідповідним способом виконання церковних приписів, зрадили б до нашого обряду. Тому дуже поручаю, передовсім отцям катехитам, поучувати молодь, як повинні при Причастю отворити уста, щоб їм священик міг, не дотикаючи ложочкою їх уст, вложити відповідно велику частинку освяченого хліба й освяченого вина. Багато святих отців мають уже вироблену таку практику. Нехай же й інші від них ту практику переймуть і нехай людей перед Причастям не раз, а десять разів поучують, як мають уста відповідно отворити.

За границею з нагоди, наприклад, подорожей мають наші священики чимраз частіше нагоду причащати багато латинників. Наш парох у Берліні має кільканадцять разів до року Службу Божу в латинських семінаріях і колегіях, і тоді всі приявні приступають до нашого святого Причастя. Те саме відбувається часто і в Інсбруці й у Мюнхені¹⁰, а відай, і в Римі. Під оком святої Конгрегації, за часів, коли її асесором був Архиепископ Пападопульос, себто людина, котру не можна підозрівати в занедбуванні наших літургічних приписів, зачали вводити звичай уживати до святого Причастя частиць довгих, які можна замачати в Найсвятішій Крові й рукою передати причащаючомуся. Там, де були би причини тієї практики триматися, можна і в нас її придержуватися.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник XLIX. – Львів, березень-квітень 1936 року. – Ч. III-IV. – С. 33-39.

---

¹⁰ Прим. ред.

ДОКУМЕНТ № 56
1937 р., лютий, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея
до духовенства та вірних
На піст про покаяння
(с. 352-357)

Зближається Великий піст, час покаяння. Ми вже із Закхеєм обіщували Христові змінити життя й поправитися. Далше – минулої неділі з митарем ми вже пізнали потребу покірного признавання до вини та зрозуміли, що Бог гордим противиться, а покірним дає святу благодать. У найближчу неділю – про блудного сина – Церква знову показує нам цей приклад, заохочуючи нас до того, щоб ми двигнулися з упадку і сказали собі в душі: *«Вернемо до нашого Небесного Отця»*.

Час мені відізватися до Вас, усечесні отці й дорогі брати, щоб Вам хоч коротким словом, за Божою благодаттю, допомогти всім у сповненні загального християнського обов'язку покаяння, а духовенству – у сповненні багато труднішого обов'язку, а саме власним покаянням потягнути інших до покаяння. Щоби сповнити те завдання, мушу неначе вглянути у Вашу душу й тим способом допомогти і Вам углянути у свою душу. Цього передовсім треба, бо без цього покаяння немає, а навпаки, покаяння тим сильніше й тим глибше, чим глибше можемо вглянути у свою душу. А це не легка річ, бо душа – це просто неначе глибока печера, повна глибокої темряви, в якій людське око мало що, а часом нічого не бачить. Нічого не бачить навіть тоді, коли людина хотіла би бачити й коли працює над тим, аби вглянути у свою душу.

Тому я бажав би в цьому мому слові допомогти Вам углянути в душу, а допомогти Вам так успішно, щоб Ви в тих непроглядних темрявах спостерегли те, чого досі не бачили, щоб Ви були неначе морально змушені взятися до праці над тим, від чого залежить Боже благословення на цьому та вічне спасення – на тому світі. Бо дійсно воно так, що й Боже благословення, й Божа ласка, й вічне спасення зависять уповні від того внутрішнього ладу, чи здоровля, чи сили, чи життя, що у глибині нашого серця прикриті перед нашими очима великою темрявою. Бо як у житті й здоровлі тіла очима тіла нічого не бачимо, а очима ума можемо щойно при мозольній і довгій праці бодай щось побачити, так і у здоровлі й житті душі природним оком душі нічого не бачимо, а можемо дещо спостерегти при натужливій і витривалій праці та при Божій благодаті з неба. Попросивши тієї помочі з неба, стараймося вглянути в ті нетрі темряви, в яких наше серце й наша душа, та шукаймо бодай деяких признаков, по яких ми могли б умом, просвіченим благодаттю, бодай дещо пізнати.

Щоб Вас, а й самого себе ввести в ту таємну й темну печеру-пропасть, запитаю Вас і себе, як ми приборкуємо свою розмову і язык, або – іншими словами – скільки в день або хоч би й у тиждень буває в нас, що, бажаючи щось сказати, з чесноти – себто щоби Богові подобатися, щоб ласку Його собі з'єднати – замовчимо, стримаємо свій язык?

Може, Вам видається, що це моє питання не заторкує найважнішої справи життя, що краще було б запитати, чи ближніх не кривдимо, чи не йдемо за пристрастями тіла, чи до церкви ходимо, чи Богові щодня молимося? Безумовно, наводите важкі гріхи, про які можна і треба питати, але якщо йде про здоровля душі, то вірте мені: передовсім треба питати про ту здержливість у малих речах, наприклад, у висказі кількох слів, які хотілося би сказати; бо від цієї здержливости в малих зависить та – у великих речах. Хто не навчиться тримати неначе на вузді свою бесіду, як же

зможе стримати більшу, розбурхану пристрасть: до п'янства, нечистоти, до людської кривди? Може, сердечний Брате, в тих більших речах ти не согрішив, хоч і не привик поконувати свого язика. Якщо так, то не хвалися. Ти не согрішив у тих більших речах, може, тільки тому, що не було нагоди, спокуси, що тебе Бог беріг, а твоя заслуга, може, невелика. Я до того, якщо ти не здержував свого язика, як не тримав у руці вуздечки своєї мови і як цього й тепер не будеш робити, то й не знати, чи при першій нагоді, коли прийде велика спокуса, не впадеш хоч би й у тяжкий гріх.

А крім того, приборкування свого язика – це перший крок у духовній праці над собою. Це ж ясне, що ціле християнське життя полягає на праці над собою. Де такої праці немає, там ледве чи буде християнська чеснота і християнське життя. А коли немає того панування над своїм язиком, коли людина говорить, що хоче й коли хоче, то в чім же буде й де буде та праця над собою, та внутрішня боротьба за собою? Як у кого в житті немає бодай тих дрібних побід, про які говорю, тих побід над своїм язиком, то якими ж побідами позначене його духовне життя, в чім же буде побідником? Бо й те ясне й певне, що тільки побідою можна спасти душу свою, як написано: *«Хто побідить, одягнеться в білу одіж, і не вимажу його імені з книги життя»* (Од. 3, 5), – та: *«Хто побідить, дам йому сісти з Мною на Моїм престолі так, як Я побідив та сів із Моїм Отцем на Його престолі»* (Там же 3, 21), – і знову: *«Побідникові дам скриту манну й дам йому білий камінь»* (там же 2, 17). Спаси свою душу – це побідити, явитися перед Богом із побідою в руках. А коли хто несвідомий побіди в тих малих речах, якою є стримання язика, то яку побіду принесе Страшному Судді?

А може, треба більше доказів на те, що наша совість, наше внутрішнє життя – це океан-безодня такої темряви, що око в ній нічого не пізнає? Якщо треба на те доказу, то й те доказом, що трудно нам навести ті боротьби, де ми побідили. І ось іще доказ: коли прийде на тебе, добрий Брате, спокуса, що надить, наприклад, до змислового гріха, ти не раз по хвилині сам не знаєш, чи ти згрішив, чи ні. То значить, що на дні того океану, яким твоя душа, зайшла, може, така подія, від якої зависить ціла вічність. Ти, може, в тій хвилині перейшов із життя у смерть, ти, може, стратив Божу благодать, ти, може, заслужив на відкинення від Бога, а поверхня води неначе така супокійна, як би нічого там, на дні, не сталося. Ти супокійний і не знаєш та не догадуєшся, що в тобі сталося. Ледве якісь сумніви приходять, може, якісь викиди совісти, але такі тихі, що не чуєш їхнього голосу. Як же ж конечно в такому положенні вести зі собою таку боротьбу й так поконувати себе в малих речах, аби бути свідомим бодай тієї малої побіди! Тоді на поверхні океану є бодай деякі признаки, які трохи свідчать про те, що у глибині діється.

А як тих признак немає, як немає тих малих побід, то там, у глибині, радше смерть, аніж життя. Чому? Тому що як немає в кого малих побід, то й великих немає. Як хто не поконує свого язика, то й у великих речах не поконує себе. Це видно хоч би з того, що весь напрям його душі не в боротьбі проти пристрастей, не звернений до побіди, а тоді правдоподібніша побіда пристрасти над душею.

А хочете висказу Святого Письма? Ось він: *«Коли хто думає, що по-божний, а не поконує свого язика, але обманює своє серце – того побожність пуста»* (Як. 1, 26). Може скажете, що те слово святого Якова й інші його науки про мовчання відносяться до монахів і монахинь, яким монаші правила приказують управлятися в мовчанні, а я Вам на те відповім таке: правда, монахи й монахині вправляються від самого початку монашого життя в мовчанні; правда, правило мовчання – це одне з найважливіших правил монашого життя в усіх монастирях, чинах, згромадженнях і монастирських домах, але воно є таке важне (те правило) тому, бо й така безмірно важна річ для душі, що хоче посвятитися Богові, – навчитися працювати над собою і панувати над собою. Мовчання в монастирях виробляє монаші душі, воно їх веде до святости: вчить боротьби й дає побіду. Але чи ж того всього не треба і світським людям? Уступ святого

Якова, що ми його навели, не говорить про монашу побожність, а говорить про побожність світських людей, та й ціле його послання написано для всіх без виїмку. З того виходить, без найменшого сумніву, що мовчання – то правило, що обов'язує і світських людей, або мовчання – це самий початок праці над собою, це перший крок боротьби зі собою, без яких немає спасення. Без сумніву, краще діялося б на світі, коли християни більше зберігали б ту раду, чи той припис, чи правило святого Якова.

Дивіть, яке воно важне для нас, священників! Церква поставила закон твердий, неначе скала, бо закон такий, що обов'язує під тяжким гріхом. А той закон такий, що щодня маємо повторяти між іншими й ту святу молитву: *«Поможи, Господи, хранение устам моїм і дверь ограждения о устнах моїх»*. Іншими словами: *«Дай мені, Господи, зберігати мовчання, стережи мої уста, постав сторожу на моїх устах»*¹¹. А в часі Великого посту 16 разів у день священники, а за ними й усі вірні, присутні в церкві, повторяють молитву святого Єфрема: *«Господи і Боже живота моего, дух унинія, небреженія, сребролюбія і празднословія отжени от мене»*, – себто: *«Господи і Боже мого життя, віджени від мене духа лінивства, недбальства, захланности на гріш і пустослов'я»*. Люди тієї ласки часто просять, а не роблять того, що треба, щоб її осягнути, себто трохи зусилля до покорювання язика. А воно було б такою важною річчю і дійсно принесло б людям багато хісна.

Це видно от хоч би з такого прикладу. Святий Филип Нері, проповідник у Римі, що жив у 16-му столітті й був дуже люблений і шанований римським простолюддям, радив – і то не на жарти, а усильно – невістам, аби набирали в уста води, скільки разів їхні мужі на них сварять або їх ганьблять. А треба знати, що римляни, як і італійці та загалом південні народи, з природи дуже говірливі. Ту раду прийняло багато його слухачок і мали такий успіх, який усі могли в Римі стверджувати, що родини, де передше бували спори, проклони, незгода й ненависть, вернули по якимсь часі до такого зразкового християнського життя, що ставали подивом для людей.

Така рада або подібна придалася б передовсім таким християнським по імені, але нехристиянським у дійсності родинам, де часто говорять проклони. Їм у першу чергу потрібна рада мовчання, бо якщо треба мовчати і приборкувати чи поборювати свій язик навіть у таких бесідах, що в них ніякого тяжкого гріха немає, то скільки більше треба того там, де в бесіді є гріх. Навіть там, де взагалі немає ніякого гріха, добре стримуватися від говорення бодай на хвилину, бодай на короткий час, хоч бесіда й добра, й потрібна, бо те стримання, те відсунення на якусь хвилину зробить бесіду кращою, більше християнською. А скільки більше треба приборкувати язик тоді, коли бесіда грішна! А бесіда може бути грішна з багатьох причин: вона грішна, коли кривдить ближнього на славі, бесіда сплетень, обмовлювання, злословлення людей, гірша ще бесіда клевети, бесіда гніву, бесіда проклону. Усі ті бесіди – це простий гріх, часом дуже тяжкий, і то гріх, трудний до направи. Бо коли хто кому відобраз славу клеветою або навіть простою обмовою, мусить винагородити кривду, і то перед усіма тими, в яких думці кривду ближньому зробив. Хто зле говорив або оклеветав ближнього у присутності 10-ох осіб, мусить тим десятком особам сказати, що відкликає те, що сказав. Інакше не зможе направити заподіяної кривди. Тому дуже важна річ – берегти себе перед тими гріхами. А без порівняння легше встережеться тих гріхів людина, що вміє стримати язик навіть у добрих речах, ніж такий, що того не вміє. Навіть сміло можна сказати, що не встережеться вже гріха злословлення, обмови чи клевети та людина, що до таких гріхів привикла або має до них нахил, інакше як тільки здержливістю язика.

---

¹¹ Пс. 141, 3 (прим. ред.).

Хто стримує язик, буде обережний у бесіді, а тому й легко встережеться тих бесід, що то з часом ведуть у гріх нечистий; устережеться й тих бесід, що ведуть у недоброму товаристві до п'янства; встережеться бесід, що ведуть у спори – одним словом, як каже великий святий Апостол Яків: *«Коли хто не прогрішується у слові – цей муж звершений може також усе тіло вести на вуздечці»* (Як. 3, 2). Цікаве й гарне порівняння: *«Бо й коням укладаємо в роти вуздечки, щоб нас слухали, і все їхнє тіло повертаємо. Ось і кораблі, хоч великі й сильними вітрами гнані, обертаються малим кормилом, куди захоче воля керманича»* (Там же 3, 3-4). Це ж Боже слово, наука, Богом об'явлена через святого Якова, Господнього брата. Як Бог на небі, так це певне, що, стримуючи язик, доходимо в усіх напрямках до чесноти. Працею над здержливістю язика доходимо до ладу в усіх напрямках нашого християнського життя, або, іншими словами: хочеш згоди в родині – стримуй язик; бачиш, що краще треба виховати діти, – здержуй язик; тягне тебе до злого товариства – стримуй язик; маєш нечисті спокуси – вважай на бесіду, здержуй язик.

Очевидно, це слово звертається тільки до тих християн, що хотять добре похристиянськи жити. Хто не дбає про Божу благодать, хто не хоче добре сповідатись або й зовсім не хоче сповідатися, той, очевидно, цієї моєї науки чи радше святого Апостола Якова не зрозуміє, а хоч і зрозуміє, не оцінить, не послухає. Але хто послухає, той у короткому часі переконається, який великий Божий мудрець той Божий Апостол, який він великий учитель християнського життя!

Віддаймося сміло під його могутній і святий провід, попробуймо, за його радою, стриматися бодай від непотрібних і злих бесід, аби навчитися здержувати себе у злих бесідах, аби стати такими, якими Апостол Яків радить бути: *«Нехай кожна людина буде скоро до слухання, а повільна до говорення»* (Як.1, 19). Такий уже на добрій дорозі стати звершеною людиною, вже навчився того, що найважливіше у християнському житті: панування над собою. Міра того, скільки людина над собою панує, є й мірою того, яким вона християнином. А якщо мало панує, нехай зрозуміє, до якого ступня треба йому змінити життя, покається і щирою сповіддю навернутися до Господа Бога. Зрозуміти – це перша умова доброї сповіді.

Нехай же Благодать Бога Ісуса Христа буде з усіма Вами й наставить Вас на дорогу покаяння і справедливості.

Надр.: ЛАЕВ. – Річник I. – Львів, лютий 1937 року. – Ч. II. – С. 17-22. ___

**МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ
ТОМ III
ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ
1939-1944**

**ДОКУМЕНТ № 20
1940 р., листопада 6, Львів. Пастирське послання
Митрополита Андрея до духовенства та вірних
Про важливість сповіді
(с. 98-99)**

Множаться випадки, де християни знаходяться в такому положенні, що можуть умерти без передсмертної сповіді. Може, у війську, може, в боях, може, далеко від священиків, може, в шпиталі прийдеться кому з Вас умирати без можності дістати від священика розршення за свої гріхи. Найважлива в такому положенні справа – так уміти збудити у своїй душі акт совершенного жалю, щоб вернутись до Божої благодаті й без сповіді. Тому дуже усильно поручаю всім священикам у цілому ряді проповідей додавати науку про совершенний жаль. Совершенний жаль – то таке відвернення від гріха, що походить з любові до Бога. Те розположення в душі опирається на переконанні віри, що Бог є добрим батьком, безконечним добром, заслугує на те, щоб Його над усе цінити, себто любити. Любов потрібна до жалю. Це не почування, а оцінювання Божої доброти. То думка розуму, просвіченого вірою, що Бог є безконечно добрий. На тій думці опирається друга думка: що гріх, який відчужує від Бога, є злом, нещастям – більшим нещастям, як яке-небудь інше. З тих двох думок виростає в душі розположення, обридження гріха, воля відвернутися від гріха. Так як у засліпленні гріха чоловік хотів його, так у наверненні покаяння не хоче гріха, заперечує і цофає грішну свою волю.

Акт совершенного жалю можна робити у формі оскаржування себе самого перед Ісусом Христом, перед Богом, добрим Батьком, до котрого вертаємося як блудні сини: *«Я согрішив, Христе Спасе, согрішив тим і тим, і з того перед Тобою оскаржуюся, хочу вернутись до мого Батька, як блудний син; як покинув Тебе гріхами, так вертаюсь до Тебе покаянням, а вертаюсь до Тебе, бо Ти є Батько, бо у Тебе спасення і вічне блаженство»*¹².

Отці-проповідники кілька й кільканадцять разів при нагоді проповіді будуть збуджувати в собі та слухачах такий акт жалю сповіді перед Христом, пояснюючи народові, що кожний християнин мусить це знати і той жаль у собі збуджувати. Кожний нехай розуміє, що така молитва звершеного любовного покаяння може бути одиноким спасінням для того, хто не може висповідатися перед смертю. Кожний мусить розуміти і те, що така сповідь перед Христом не звільняє його від сповіді перед священиком, слугою Церкви, коли така сповідь буде можлива.

До совершенного жалю належить і надія відпущення та спасіння. Щоби дати кожному християнинові повну науку жалю і таку пригадку, яка йому лишилась би на хвилину конечної потреби, Отці духовні на внутрішніх дверях церкви або на такому місці, де всі могли би читати, виставлять картку з виразно друком написаною формулкою совершенного жалю. Повторяю ту молитву, оголошену в Посланні, що видане 26.IX. минулого року, а знаходиться в 9-му і 10-му числах *«Архиєпархіяльні Відомостей»*. Якщо здаватись буде тамта молитва надто довгою, то можна її заступити коротшою, ось, на приклад, такою: *«Боже, вірю, що Ти добрий Батько, люблю Тебе, як Батька, цілим серцем. Я Тебе тяжко образив своїми гріхами і хочу до Тебе вернутись, як блудний син. Відвертаюся від моїх гріхів з обридженням, бо вони противні Твоїй любові, надіюся від Тебе відпущення гріхів і, коли буду мати нагоду висповідатися перед священиком, зроблю це. Бажаю приступити до святого Причастя. Прощаю всім, що мене скривдили, з рук Твоїх принимаю всі хрести, і терпіння, і саму смерть»*.

Надр.: *Письма-послання митрополита Андрея з часів большевицької окупації. – Йорктон, Саск., 1961. – С. 73-74.*

¹² Ситуаційно адаптований парафраз Лк. 15, 11-32 (прим. ред.).

1943
ДОКУМЕНТ № 44
1943 р., лютого 14, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея
до духовенства та народу
Поклик до покаяння
(с.262-269)

I

Святе Євангеліє оповідає, що Йоан Хреститель-Предтеча зачинав свою проповідь словами: *«Покайтеся, бо приблизилося небесне царство»* (Мт. 3, 2). А відтак оповідає, що відтоді, себто від 40-дневного посту на пустині, почав Ісус проповідати і говорити: *«Покайтеся, бо наблизилося царство небесне»* (Мт. 4, 17).

Дивною річчю могло б здаватися, що св[ятий] Йоан зачинав свої проповіді тими самими словами, що й Ісус Христос. Бо з оповідання святого Матея виразно виходить, що не раз, не одну проповідь, але завжди й всі проповіді зачинав він тим самим словом. І так само оповідання Євангелія про проповідь Ісуса Христа не можна інакше розуміти, як тільки так, що усі Свої проповіді зачинав Христос від того самого слова, а радше від того самого предмету. Святий Марко так говорить: *«Після видання Йоана прийшов Ісус в Галилею, і проповідував Євангеліє Боже, і казав, що сповнився час і приблизилося царство Боже; покайтеся і вірте в Євангеліє!»* (Мр. 1, 15)¹³. Значить, було це звичайним предметом Христової проповіді. Ця правда була ясна і святому Йоанові, хоч про науку Ісуса Христа Йоан ще нічого не знав, хоч й не чув ніякої Його проповіді й Христа перший раз побачив щойно тоді, коли Син Божий прийшов хреститися до нього. Очевидна річ: Йоан розумів, про що Христові йде. І перед Євангелієм був він сповнений євангельським духом. З науки старозавітніх пророків, і з цілі Христового приходу, і з самого поняття Месії розумів Спасителя, що Його він був Предтечею. Розумів, що кожному Богу науку треба завжди зачинати від покаяння, що покаяння являється такою умовою прийняття Божої науки, що без нього нема доступу до цієї науки. Так, як треба перейти через поріг, щоб увійти до церкви, так треба перейти через покаяння, щоб увійти у той Божий храм, яким є Боже Об'явлення – ця Богом дана з неба наука, що веде нас у вічне спасіння. Так-то святий Йоан наперед відчув і зрозумів Ісуса Христа, так-то, не знаючи ще Його, був одного духа з Ним. Його проповідь відзначалася тим самим характером, що й Христова проповідь; вона була завжди проповіддю покаяння. Такою самою мусить бути й проповідь святої Церкви, й проповідь усіх Христових слуг-проповідників Євангелія.

З початком цього Великого посту 1943 року, йдучи за давнім звичаєм, звертаюся до Вас, Всечесні мої Браття-Священики, і до Вас, Дорогі Браття і Сестри, з проповіддю Божого слова. І ця проповідь мусить зачатися від покаяння¹⁴; такий Божий закон, закон Євангелія, така і Ваша, Дорогі Браття, потреба.

Передусім тому, що всі ми грішники: *«В гріхах зачаті й у гріхах роджені»*, як повторяємо кожної днини в 50-му псалмі¹⁵. Ми вже зроду грішниками, бо від родителів

¹³ У нашому тексті Святого Письма ці слова див.: Мр. 1, 14-15 (прим. ред.).

¹⁴ Виділено в тексті оригіналу (прим. ред.).

¹⁵ Вільний парафраз Пс. 51, 7 (за нашим текстом Святого Письма) (прим. ред.).

унаслідили зіпсуту гріхом людську природу. Тоді, коли ми були ще немовлятами, не спосібними думати і що-небудь робити, вже тоді були ми перед Богом грішниками, маючи грішну людську природу, зіпсуту в нашому прадідові Адамі його гріхом. Усі ми родимося в цьому первородному грісі¹⁶. І хоч сам гріх змазаний хрещенням, лишився нам і після хрещення такий нахил до гріха, що й найліпшу людину веде у гріх. За Божою ласкою може християнин здержатися від тяжкого упадку, від смертного гріха, але не може уникнути дрібних, повседневних, кожнодневних, або, як їх називають, домашніх гріхів, що, вправді, не відбирають Божої благодаті, але все-таки є гріхами. Тому святий Апостол Йоан виразно учить, що *«коли скажемо, що не маємо гріха, обманюємо самих себе і нема в нас правди. Коли визнаємо наші гріхи, Він (Спаситель) вірний і праведний, щоби простив нам наші гріхи й очистив нас від усякої неправди. Коли скажемо, що ми не згрішили, робимо Його леуном і нема в нас Його слова»* (1 Йо. 1, 8-10).

Так, усім нам треба покаяння. І Боже слово, об'явлену Богом науку, яку Церква подає нам до вірування, розуміємо в міру того, як працюємо над тим покаянням. Тому для всіх християн треба такої проповіді, якою була і проповідь святого Йоана, і проповідь Христа: проповіді, що починається словом *«покайтеся!»*. Настав час, зближається Боже царство, покиньте гріхи, цілим серцем наверніться до Бога! Такою мусить бути наша проповідь; Дорогі мені Собраття-Священики, такою мусить бути проповідь моя до Тебе, Дорогий мій Український Народе.

Особливішим способом у Великий піст, Чотиридесятницю, мусимо Вам проповідати покаяння. Ця проповідь усіх запрошує до покаяння з тих щоденних і малих гріхів, у які упадає праведник. І задля них то переважна річ – перейматися духом християнського покаяння.

Але сто разів важнішим ще є покаяння для тих християн, що мали нещастя впасти в тяжкий смертний гріх і досі ще не двигнулися з того упадку: що живуть без Божої благодаті, без Божого благословенства і кожної днини наражені на смерть у гріхах, на вічну погибель. Про них душпастир мусить особливішим способом журитися, бо душпастирі відповідають за спасіння вірних. Відповідають за те, щоб зробити все можливе, аби рятувати бідних грішників і яким-небудь способом довести їх до покаяння. Коли згадаю про тих з-поміж Вас, Дорогі Браття і Сестри, що живуть у смертному грісі в цьому році, то ще більше, ніж давніше, болить мене серце за них, оскільки частіше буває в часі війни, що душа мусить нагло, без приготування, ставати перед Божий суд. Болить мене серце і тому, що боюсь, чи цього року нема більше поміж Вами таких нещасних людей, що тяжко згрішили, а ще не двигнулися з упадку та не очистили душі щирим жалем і доброю сповіддю. А може й бути, що для многих з-поміж тих грішників оця моя проповідь – то вже остання проповідь покаяння в їх житті! І я сам себе питаюся, чи це моє слово не є останньою проповіддю, яку їм голошу... Отже, й тому саме, що це справа так дуже важна і для Вас, і для мене, прошу Всев[ишнього] Бога, щоб дав мойому слову силу переконати і порушити совість усіх тих, до яких воно дійде. Нехай Всевишній Бог змилосердиться над тими, що почують це моє Слово Послання, коли їхні Духовні Отці будуть із проповідниці читати, і наді мною, недостойним проповідником Євангелія.

II

---

¹⁶ Пор.: Рим. 5, 12-21 (прим. ред.).

Святий Павло звертається до грішників такими словами: «*Чи ти думаєш, чоловіче, що ти втечеш від Божого суду?*» (Рим. 2, 4)¹⁷. Чому «*погорджуєш багатством Його доброти і лагідності та довготерпіння, не знаючи, що Божя доброта провадить тебе до покаяння? Та через жорстокість свою і нерозкаяність серця збираєш собі гнів на день гніву та об'явлення справедливого суду Бога, що кожному віддасть за його вчинки*» (Рим. 2, 3-6)¹⁸.

Яка безмірна Божя доброта, яка безмірна любов Його до невдячних і блудних синів! Бог кличе до покаяння, – Бог хоче покаяння грішника; готов Він простити, очікує, що блудний син до Нього вернеться, дає йому добрі думки й нагоду покаяння. Бо ж не без волі Божої, що Ти, Дорогий Брате-грішнику, сьогодні в церкві чуєш цю науку. Бачиш, як інші сповідаються, як приступають до святого Причастя... Кожної днини чуєш про те, що люди нагло умирають, чуєш похоронні дзвони, що кличуть на похорон чи до церкви. Чуєш спів зібраного народу, що стільки разів повторяє: «*Господи, помилуй*». Тим усім приводить тебе Бог до покаяння. Чому ж цього не бачиш?! Чому Ти такий засліплений?! Чи ж не є небезпечним засліпленням так погорджувати багатством Божої доброти?! Те багатство являється таким безмірним скарбом людини, просто є її спасінням, щастям, – а бідний засліплений грішник вище цінить марні розкоші гріха, ніж багатство неба!

Кожний з нас може спостерегти в душі таке засліплення, бо всі ми грішники, всі! А в міру, як ми є грішниками, є ми і засліплені. І лише з милосердної Божої благодаті хвилями спостерігаємо ту душевну нашу недугу засліплення та гріхи, якими Бога ображаємо. Буває, що нещасний чоловік упадає в такі тяжкі й великі гріхи, що не може їх не бачити; хіба що був би демоном, коли б забув і не розумів, якою тяжкою зневагою Божої доброти є, на приклад, святокрадська Сповідь і святокрадське святе Причастя. Таким демоном, що вже з християнських правд нічого не розуміє, стається нещасний грішник, коли довше перебуває в якомусь тяжкому грісі й часто до нього вертається. Спочатку, при першому упадку, гроза Божого суду і мерзенна злоба гріха такі яскраві, такі ясні, що грішник розуміє їх. Може, ще не тим Божим розумінням, яке веде до покаяння. Може, розуміє тільки тією свідомістю бруду, глупоти і злоби, яку мусить мати людина, що залізла у кльоаку і любується в мерзенному бруді та смороді гріха. Але і та свідомість, хоч природна, буде, правдоподібно, злучена з надприродною ласкою, що кличе до покаяння.

І чому ж нещасний грішник не скористає з тієї Божої ласки і не скаже собі, як блудний син: «*Я встану і піду до небесного Отця; покаюся з гріхів*»¹⁹?! Чому? Бо нещасний не пам'ятає, а почасти й не розуміє, що на таке рішення треба йому обильнішої благодаті, котру так легко міг би випросити, а про яку все-таки не просить! Буває, що нещасна душа мучиться у безодні гріха, рветься – хотіла би підвестися, – майже завидує тим чистим душам, що з вірою і любов'ю приступають до Пресв[ятої] Євхаристії, а сама не може. Хотіла би, а не хоче, рада би, але заслаба! І не знає, що робити і як здобутися на той важний крок в житті, в якому душа звертається до Бога з риданням покаяння й рішенням поправи.

Знаю, Дорогі Мої, що є поміж Вами й такі, для яких Великодна Сповідь є тяжким обов'язком, що саме й тому не рішається приступити до сповіді, що поміж Вами є багато таких, яким гріхи долягають, яким життя немиле, – якраз задля гріхів і їх невиносимого тягару. Вам даю ось таку раду, важну в кожному положенні життя: роби,

¹⁷ У нашому тексті Святого Письма ці слова див.: Рим. 2, 3 (прим. ред.).

¹⁸ У нашому тексті Святого Письма ці слова див.: Рим. 2, 4-6 (прим. ред.).

¹⁹ Пор.: Лк. 15, 11-32 (прим. ред.).

Брате, що можеш, а проси про це, чого не можеш²⁰! У твоєму положенні одна лише молитва може тебе вирятувати. І будеш мучитися без хісна, без заради для душі так довго, як довго не навчишся молитвою випрошувати з неба ласки, без якої навіть сповнення найпростішого обов'язку або тяжке, або й неможливе.

Настав час Великого посту. По церквах християни горнутья до святих Таїнств. Не раз чекають при сповідальниці довго, заки прийде на них черга. Всі проповіді, що їх говорять священники, пригадують заєдно покаєння і сповідь. І Євангеліє на Службі Божій завсіди таке, що кличе до покаєння. Церква приписує читання Євангелія про навернення Закхея, про митаря і фарисея, про блудного сина, про страшний суд. Усі ті Євангелія передають душі щось із тої Божої доброти, що кличе до покаєння. Ти, Брате, хотів би бути правдивим християнином, ти хотів би змінити життя, позбутися докорів совісти і того внутрішнього переконання, що тобі брак освячуючої Божої благодаті. А щоби це бажання твоє сповнилося, одного лише треба: проси про те, чого не можеш! Проси з неба про цю благодать, якої треба до покаєння і поправи життя. Проси, але проси витривало і покірно; до того прохання вертайся хоч би й кожної днини через кілька тижнів, а досвідчиш у житті, чим є Божа благодать. Те, що видавалося і було неможливе, стається нараз можливим; те, що було тяжким, стаєсь легким; те, що було гірким і прикрим, стаєсь милим і солодким. Через дар з неба душа твоя перебуде чудесну переміну: з темряви Божого гніву перейде у світло Божої благодаті. Сьогодні ще понижена мерзенними упадками, завтра вона двигнеться й оцінить освячуючу Божу благодать, дану рішенням того Божого суду, яким є свята Сповідь.

Таїнство Покаєння – то Божий суд над душею. А ми віримо, що Бог – справедливий суддя, що за добре нагороджує, а за зле карає²¹. Ми віримо, що за кожний гріх чекає душу Божа кара і Божий суд. Бо як же ж могло би бути інакше?! Чи можливе, щоби людина несправедлива, злобна, що ближніх ненавидить і кривдить, мала таку саму долю, як праведна, чесна і добра людина; що свої обов'язки сповняє і нікому кривди не робить? Мусить же бути між ними різниця. На цьому світі немає її; буває навіть, що така недобра, несовісна людина має ліпшу долю, ніж чесна і добра душа, що людської кривди і гріха боїться. Цю нерівну долю мусить вирівняти Божа справедливість на тамтому боці; мусить прийти хвиля справедливого Божого суду! Це таке ясне, таке певне, що не можна би нічого зрозуміти на світі, якби не було правдою, ясною для розуму і певною з Божого Об'явлення, що *«Бог є справедливим суддею; що за добре нагороджує, а за зле карає»*²².

Коли, однак, людина впаде в якийсь гріх, має ще способи на те, щоб уникнути страшного Божого суду. Святий Апостол Йоан, той Христовий ученик, що то його Спаситель любив особливою любов'ю, той ученик, що на Тайній Вечері перед мукою Христа голову спирав об груди Христа, ось як говорить про це: *«Мої дітоньки, це вам пишу, щоб ви не грішили. Та коли хто і згрішить, маємо заступника перед Вітцем, Ісуса Христа, праведника. А Він є помиренням за наші гріхи, та не тільки за наші, але й цілого світу»* (1 Йо. 2, 1-2).

Що ж зробити з тим страшним раком, з тою недугою душі, якою є тяжкий гріх? Треба шукати ліку в Христа Спасителя. Христос дав Своїй Церкві власть відпускати гріхи. Так читаємо у святого Матея: Христос сказав до Петра: *«А Я тобі кажу, що ти єси Петро, і на цій скалі збудую Мою Церкву, і ворота невольні не переможуть її. І ключі тобі дам від Царства Небесного, і що на землі ти зв'яжеш, те зв'язане буде на небі. І що на землі ти розв'яжеш, те розв'язане буде на небі»* (Мт. 16, 18-19).

²⁰ Виділено в тексті оригіналу (прим. ред.).

²¹ Пор.: друга катехизмова правда віри (прим. ред.).

²² Дослівне формулювання другої з шести катехизмових правд віри (прим. ред.).

Ту саму владу, яку Христос дав верховному поміж Апостолами – Петрові, – дав відтак і всім Апостолам: *«По правді кажу вам: що тільки зв'яжете ви на землі, зв'язане буде на небі, й що тільки розв'яжете на землі, розв'язане буде на небі»* (Мт. 18, 18).

А святий Апостол Йоан ось як передає слова Христа: *«Як Отець післав Мене, і Я вас посилаю»*. Сказавши це, Він дунув і говорив до них: *«Прийміть Духа святого, – кому ви гріхи простите, то простяться їм, а кому ви задержите – то задержаться»* (Йо. 20, 21-23). Очевидна річ, що таку владу дав Христос Апостолам на те, щоб вони її передали своїм ученикам і наслідникам; дав їм для Церкви і через них дав Церкві. Ми тому й віримо та визнаємо, що Христова Церква має від Бога-Христа владу відпускати всі гріхи. Ми віримо, що нема такого гріха, якого би Христова Церква не могла відпустити. А щоби свята Церква могла уживати тої влади через своїх слуг, щоби могла судити гріхи людей, треба конечно, щоби грішник сповідався зі своїх гріхів, себто щоби сам себе оскаржував із приводу їх перед тим судом Церкви, яким є Таїнство святого Покаяння. І яке ж справедливе те жадання Христа! Для відпущення гріха жадає Христос, аби сам грішник осудив той гріх, бо хто сповідається, осуджує своє власне поступування, признається, що воно грішне, робить так, як митар, що перед Богом упокорявся. А що такий у християнстві закон, що хто упокоряється, той буде піднесений, то грішник, упокоряючися признанням до вини, є піднесений прощенням. Коли сам себе осуджує, коли за гріхи жалує та до них признається, тоді заслугує, щоби Всевишній простив йому в небі так, як Церква через свого священника прощає йому на землі.

Який це неоціненний скарб – це Таїнство святого Покаяння! Яким скарбом і та влада святої Церкви, і та можливість позбутися гріха, і та певність, що й в небі гріх відпущений! Дійсно, прецінним скарбом людини є Божа доброта, і милосердя Небесного Вітця, і та дорога, що веде до неба! А яким нерозумом – легковажити Божу доброту, не цінити того небесного дару, який нам вертає життя і здоров'я!

Тому, Дорогі Браття і Сестри, якщо є між Вами – а де ж їх нема! – бідний грішник, що його зв'язав сатана ланцюхами тяжких, великих гріхів і який від літ, може, терпить у тій понижаючій неволі, нехай же опам'ятається і молитвою випросить собі від Ісуса Христа ласку доброї сповіді. Якщо є між Вами нещасна людина, яка в минулому житті нещиро сповідалася, затаювала тяжкі гріхи і робила зі самих Пресвятих Таїнств Покаяння та Євхаристії страшні злочини святокрадської Сповіді й Причастя, нехай же молитвою випросить собі від Ісуса Христа покаяння і поправу! Нехай вибере собі доброго сповідника, бо ніхто не має обов'язку сповідатися у свого пароха... Нехай широко, з цілого життя, коли того треба, висповідается, не задержуючи в душі нічого, оскаржуючи себе за всі гріхи, і, коли випросить собі добру сповідь, за ласкою Христа, одержить розрешення. Коли з чистим серцем приступить до святого Таїнства Євхаристії та накормиться Пресвятим Тілом Христа і нап'ється Пресвятої Крові Його, за ласкою Бога, зачне нове життя, ясне, світле життя Божого слуги, Божої дитини. До цього запрошує Вас Божа доброта, до цього кличе свята Церква.

Такою є і моя проповідь на цей Великий піст.

Всевишнього Бога Ісуса Христа прошу про навернення всіх тих з-поміж Вас, Браття і Сестри, що сьогодні ще в гріхах. Досвідчіть, який добрий Бог, наш Батько, як легко відпускає гріхи, як милосердно приймає блудного сина, що до Нього горнеться.

На ту дорогу покаяння, на той переважний життєвий досвід прошу Бога про обильне благословення для Вас усіх.

ДОКУМЕНТ № 56
1944 р., квітня 3, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея
до духовенства та вірних на Великий піст
Про Покаяння
(с. 322-326)

Щороку в Великий піст Церква пригадує вірним обов'язок безперестанного каюння за гріхи. Ми не з покори, але з глибокої потреби душі мусимо щодня повторяти в Отчешашу: *«Остави нам долги наші...»*. Хоч наше життя тепер було б і праведне, давні гріхи вистарчають, щоб тривати в душі покаяння і себе уважати усе за грішників. Тому й Церква піддає праведним і побожним християнам кожного року в пречудній і неоціненній обрядовій книжці: *«Постній Триоді»* – цілі ряди духовних вправ, щоб їм помочи піддержувати в душі жаль за минуше життя, духа покаяння і то розположення митаря, з яким поручає зачинати святу Чотиридесятницю. На вступі до Великого посту перша неначе духовна вправа святої Триоді – приклад митаря, що, маючи вступити в храм, не смів очей до неба піднести, а бився в груди, повторяючи: *«Боже, милостив буди мені, грішному»*²³. Тим словом зачинається Триодь, тим словом – Чотиридесятниця, тим словом зачинається для християнина кожний день. Бо й тим словом мусить для людини зачатися день вічного спасення, коли явиться перед Божим судом. Бо без нього, без того слова покаяння нема для людини спасення. Церква ту назву повторяє кожного року: і Богослужбами, що містяться в Триоді, й приписаними на неділі Євангеліями, і проповідями на ті Євангелія. І ми, душпастирі, йдучи за прикладом Церкви, Вам, вірним, побожним і праведним, пригадуємо безнастанно обов'язок покаяння, а може, ліпше сказати, конечну потребу покаяння. Так роблю і я кожного року в Великий піст, так роблю і сьогодні, хоч і не знаю, чи і коли буду міг то моє слово до Вас, духовенства й вірних архієпархії, випечатати і розіслати. Пишу це як лист. Він, може, й цілком не дійде до Ваших рук, а може, доперва по місяцях. До тої першої часті мого листа додаю другу – важнішу. У першій пригадую конечність покаяння Вам, що про те знаєте, про те пам'ятаєте, Вам, що їм потреба хіба привіту від мене, постного клича і слова заохоти. Друга часть – важніша, бо відноситься до тих, що їм 100 раз більше потреба покаяння, хоч вони того або не розуміють, або мають очі на ту правду так замкнені, що не здають собі справи зі страшної грози свого положення. Та друга часть звернена до грішників, що живуть без Божої благодаті. Бо не уміють і не хочуть уміти сказати митареве слово: *«Боже, милостив буди мені, грішному»*. Без того слова їх нещасні душі в тяжкому смертному грісі є Всевишнім Богом осуджені справедливим судом на вічне відкинення у пропасть пекольного вогню. Той засуд Всевишнього Бога ще такий, що можна його уникнути, можна його замінити на прийяття милосердним Батьком блудного сина словом батьківської любові й милосердя. Грішник, засуджений за життя за найтяжчі провини, на найтяжчу Божу кару, може замінити собі жахливу грозу вічної смерті на радісну повноту вічного життя тим митаревим словом: *«Боже, милостив буди мені, грішному»*. Очевидно, не

---

²³ Лк. 18, 13 (прим. ред.).

вистарчить то слово сказати як-будь, бездушно. В нього треба вложити і душу, і серце, і глибокий жаль, і сильну волю поправи. Не вистарчить то слово сказати коли-будь і як-будь, треба сказати його перед свідками Церкви, що посвідчать перед Всевишнім про глибоку переміну покаяння, що зайшла в душі грішника. Тих свідків покаяння і поправи можуть лишень у виняткових случаях заступити інші: невидимі, незвичайні – свідки. Себто, коли грішник з розбитим від болю покаяння серцем шукає вернути до Батька, милосердного Бога, щоб в любові до Нього перед Ним в Його вже хаті освідчити рішучу волю покинути гріх і зачати нове життя; коли з тим розположенням шукає тих свідків, що мають йому перед Богом посвідчити, а тими свідками – служителі Церкви, а їх ніяк не може знайти і не має способу висповідатися, тоді про біль душі, про любов блудного сина, про рішення поправи і повороту до Бога можуть посвідчити небесні ангели, й бідного грішника Бог приймає як блудного сина і вертає йому Свою благодать. Тому навершеному блудному синові потреба було волі шукати тих свідків, служителів Церкви, що мали його вислухати в Таїнстві Покаяння. Коли їх не знайшов, а в послідній хвилі життя чи в послідній хвилі конання, з якого ще пробудився до життя, Бог милосердний без Таїнства Покаяння простив йому всі гріхи, мусить, вернувши до здоровля, піти до тих свідків Церкви і перед ними висповідатися зі всіх своїх гріхів. Мусить піддати судові святої Церкви своє грішне поступування, бо коли Всевишнім Богом на те поставлені, щоб виконувати той суд милосердія, яким є Таїнство Покаяння, і жадати від грішників того упокорення, яким є признання до вини. Всевишній Бог не хоче смерті грішника, – для того, коли той суд Церкви та сповідь є неможлива, Бог грішників прощає і найтяжчі провини за вияв звершеного жалю. Але коли та сповідь стає можлива, Бог жадає упокорення, признання до вини й від такого грішника, що йому при якихось обставинах простив тяжкий гріх без сповіді: за звершений жаль. Усім християнам потреба конечно добре знати ту науку святої віри про наслідки звершеного жалю. Ніхто не знає, при яких обставинах прийдеться йому вмирати, конечно потреба, щоб кожний умів запевнити собі вічне спасення, – навіть тоді, коли перед смертю не може сповідатися. Але ще більше потреба про ту науку знати тим нещасним людям, які довгий час живуть без Божої благодаті. Коли би прийшлося їм умирати без сповіді, нехай не попадають в розпуку: і для них є спасення, Бог і їх може прийняти, як милосердний Батько прийняв блудного сина. Нехай тільки навчатись робити вияв звершеного жалю за усі тяжкі гріхи цілого свого життя.

Боже милосердіє безконечне, Христос, розп'ятий на хресті простив розбійникові. За хвилю жалю і покаяння обіцяв йому: *«Ще сьогодні будеш зі Мною в раю»*²⁴. Так само може і тобі, нещасний, бідний грішнику, простити найбільші провини і прийняти тебе до Свого царства. Тоді дасть тобі приготувитися сердечними сльозами покаяння. Але на таку безконечну любов Христа може надіятися тільки той, що зі своєї сторони всьо зробить, що може, щоби поправитися і змінити життя. Як же міг би рахувати на таке виняткове і велике чудо милосердія хто про це милосердіє не дбає, хто до гріха так прив'язаний, що не хоче від нього відступити, що більше його любить, ніж спасення душі, – той і не подумає про зміну життя. А таких поміж нами, може, й много. Такими передовсім є ті, що не хотять сповідатися на Пасху і, очевидно, і всі, що минулого року, а може, й від кількох літ не сповідалися. Поміж ними особливим способом небезпечно недужими є ті, що зле сповідалися, себто зі страху або встиду не признавалися до гріха, а відтак по святокрадській сповіді новим, гіршим, святокрадством Бога образили, приступаючи в грісі до святого Причастія. Таке Причастіє належить до гріхів, які особливим способом засліплюють грішника. Кожний гріх в якійсь мірі відбирає душі духовний зір, кожний гріх ослаблює і

---

²⁴ Лк. 23, 43 (прим. ред.).

притемнює той духовний зір, яким є віра. Як довго, однак, душа не відважилася на гріх святокрадського Причастія, Боже світло, що б'є від Пресвятого Тіла Христового, хоч як воно укрите в Євхаристії, так сильно ділає на душу, що часом і найбільшому грішникові вертає зір душі. Часом сама найсвятіша присутність Христа справляє, що й невидючі видять. Але коли душа так до гріха привикла, так зжилася з ним, що всім гордить, навіть найсвятішим Таїнством Євхаристії, коли відважиться хоч би тільки один раз ужити того Таїнства для зневаження милосердного Бога, стає його серце прямо оковою, а зір душі так никне, що прямо нічого з надприродного життя не доходить до душі. Такий нещасний грішник пропав, для нього рятунку, для нього спасення немає. То не значить, що не міг би покаятися, коли би хотів: міг би, але не хоче. Та воля в ньому завмерла, прямо зогнила. То не значить, щоб і Бог не міг його чудесним способом уздоровити, міг би, але, відай, наколи б навіть Бог хотів таке чудо зробити, грішник сам покинув би і той послідний дарунок неба. Він пропав, ще не навіки, він ще не в пеклі. Засуд ще не проголошений, його нещасна душа стоїть над самою пропастью вічного засудження, вже ногу підніс, вже тіло нахиляється, ще одна хвилина – а западеся в пропасть.

До таких нещасних моє слово. Заки його не напишу в тім листі, за ким не вискажу, звертаюся передовсім до безконечного милосердя Божого, поручаючи Йому нещасну душу, що навіки пропадає. Вас же, дорогі мої браття, вас, священників, вас, вірних, а передовсім вас, усі невинні діти, прошу: помоліться усі разом зі мною за ту нещасну душу, що навіки пропадає. Може, удасться нам усім разом виратувати ту душу.

«З довір'ям до Твого безконечного батьківського милосердя прибігаємо до Тебе в справі тої нещасної душі. Позволь нам пригадати Тобі, що Ти, Сотворителю світа, ту бідну душу сотворив на Свій образ і Свою подобу і покликав її до життя ділом Своєї всемогучости, що було, однак, й ділом Твого милосердя. Бо Ти предвиджував множество гріхів тої бідної душі, але постановляв заразом ужити могутніх середників до її спасення. З довір'ям до того милосердя пригадую Тобі, що Ти ніколи не хочеш смерті грішника, але щоб навернувся і жив. Ти так бажаєш спасення грішників, що Свого Сина єдинородного дав для їх спасення. З повним довір'ям, яке хотіли б ми зробити безконечним, прибігаємо до Твого милосердя, Христе-Спасителю, що прийшов на сей світ грішників спасти, і благаємо: спаси і ту нещасну душу, котра так близько вічного осудження. У Твоєму милосердю Ти дарував тій душі надприродне життя благодаті у святому Хрещенню, та душа була Твоєю дитиною. Ти дав тій душі пізнати правди Твого об'явлення, Ти дав їй чесноту віри, а з вірою і чесноту надії та любові. Через усі літа дитинства Ти давав тій душі черпати надприродне життя і бути учасницею молитов цілої Твоєї Вселенської Церкви. Ти поставив її в тяжких, може, умовинах життя, вона, може, не мала доброго учителя, може, вже в молодечих літах була зведена злим прикладом у смертельний гріх. З довір'ям до Твого милосердя, Боже, благаємо Тебе: не карай її за чужі гріхи. Якщо по перших упадках її сповіді не були так звершені, що по них наступить поправа, то, може, більше не її вина, а вина обставин, злого прикладу, намови злих людей. Та бідна душа, мимо своїх тяжких провин, все-таки не раз, може, щиро каялася, прибігала до Тебе, як блудний син. В довір'ю до Твоєї доброти пригадуємо Тобі ті хвили покаяння і прощення. Та душа була Твоєю і не раз сповняла діла, приказані Твоїм святим Законом. З довір'ям до Твого милосердя пригадуємо Тобі її милостині, її вияви любові ближнього, її молитви. Твоє безконечне милосердіє вложило в ту душу стільки праці й трудів, Ти її стільки разів спасав, Ти стільки разів покликавав до нового надприродного життя благодаті, Ти ту душу кормив Пресвятим Хлібом Євхаристії. Чи ж усі ті Твої дари мають марно пропадати? Чи ж допустиш до того, щоб у невольний вогонь запалася та нещасна

душа, яку могло б спасти одно Твоє слово. Правда це, признаємо: так, як в житті кожного з нас, Ти і над нею не раз висказував то слово прощення і спасення, і сотки разів так, як ми, так і вона – ми легковажили дарунок спасення і вертали у свої беззаконня. Ти нам против і дав по літах боротьби жити християнським життям, бодай у тій мірі, що пам'ятаємо і дбаємо про вічне спасення. Та бідна душа на все те забула, вже від літ не сповідалася, гниє у гріхах, яких допустилась вже давно. Але чи то є причина, щоб Ти її, Христе-Спасителю, забув? Чи то є причина, щоб і Ти про ню забув? Чи то є причина, щоб і ми про ню забули? Ми ж від неї не ліпші, одиноке милосердіє Твоє відділяє нас від неї. В довір'ю до того Твого безконечного милосердія просимо: будь для неї милосердним, як Ти був для нас милосердним. Твоє ж милосердіє понад всіма ділами Твоїми, спасення такого грішника – більшим ділом, чим сотворення світа. Нещасна душа в упорі своїм гордить Твоєю благодаттю. Вилічити її з такого крайнього засліплення, вирвати з такого безбожного положення – то чудове діло безконечної любові».

А тепер до тебе, нещасний грішнику, звертаюся тим словом: може, лиш коротка хвиля дочасного життя тобі лишилася, може, за хвилину – до вечора – западешся в ту пропасть, із якої нема вже вибавлення. Коли не можеш здобутися на акт жалю і покаяння, зроби бодай одно, про що тебе прошу і скажи: Пресвята Богородице, спаси мене! Подумай про ту одну Всесвятую і Предобру, що й для тебе має материнське серце. Звернись до того материнського серця, проси Її о поміч в ділі, в якому собі не можеш дати ради. Пресвята Богородице, спаси і нас всіх грішних.

Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління України, м. Київ. – Ф. 3833, оп. 1, спр. 66, арк. 64, 68 зв., черн., рук..

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ
ТОМ IV
ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ
Спільні Пастирські Послання 1905-1944

ДОКУМЕНТ №4

**1913 р., березень-квітень, Львів. Праця Митрополита Андрея «Божя сійба»
(с. 386-389).**

Свята Євхаристія

Найважливішою і Найсвятішою зі всіх Тайн, установлених Христом для нашого спасення, се Тайна святої Євхаристії, Тайна Тіла і Крови Христа Спасителя. Не могу, проте, залишити сеї нагоди, щоби вас, дорогі Браття і Сестри, не заохотити ще раз до якнайчастішого і найпобожнішого приймавання сеї Святої Тайни. У перших часах Церкви християни причащалися або щодня, або майже щодня. У наших часах із волі й поручення святого Отця Пія X Папи Римського вертають християни до того побожного звичаю перших віків. Чимраз більше на цілім світі таких християн, що то раді би причащатися якнайчастіше, по можності - щодня.

Чимраз ліпше розуміють християни, що святе Причастіє — то невичерпане джерело небесних дібр, і Божих ласк, і Божого благословення. Чимраз ясніше стає для них, які неоціненні добра дає Христос праведній душі, яка Його тілом

кормиться: «Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскресу його останнього дня» (Йо. 6, 54). «Істинно, істинно говорю вам: Якщо не споживатимете тіло Чоловічого Сина й не питимете його кров, не матимете життя в собі» (Йо. 6, 53). Тіло Христа – правдивим кормом, а Кров Його - правдивим напитком. Хто їсть Його Тіло, хто п'є Його Кров, в Нім перебуває, а Христос - у ній.

У Христі перебувати, мати Христа, живучого в собі, - се доперва правдиве християнське життє; то надприродне, чудесне, щасливе і вічне життє з Божої благодаті.

Євхаристія – то дійсно хліб із неба: «Цей хліб, що зійшов з неба» (Йо. 6, 58). Чудесна манна, що дає життє і завдаток воскресення: «Хто цей хліб споживатиме, той повіки житиме... так і той хто споживає мене, житиме мною» (Йо. 6, 58, 57).

О чудесна доброто, о безконечне милосердіє Христа; умирає, щоби нам давати життє, і життєм власним, Тілом Своїм і Кровію кормить нас. Власною присутністю, тими руками, що за нас були до хреста прибиті, уздоровляє і освячує душу. Власною Кровію, якої послідну каплю проляв на хресті, Кровію, що з серця, прободеного копієм, сплила на землю, змиває душу нашу, оживляє, кормить.

Як же ж не горнутися до того предоброго Спасителя, як же ж не приймати з рук Єго такого неоціненного дару!

Кілько разів християнин є присутний на Службі Божій, а не почувається до жадного тяжкого гріха, а бажає примножити у своїй душі Божу ласку, а у своїм життю Боже благословенне, тільки разів може сміло приступати до св[ятого] Причастія і без сповіді.

Коли священник із чашею звертається до народа і кличе: «Зі страхом Божим і з вірою приступіте», — до всіх присутних відноситься тоє запрошенне. Христос усіх до Себе взиває, всіх хоче мати коло Себе. Через уста священника повторяє з дня на день до кожної християнської душі зокрема: «Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені, і я облегшу вас».

Хто лиш має віру в серці, хто не має тяжкого гріха, а бажає собі Христової ласки, нехай їсть сей хліб небесний, нехай п'є з тої святої чаші «і жити буде во віки»²⁵. Знайде у святому Причастію і охолоду, і силу, і поміч у двиганню свого хреста, і силу до поконання пристрастей, до сповнення обов'язків і знайде Боже благословення на всі справи, всі клопоти, всі труднощі життя.

Нехай ніхто не оглядається на те, що інші скажуть, менше думати о те, чи люди будуть хвалити або безбожні будуть ганити або сміятися. Ту йде о життє і спасенне.

Хто не достойний Причастія?

Священик, котрий править Службу Божу, роздає всім приступаючим святе Причастіє. Не може відмовити святої Євхаристії, хиба недостойному, а недостойним може узнати лиш того, о яким люди знають, що жие в гріхах.

Публичний грішник не сміє причащатися, бо всі присутні знали би, що єго Причастіє є святотрадом, зневагою Христа Спасителя. Такому священник мусить відмовити Причастія, хоч би перед цілою громадою. Мусить минути єго і завстидати перед людьми, бо не може дозволити, щоби хто прилюдно зневажав Христа. У такім страшнім случаю мусить священник пам'ятати на то прикре слово: «Не давайте священне собакам, ані не кидайте перел ваших перед свиньми»²⁶ (Мт.

²⁵ Пор.: «...житиме повіки» (Йо. 6, 51) (прим. ред.).

²⁶ «Не давайте священне собакам, ані не кидайте перл ваших перед свиньями» (Мт. 7, 6) (прим. ред.).

7, 6).

Такими публичними грішниками, яких не годиться священникови причащати, є всі ті, що живуть у грісі так, що о тім люди знають. Хто, приміром, жие на віру, хто має явну ненависть і ворожнечу зі сусідом, хто не ходить ніколи до церкви, о ким люди знають, що задержує у себе безбожні книжки, хто безбожні бесіди говорить перед людьми або людям читає або роздає злі книжки і часописи, такому священник мусить відмовити Причастія навіть у часі святої Пасхи, хіба зі свого гріха щиро спокутується і не лиш обіцяє поправу, але і дійсно направить згіршенне, дане ближним.

Але хто не дає згіршення, того вже священник не має права судити при Причастію. Кождий має судити себе самого, кождий відповідає сам за себе.

Коли совість не закидає тяжкого гріха, нехай щиро помолиться, приготується, як уміє, і най приступає з вірою і страхом Божим.

ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 358, оп. 2, спр. 24, арк. 1-150, оригю, рук.
ЦДІА України, м. Львів. – Бібл. інв. №75.

Надр. Шептицький А. Божа сійба / Андрей Шептицький. – Жовква: Печатня оо. Василян, 1913. – С. 1-133.

ДОКУМЕНТ № 28

1939 р., січня 19-29, Львів. Праця Митрополита Андрея
Духовні вправи для духовенства
(с. 908-912; 912-913; 916-919; 919-921; 925-927; 933-936).

Про покаяння

Коли маємо говорити про покаяння, запитаймо, якого покаяння Церква від нас жадає і що Ісус уважає за повне покаяння. Звертаю увагу, яку мо молитву Церква приписує перед Святим Причастям. Щодня її повторяємо: «з яких я - перший»²⁷. Церква приписує: «Не яко Юда, по яко разбойник ісповідаюся Тебі»²⁸. Значить не нещиро, але щиро. Чи та молитва вийшла з Божої часті Церкви, чи людської — трудно сказати. Установа Церкви є частинно чисто людська. Тому і в обрядах можуть бути молитви, на яких упровадження Святий Дух не впливав. Дух Святий лишає часть гнилі людського не поправленою. Але могла би та молитва походити тако Святого Духа, так що жадання Церкви було би наче приписом Святі Питання лишаємо отвертим.

Перед кожним Причастям таку молитву говоримо і повтору ва святого Апостола Петра, якими він признавався до гріхів: що в більшим грішником із-поміж усіх, яких тільки знав. Яким способом говорити? Дух Святий казав йому так про себе говорити, натхнуї того прилюдного оскаржування себе й прилюдного стверджування більшим грішником від усіх прочих. То не може мати значіння та» б апостол допустився найбільших гріхів, які були і є можливі, бо ві приміром, не допустився чоловіковбивства, апостазії. Говорив у ті ні, що так себе мусів осуджувати, дивлячися на свої гріхи через г А коли чоловік дивиться на гріхи очима

²⁷ «... з яких я - перший» (1 Тим. 1, 15) (прим. ред.).

²⁸ 3 молитви перед причастям (прим. ред.).

покаяння, не може не втратити більшим грішником від прочих. Вид тих гріхів справляє йому біль ранами його серця. Усі гріхи, на які чоловік дивиться без покаяння бліднуть, бо, коли дивиться на гріхи інших, має претекст оправд; не судити їх. Бо й не можна безсторонньо осудити жодного гріха, видить совісти, не видить обставин, що зменшують гріх, не види бу, як до нього грішник дійшов. Може стверджувати зовнішній факт вартости гріха, і з Закону Божого мусить оправдовувати, а не супроти є суддею.

Коли чоловік про свої гріхи говорить, видить їх очима по зраненим серцем, із болем серця. Покаяння популярно - це більш се стисло не можна того жадати, бо це не залежить від нашої волі. Коли правдиве, щире, повне покаяння дійсно доходить до болю, ран серця, і джучи свої гріхи, повинні ми осуджувати їх яко річ найгіршу. Маємо причини осуджувати себе про те, про що не маємо підстави осуджувати інших. Якби найбільший грішник на світі мав стільки наук, стільки нагод, стільки духовних вправ, реколекцій, місій - давно був би святий, а такий сам гріх, що його робив давно. Знання Закону Божої благодаті, діяння Божої ласки, надприродних дарів робить той гріх тим, що кожний грішник мусить себе судити й оскаржувати, якщо сміє відважитися когось-небудь на світі оскаржувати. Так про себе думати - не легка річ. Щоби до того дійти, щоби дійсним щирим серцем те про себе сказати, треба довгої праці й боротьби. Для того перша увага, коли говоримо про покаяння або поріг того храму, якому можна дати назву храму покаяння, буде бодай те поняття, що, коли робимо все, на що можемо здобутися у тім напрямі, ми ще дуже далекі від того, що самі узнаємо за потрібне, коли говоримо ту молитву.

Для того на вступі треба нам сказати, що покаяння - така трудна чеснота, така висока, що, приступаючи до неї, треба признатися, що в тім напрямі нічого не зробили.

Уважати себе за грішників - тягне за собою потребу навернення. Так і Церква справу нам представляє. Усюди те саме практикується, що день у день раз або два рази є якийсь час, призначений на ту працю покаяння. Навіщо треба півгодини денно на іспит совісти, якби ми думали, що маємо покаяння? Над тим ділом працюємо день у день і раз у раз до сповіді ходимо. Не тільки для тих гріхів, що в тижні в них попадаємо, що і праведник сім разів денно в них упадає; сповідаємося тому, бо узнаємо себе грішниками. Не правильно поступає скрупулянт, який би хотів щотижня генеральну сповідь робити, бо так брана совість тільки непокоїть чоловіка і не дає йому поступати в чеснотах. Повторюємо сповідь, бо уважаємо себе за грішників, бо судимо про себе, що ми є такими грішниками, що їм ще довго треба над покаянням працювати. До того веде нас Церква, коли в правилі й молитві раз у раз вертає гадка про покаяння. У східній вервиці приходиться сто разів *«Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мя грішного»*²⁹. Так мусить християнин дивитися на своє покаяння, коли видить потребу й konieczність уважати себе за найбільшого грішника. Коли чоловік себе за найбільшого з усіх грішників уважає, то це мусить його так упокорити, що він сам про себе щораз нижче думає. Ми бачили, як Йоан уважав метою свого життя маліти. Очевидна річ, святий Йоан не називав *«маліти»* - мати меншу чесноту. То був би абсурд, то було би, очевидно, не християнське, щоби про Ісуса гадку чимраз більше побільшати, а про себе - чимраз менше.

Та гадка конечно також, аби каятися, коли ми свідомі, до якого ступня наше покаяння є недостаточне, коли ми свідомі, що ми є грішниками, мусимо зрозуміти, що про себе маємо високі поняття, які нам не належаться. Нема досить низького становища для грішника. Мусить себе уважати за створіння підле, низьке, дурне, невдячне, що за ласки від Бога, відплачується також невдякою, якою є гріх. Що ж

---

²⁹ Молитовне правило св. Пахомія Великого на вервиці (прим. ред).

може думати християнин про себе, коли почувається до гріха, що його ставляє на рівні з Юдою? А тут ставляє його святокрадське Причастя, бо так, як Юда приступив до Христа і дав Йому знак приязни й любови - поцілуй зради, - так само чоловік зовнішньо дає Христу знаки пошани й любови, клякає, поклоняється, цілує, а душею носить зраду, бо найсвятішу кров віддає з руки диявола. Після Святого Письма, хто робить гріх, є раб гріха. Віддаючи Ісуса в руки диявола святокрадським Причастям, робить чоловік діло Юди, бо, якщо розважимо те страшне слово святого Павла, що, хто недостойно причащається, *«повинен єсть тіла і крові Господа»*³⁰, це термін, що означає стало чоловіка-убийника.

Святий Апостол каже: хто недостойно їсть тіло або п'є кров Христа, стає нарівні з Христуубійником, розпинаючи Христа у своєму серці. Бо, хто допускається смертельного гріха, у собі самім нищить те, що є овочем смерти Христової. Коли нищимо в собі благодать Божу, то нищимо в собі життя Христа. То, що варте життя Христового, то, що Христос купив Своєю кров'ю. Словами, може, трохи замасковане, але, одначе, так сказано, що ніякого сумніву не можна мати, що воно дійсно так є. А коли так є, що ми можемо про себе сказати, як ми можемо себе за що-небудь мати, коли ми є дійсно нічим, коли ми дійсно є послідними падлюками, коли ми нерозумні, глупі, невдячні, коли ми безумні діти, що пасуть безроги своїх пристрастей? Чи ж, думаючи про себе, ми не подібні на божевільного, що бере в руки мітлу і на голову горнець, що уважає себе за царя? Як довго я не знаю, що є гріх, як довго я не почуваюся до гріха, можу почувати себе чоловіком. Але у хвили, коли я зрозумію, що я є грішником, у хвили, коли я зрозумів, що я є грішником, у хвили, коли я поставлю себе коло Юди і скажу: *«Я від нього анітрохи не ліпший»*, - і коли скажу, що мені у житті трапилось міліони разів те, що Юда раз зробив, коли мені пригадається, що я блудний син, але не той, євангельський, що вернув до батька і вже його не опустив, але той, що вернув, і другий, і третій, і семий раз рідного батька копнув, ним погордив, зневажив, убив його, щоби йти в чужий край пасти безроги, що ж можна про такого чоловіка говорити, як же може такий чоловік уважати себе за щось, коли він так евідентно заслуговує лишень на погорду, заслуговує, щоб йому в лице плюнути? Чи ж таке чувство є звичайним чувством у нас? Таким повинно бути, бо така найвиразніша консеквенція науки цілого Євангелія: про гріх, грішника і про покаяння. Для того ми всього того були би святими, коли би те все мали. Коли би ми мали ту покору, якої ми не вміємо прийняти, як би ми так про себе думали, то ми мали би дуже обильну Божу благодать, хоч би ми й про те не знали. Коли так це мусить бути і коли, думаючи про своє покаяння, видимо, до якого степеня воно неvistарчаюче, мусимо те робити, щоби до того покаяння все вертати і щоби воно тривало аж до смерти, молотом молитви, покори, витривалости ми мусимо бити у тверду скалу нашого серця аж до хвили, коли Господь Бог дасть нам сокрушитися, коли відбере нам серце з каменя. Це програма нашого покаяння, що не може вичерпатись одної днини, але мусить тривати через ціле життя аж до смерти.

Розважання про блудного сина (Євангеліє по Луці 15, 11 і слідуючі)

Представити собі положення блудного сина в тяжкій недолі, що терпів голод, коли пас безроги, - це образ пристрастей, рабства, в яке чоловік попадає через гріх. Гріх у практиці є неволею. Чоловік, що до гріха привик, не має способу, щоби добре жити. Є невірником таким, що та неволя може його до щораз то до гірших

---

³⁰ 1 Кор. 11, 27 (прим. ред.).

злочинів змушувати, з яких нема вибавлення. Тут маємо нагоду зробити акт жалю й покори і сказати собі: *«Верну до свого батька і скажу йому: я не достойний зватися твоїм сином, зроби мене наймитом у твоїй хаті»*³¹. Треба уважати всі гріхи свого життя так, як коли би вони не були відпущені. Не на те, щоби з них сповідатись, але щоби за них каятись. Часте повторювання сповіді не є потрібне, ба навіть шкідливе. Не можна собі приписувати заслуг відпущення, бо цей дар із неба, що побільшує тільки нашу відвічальність. Це є теза чисто богословська, бо до смерті мусить чоловік каятись з усіх своїх гріхів, бо ніколи вони не можуть йому подобатися, для нього вони все є чимсь злим. Милосердя Отця Небесного - безконечне. Божа благодать дасть нам нову одягу й радість. Милосердя Боже веде нас до покаяння. Чим ясніше будемо оком віри дивитися на милосердя Боже, тим сильніша буде віра, що нас до покаяння тягне. Покаяння, властиво, повинно бути все таке, щоби по покаянню чоловік до своїх гріхів не вертався. Не в тім розумінні, що як чоловік знову впаде в гріх, то не потребує покаятись. Церква має ласку всі гріхи відпускати. Грішника, який вернув до гріха, має сповідник так судити, щоби не легко вірити у слова покаяння. Коли загальна засада є вірити, то тут має жадати особливих якихось знаків покаяння. То все робити не як приготування до сповіді, не щоби робити рахунок гріхів тільки, щоби тривати в самім жалю. Застанова над тим, як той блудний син знаходиться в товаристві брата і якими ми будемо в товаристві добрих християн, над якими, може, нас поставлять бути душпастирями.

Навіть тоді, коли вони будуть мати різні ухиблення, де мало працювали над ними або праця була перервана, там, де множаться беззаконі будуть для нас завжди мов ті старші браття. Ми мусимо від хвилювання уважати й називати себе блудними синами. Представимо собі ті претенсії, самолюбні гадки, котрі можуть нам у душпастирстві працю псувати. Очевидною перешкодою - брак покори. Душпастир, що має бути провідником, а люди мають його отцем духовним називати, по руках цілувати, а до села треба по нього коні посилати. Як нема покори, нема християнського поняття про себе. Самолюбство, що в нім проявляється, цілу працю псує. Старший брат може образитися, розгніватися за привілей, що його дістає гірший від нього чоловік тільки для того, бо латинську граматику знає! Треба приготуватися, щоби не бути карикатурою священика. Каючися за гріхи цілого життя, вправляємося, щоби зайняти те послідне місце. Нема сумніву, що душпастир, який в парохії не займе раз на все місяця, яке йому належить, не може бути душпастирем у тій парохії. А це місце – чоловік, що має всім служити і вважати себе за найнижчого з усіх. Як того нема, має поганське самолюбне глупе поняття про себе, й таке поняття не може вийти на верх і буде псувати всяку душпастирську працю. Скажимо собі раз на все: положення священика - душпастиря - це положення того, служить і себе за найгіршого уважає.

Про покаяння

Треба сказати, що діло покаяння є найлегше, яке може бути але разом і найтрудніше. Найлегше, бо Божа благодать і любов із такою непереможною силою хоче спасення грішника, що вона спровадила Сина Божого на землю. Вона стала причиною воплочення Божого Сина і смерті Його. Та сила так безконечна, що нема порівняння з силою, з якою настирливістю вона вдиратися. Подібно, як у камері обскурі потрібно лише 1/10 часть секунди, щоби витворити образ, Божа благодать буде сто разів більше пхатися, буде шукати, буде довго стояти. Так, як у порожню буде вдиратися воздух, хоч би шпарка була яка маленька-мінімальна, так само в

---

³¹ Лк. 15, 18-19 (прим. ред.)

порожню душі, позбавленої Божої благодаті, та Божа благодать буде всіми можливими силами вдиратися. Здається, у тому має чоловік найлегше завдання. Тому много притч представляє так уділ грішника, мовби його зовсім не було. Для того це є причиною, що нам треба з дуже великим спокоєм дивитися на сповідь і не допустити до того, що є одною з найзагальніших пристрастей чоловіка: несупокою про стан ласки, що не дає нам супокійно дивитися на світ і працювати над чеснотою. Той несупокій є чимсь злим, і, коли хто має склонність до скрупулів, повинен цілковито слухати свого сповідника й уважати своє несупокійне розположення за недугу душі, яку треба лічити. Сповідь загальна є потрібна тільки тоді, коли чоловік напевно пригадає собі гріхи, затаєні в якійсь сповіді, якої досі не направив. Як поправив, гріхи забув, нема ніякого обов'язку згаданої сповіді робити. Така сповідь загальна може бути корисна, коли чоловік дивиться на своє життя з більшим жалем, із більшою охотою поправи і коли така сповідь причиниться йому для більшого супокою, до більшої завзятости в праці над собою. Сповідь загальна може бути шкідлива, коли побільшує замішання. Коли чоловік уживає до сповіді такої пильности, з якою звичайно важні справи сповнює, коли перед сповіддю пригтовлюється, то може бути безпечний, що вона буде добра, що все собі пригадає і що буде мати жаль, потрібний для сповіді.

З другої, однак, сторони, треба сказати, що покаяння є діло так трудне, що можна сказати, що ледви чи чоловік у житті може стрінутися з рівною трудністю. Ласка Божа не вертає цілого здоровля душі, тільки Божу благодать. Вона людської природи з огляду на зіпсуття, на стан, у якому чоловік знаходиться, не може так направити, щоби чоловік не вернув до гріха. Один капелян сповідав полоненого і раненого французького жовніра (*а знаним є, що французи мають найстрашніші прокльони*). Він висповідався, і зараз утратив притомність, і зачав клясти страшними прокльонами, і так клянучи, помер. Це образ того, що зіпсуття природи буває таке, що вона не може вдержати Божої благодаті. Осягнення Божої благодаті мінімальним актом жалю буде мов лискавиця, що перелетить через голову і не вистарчить, аби розрішення було важне. Але та лискавиця перелетить, а природа лишиться такою, якою була. Крім неї, отже, потреба лікування тої людської природи, і вона є така, що ледве, чи хто був дійсно правдиво хорий, верне до цілковитого здоровля. Бо, якщо візьмемо приклади з життя (*а життя зовнішнє є передусім образом духовного життя*) — образ із недуги чоловіка, що був тяжко хорий на туберкульозу, — ледви чи буде колись здоровий, щоби міг нічого не боятися. Може бути, що верне до здоровля, але все щось із того лишиться, так що, навіть коли буде цілком здоровий, у способі говорення, думання буде щось із того виходити (*хвилі страху*): в нього буде вічний страх, аби недуга не вернулася.

Гріх є такою недугою, що так зіпсував людську природу, що, як хочеш видіти наслідки одного гріха, збери на одно місце всі гниючі трупи, шпиталі, всю смерть, усі нещастя, всі ворожнечі, сварні, божевілля - те все разом є наслідком одного першого гріха, що у Святому Письмі описаний як річ найдрібніша. А зіпсуття є таке, що й воля і розум є наклонені до злого, наклонені до брехні, до неправди, в якій любуються. Якщо до того додамо зіпсуття, яке є наслідком особистих гріхів, то те все таке страшне і стан так грізний, що до нього треба впертого лікування, молитви, безнастанного дбання про благодать Божу.

Орган душі, яким є совість чоловіка, є найголовніший і найважніший у житті, бо є мірилом цілого поступування. Як він може бути добрий, коли чоловік псував його безнастанно, як безнастанно виставляв на таке трактування, як би до ока чоловік запуслав отрую? Як же та совість може стати відразу так дбайлива, так чуйна, вразлива, правдива, здорова по таким життю? Так і воля, яка має з природи шукати добра, що звертається до ложного добра, що ним є гріх, і до нього прив'язується, ба навіть свідомо до ложного добра змагає. Бо якби чоловік був цілком обманений, то не було би великою недугою, але коли чоловік має

пересвідчення, що дана річ не є добром, а мимо цього, до неї змагає, то це є грізна недуга. Більше ще, коли ми проповідаємо: «*Стережіться всего зла*», — а для себе що іншого уживаємо, що з того може вийти, - яка то карикатура, яка суперечність, це прямо ганьба. Воля псується, гниє! Якби то було раз, другий, але як до того звикаємо, як гріх стає привычкою, то як так є, то ледве чи зможемо легко змінитися. Що ж треба на те, де знайти місце, щоб опертися на щось, аби воля стала ліпшою? Треба на благодать опертися, а це зможуть тільки люди молитви. Отже, лишень одна молитва доведе до того, що ми в річах природи зможемо опертися на Божій благодаті. Бо вона є чимсь таким, що ми її не відчуваємо, чимсь, що не є абстракцією, але чимсь більше духовим від найбільшої абстракції нашої душі. Що ж зробити з тим трупом, щоби знайти пункт опертя для совісти і волі, що гниють, для розуму, що склонний до божевілля. Здається, що того пункту знайдемо хіба у перевороті психічному в нашій естві, щоби те, що було у нас уподобанням, стало мерзеним, щоби ми перед тим, до чого мали уподобання, втікали, як перед гниючим трупом, коли у нашій понятті перше, що було ложним, стане правдою, і навпаки. Бо не видимо, як зелектризувати того трупа, що ним є совість чоловіка-грішника, щоби він відчував, аби був уразливий на подув Божої благодаті, якої не зауважив, від якої відвертався. Як до музики не можна трафити красками, так до уха грішника не дійдуть слова благодаті. Яким способом до того дійти? То питання, яке кожний сам собі поставити мусить і добре напрацюватися, щоби його розв'язати.

Ісус Христос мало говорить про покаєння; говорить, управді, про покаєння, але в чім його суть полягає, тяжко це знайти. В одному уступі говорить так, що наше покаєння - то загалом не є покаєння. Горе тобі, Хоразиме і Витсаїдо, бо, коли б у Тирі й Сидоні сталися були ті чудеса, що сталися у вас, давно у волосінниці й попелі були би покаєлися (*Мт. 11, 21-23*).

З того видається, що для Христа покаєння - це повбиратися в мішки, попелом посипати голови і від рана до вечора плакати. А хто перейшов через туберкули, кому грозить рак, хто має напади встеклого гніву, щоби товчи все кругом, що є, а хто, що є тим, яким є, може сказати, що то все є вже за мною, що вже та небезпека минула, вже я покаєвся? Мимоволі проймає дрож, коли чуємо таке слово від самого Христа. Дивлюся на всі сторони, щоби з того стану по-людськи якимсь способом вийти. Коли моє покаєння, на яким я буду ціле життя своє, не є шире, то що ж буде з моїм священством? З неспокоєм на те дивитися, щоби знайти пункт, на котрім можна би оперти покаєння. По-грецьки покаєтися *μετανοεῖν* — здається, значить переробити душу (*μετά* — *переставлення*, *νόος* — *ум, душа*), щось у тім напружати, здається, слово те буде виражати.

У Святій Письмі є річі страшні й страшні правди такі, що - хочай би ви втікали за десяти гори і ріки - книжка та над вами буде стояти і буде стрясати душу аж до глибини ества чоловіка. Де ж ми правду найдемо, як не тут? Коли тої страшної правди зачнемо шукати, то найдемо й овочі покаєння. Давайте правильні овочі! Ті овочі - то є умертвлення, то є пости, неїдження, залізні ланцюжки, спання коротке, тверде ложе. Це умертвлення матеріальні, але й внутрішні. Тоді питаємо чи вистарчають добрі діла, чи кожне добре діло було овочем покаєння, і яким?

Приготування до сповіді

«І були деякі в той час, що оповідали Йому про галилейців, котрих кров Пилат змішав з їх жертвами. І сказав їм: «Гадаєте, що ті галилеї, тому що так постраждали, були більші грішники, ніж усі галилеї? Ні, кажу вам», - та коли не покається, всі так само погинуть» (*Лк. 13, 1-9*). У Палестині в цьому часі сталися дві катастрофи, що їх люди приписували Божій карі. Ісус не дуже їх думку опрокидує, не заперечує, що ж могла бути й кара Божа. Тільки каже, що вона так, як

спала на тих, могла спасти і на всіх. *«І коли не покається, так само згинете»*. Може, взагалі Ісус уживає того случаю на те, щоби слухаючим представити конечність покаяння. Накликає до покаяння і вказує на конечність його для всіх. Хай ті слова будуть для нас як би упімненням. Під покаянням Ісус розуміє не тільки сповідь і хвилиний жаль, але на праву цілого свого життя.

Три роки властитель смоківниці (*Господь Бог*) приходить до виноградника. Смоковниця є образом людської душі чи життя; овочі - це добрі діла і чесноти, виноградар - це Ісус. Чоловік - як деревина, засаджена Божою рукою у винограднику Господа Бога. Виноградник - це Божа Церква, Семінар чи Християнство взагалі. Ми є в Божих руках, аби Богови приносити своєю службою благодарення за Його ласки і за все, що нам дає. Кілько ми овочів принесли? Якщо придивимося до якого гріха, можемо сказати: хто буде честь віддавати Синови, хто через кілька літ батька шанував, як відтак сам Його побив або убив? Яка з того нагорода, що ми в кількох случаях Божий Закон виконали, коли його в однім случаї не виконали? Тоді ми винні є цілого Закону. Кілько ми овочів принесли Богови? Кілько маємо добрих діл, чеснот? Коли в покорі та з почуттям справедливости приглядаємося до нас, признаємося, що тих овочів ми не принесли. Чому там є написане: *«Через три роки?»* Або ми через тридцять чи шістдесят літ не приносимо овочів. І в цьому маємо нагоду упокоритися і просити виноградаря, щоби він ще більше праці вложив у ту деревину і в ній осягнув свою ціль. Притча має слова, що відносяться лише до самого оповідання, до доповнення, прикрашення, а не до самої пради. Може бути, що й ті роки мають тут таке значіння. Притчі мають глибше значіння, як інші уступи, бо вони представляють правду в алегорії чи загадці.

Пан виноградника вже деревину засудив на зрубання, бо вона тільки займає пусте місце в огороді, а овочів не дає. Чоловік, що не дає овочів, не тільки місце займає на землі та шкодить людству і Церкві, бо солідарність народу є така, що всі відповідаємо неначе за всіх і терпимо за гріхи всіх. І цей закон солідарности є підставою, що Ісус міг узяти наші гріхи на Себе. Якби людство не було з тим законом сотворене, Ісус не міг би нас так спасти. Коли рука пана була вже піднесена, щоби проклясти дерево і викинути його, тоді за смоківницею вставляється огородник: *«Пане, остав її ще на це літо, поки Ти не обкопаю і не обложу гноєм, а може, принесе плід, коли ж ні — тоді зрубаєш»*³². Деревину людського життя Ісус потом Своїм обкопує і кров'ю Своєю поливає. У всіх Тайнах проливається кров за спасення, так що та кров проливається для християнина. Це не дуже метафоричний, радше реальний і безпосередній є висказ, що у святій Сповіді люди кров'ю Христа очищуються та змивають рани своїх гріхів, тим що є куплені кров'ю Христа. Тому часто Святі уживають слова *«Кров Христа»* у значінні *«благодать»*, бо це наче синоніми. Просім, аби Ісус укладав іще праці, й просім з усіх сторін про все: і про вежу, яку будуємо, і про успіх виправи воєнної, на яку маємо йти і поставити собі метою життя побіду. Що ж ми зробили у вежі християнської досконалости і праведности? Чи бодай у фундаменті її вложили покаяння і покору? Чи бодай ті дві основні річі? Які маємо шанси? На чім опираємося, що нам це удасться? Зачинаючи діло, можу просити Ісуса про ті всі благодаті, яких нам потреба. Треба робити обітниці й постанови, що їх треба до завершення діла. Дивімося на мету, яку Христос ставить, і побіда Христа, й участь у ній - це участь у місянському післанництві Ісуса. Звичайно, християни пасивно приймають це, бо тільки користають із заслуг Ісуса. Ті, що хотять бути учениками Христа, мусять відречися всего, що мають, аби стати учасником місянського післанництва: чеснотами, служенням ближньому, любов'ю і покорою, ревностю чи бодай загальним дбанням про ту побіду. І це - одинока побіда на цім світі. Те, що

³² Пор.: Лк. 13, 6-9 (прим. ред.).

може видаватися побідою, буде побідою остільки, оскільки буде вступною побідою Ісуса. Якщо яка-небудь перемога в поході століть бодай частною³³ перемогою Христа - є правдивою перемогою, а якщо є перемогою, що веде до перемоги ворогів Христа, є погромом тих, що себе за переможців вважають. Солідарність із перемогою Ісуса може і повинна висказуватися бодай бажанням тої перемоги: «Да прийдець царствіє Твоє»³⁴.

Ми повинні й свідоміше це бажання висказувати. Головно священники і кандидати та свідоміші християни повинні бодай часом думати про ту перемогу Ісуса, яка полягає на знищенні гріха і смерті.

Божа благодать - це не тільки ласка, якої учасником є душа кожного християнина, але головно тим, що дає людству і Христу конечний послідний тріумф над гріхом і смертю. Таке брання справи є для нас незвичайно важне - головно тому, бо у великому ступні розширює наш горизонт, підносить до духового поняття і до брання історії цілого людства.

Ви, певно, не раз спостерігаєте, якою великою силою для чоловіка - бодай часом думати про вічність. У порівнянні чоловіка, що часом бодай молитвою, в розважанні, в думці про вічність згадає, з чоловіком, який про вічність ніколи не думає, є така різниця, як поміж високою культурою, а поміж дуже примітивним станом людського ума і серця. Цінімо то, що нам Христос дає високу культуру, і звертаймося часто до тої хвилі, в котрій перемога, якої хочемо бути учасниками, перемога месіянського післанництва Христа, перемога над гріхом і смертю, буде завершена.

Щоби до сповіді приготуватися з якнайбільшим упокоренням, порівнюймо своє післанництво з місією Ісуса Христа. Наше повинно бути відблиском, повторенням тамтого, приміненням, жертвою цілою. Кілько гадки про службу для ближніх, про жертви, про любов, спасення, про усунення всякого гріха, про випрошення усунення смерті? З кожної точки, з якої будемо застановлятися, упокорюймося, щоби до сповіді приступити з якнайглибшим чувством покаяння.

Благодарення по Святім Причастю

Звернім увагу на благодарення по Святім Причастю. Неприличний це спосіб сейчас по Причастю іти на снідання. У нашім жолудку є Найсвятіші Види так довго, доки сила жолудка не зіпсує їх, себто около двадцяти хвилин. Хто зараз іде на снідання, той як би святі Види у кивоті обливав кавою або горівкою. Дуже много тратить цей, що опускає молитву благодарення, бо це найуспішніша хвиля для молитви, сто разів сильніша від іншої, бо тут лучимося разом з Ісусом. Є деякі сторони нашого духового життя, про які майже ніколи не тямимо. Ми занадто рідко тямимо на Божу Особу Ісуса. Пам'ятаємо більше на людську Його природу. Поступ духового життя тими дорогами веде, що чоловік природно зразу видить тільки людську природу Ісуса і доперва у далекому поступі зачинає видіти Божу природу. Для того треба собі пригадувати Божу Особу Ісуса, і то є гадка, яка найбільше пхає наперед до найбільшого поступу і зросту душі. Та пам'ять при благодаренню є цілком природна. Бо треба Ісусови подякувати природно за те, що рідко пам'ятаємо, що зійшов із неба, став чоловіком та вмер на хресті для нашого спасення і приходить до нас під Видом хліба і вина. Це основні правди, про які готові ми були би забути, якби не та хвиля. Як ліпша кожна молитва, яка з душі трискає, на яку сам чоловік трапить, чим написана, читана з книжки. То не відноситься до церковного правила і церковних молитов, бо вони є приписані; це молитви церкви, і вони мають свої прикмети і вагу. Хіба що беремо їх як предмет

³³ Тут – частковою (прим. ред.).

³⁴ Мт. 6, 10; Лк. 11, 2 (прим. ред.).

до розважання або бажаємо через них зв'язати нашу увагу й усунути розсіяння. Тоді треба поволі їх читати, задержуватися над словами і реченнями. Як хто не має схильності до розсіяння, то ліпше собі самому уторувати дорогу молитви, якою дякуємо Ісусови. У кожній молитві найважливіша догматична сторона – віра. Чим більше у молитві віри, тим вона ліпша, чим вона догматичніша, тим і ліпше бгатовдарення. З того згляду бгатовдарення є так важне, бо звертає увагу і на інші дари, за які треба дякувати, як, приміром, Хрещення, Миропомазання, Сповідь, науки Віри – це все безконечної ваги Божі дари. А як не маємо системи, щоби за них дякувати, можуть минути літа, а ми ніколи не пригадаємо собі їх. Це скарби, які могли би затратитися. Немислиме життя свідомого християнина, щоби в ньому не звертати уваги на стан освячуючої бгатовдати. Кожний мусить привикнути здавати собі справу, що він є в стані освячуючої ласки, а того знову не може ліпше робити, як дякуючи за той стан, бо кров Христа, проллята за нас, - це світло, що робить нас Божими дітьми. І вона мусить бути одним із дуже важних предметів нашої молитви бгатовдарення. І, як не будемо пам'ятати про це тут, ніколи не будемо пам'ятати. Бгатовдарення має і те велике для нас значення, що достроює наші гадки, бажання і молитви до бажань, гадок і молитов самого Ісуса Христа. Може тим ще більше душа рости, коли так до Ісуса настроюється, коли так старається з Ним молитися, просити й хвалити Отця Небесного. Це школа, якої ніхто ніколи не дасть. Якою могутньою для чоловіка є одна гадка на день про спасення вічне; і я сказав, що чоловік, який бодай раз в день подумає про вічність, о много вище стоїть від чоловіка, який такої гадки не має. Такий чоловік буде завсігди мати в собі щось із матеріялізму, з життя якогось сотворіння, що човгається, а перший, що має ту гадку, є просвічений світлом, яке до тамтого зовсім не доходить.

Щоби ту правду потвердити у народів протестантських, які стратили майже всі Тайни (*крім Хрещення і Супружества*), Бог у Своім Провидінні лишив їм читання Святого Письма. Та справа, що спонукає їх застановлятися над вічністю, надає їм якоїсь сили, що буває значна у їх житті. Правда, не всі читають. Але в деяких ріднях заховався ще той звичай, що отець родини бере раз на день Святе Письмо і читає його, а всі привикають до того, що треба його слухати, тоді те читання надає вихованню ціху чогось поважнішого. То лишає п'ятно на ціле життя. Як більше п'ятно лишає молитва разом з Ісусом? То є праця, гімнастика душі, яка рівної собі не має і яка приносить необчислимі скарби душі, які з часом чоловік оцінює, коли уторує собі ті дороги, коли в молитві, вертаючи раз у раз до тих самих гадок, уторує собі їх слідом за Христом. Коли слова «*бгатовдоть*» беремо в тім значінню, в якому Ісус Христос то слово уживає, то слово «*бгатовдоть*», по думці Христа, дуже правдоподібно означає побіду над гріхом і смертю і є тріумфом, яким людство позбулося раз на все смерті і гріха. Не можна заперечити, що чоловік, який про ту хвилю думає, безконечно вищий від того, хто цієї думки не має, що той чоловік ширше видить, має більші бажання, не є малою дитиною, але зближується до християнської повнолітності, щось зачинає розуміти про Христа і Його бажання. Коли дякуємо за Причастя - знову це річ, від якої не найдемо ліпшої хвилі. І у ньому ми мусимо дякувати не лише за своє Причастя, але за цілу Пресвяту Євхаристію, то значить не тільки та Пресвята Євхаристія, що є на нашому престолі, яка приноситься на нашій Службі Божій, то є то Таїнство, котре справляється від віків і буде по кінець світа справлятися: від Мелхіседека до останнього священика перед кінцем світа. Нема сумніву, що чим більше хто думає про те, що Євхаристія є принесена для цілого людства, то більше є чоловіком. Ліпшого типу є чоловік, який пам'ятає про те, що є чоловіком, бо він пам'ятає про зв'язь, що його з людством в'яже. Незвичайно цінне у бгатовдаренню є те, що нас стереже від тої недуги, якою є крайній шовінізм і ненависть до всіх противників. Не хочу заперечувати, що треба й годиться боронитися, але нема річі бридшої поміж людьми, як таке брання справи, що людодіство ставляє на деннім порядку в

міжнародних відносинах. Що один нарід другий їсть, як ті антропофаги. Це такі нелюдські зносини, що так мало людьми стають люди, які так живуть. Маємо такі яскраві докази, є такі писані річі, що не чоловік то писав, а півголовак. Хто має пів розуму, то має часть людської природи. Щоби не стратити людської природи, треба старатися бути чоловіком, бо це наше найбільше достоїнство.

Бути чоловіком - це трапляти до всіх людей світу. Люди, які в суті річі є півлюдьми, які завсігди поводяться якимись скрайностями, шовінізмом, ненавистю, є карикатурою людства, вони не можуть трапити до людей. А чоловік тим більше є чоловіком, чим більше є в повноті чоловіка, такий чоловік знайде спільну бесіду з кожним чоловіком. Відразу з кожним порозуміється як із братом. Це одна зі сторін молитви, що не змінє, не перешкоджує, щоби ми мали відрікатися своєї національності, патріотизму, — кожний чоловік мусить мати якусь національність, але при цьому лишиться чоловіком. І чим більше чоловіком лишиться, тим більшу силу і прислугу дає тій національності.

З того погляду природною буде молитва за всіх людей: грішників, за всіх, що терплять, за заграничні місії. Через те серце розширяється і стає дійсно людським. Стає чоловік чоловіком у повному значінні того слова. При благодаренні треба велику увагу звертати на те, що деякі аскети приписують велику вагу до цього, що хвиля, в якій святі Види затрачуються, перестають існувати, є хвилею, що є дуже яскравим образом смерті Ісуса Христа. Коли Види псуються, є неначе образом смерті Ісуса, Ісус перестає наче жити, гине, уступає, усувається, а що є головним елементом цілого християнського життя, для того гарно і вказано є про те пам'ятати.

Про Святе Причастя і про покликання

Звичай приступати часто до Святого Причастя може бути для чоловіка небезпекою, бо до цього привикається і можна неспостеречися, коли не мається того, що до доброго Причастя вимагається. Священик, який часто хоче Службу Божу правити, мусить пам'ятати, чи має всі умови, яких треба до Служби Божої, зглядно до Причастя. Нема ніякого обов'язку частіше причащатися, як раз у рік, для християнина. У семінарі є обов'язок причащатися в неділі та свята. Похвальна то, однак, річ - щоденно причащатися. До цього треба двох умов: стан освячуючої благодаті й чистий намір. Коли одної з них бракує - Причастя може бути зле. Коли чоловік допустить тяжкого гріха, має обов'язок перед Причастям піти до сповіді; совершенний жаль і молитви не вистарчають. Коли сповідника нема, а чоловік (*священик*) мусить причащатися, то вистарчає совершенний жаль без сповіді, але під умовою, що довкруги на сім кілометрів нема священика, - думаю, що зі зглядом на наші недобрі дороги можна би ту віддаль зменшити. Отже, якщо три до чотири кілометри довкруги нема священика, до котрого треба піти пішки. Інакше причащатися не вільно навіть тоді, коли мушу.

Це закон так важний, що повинен бути записаний золотими буквами в кожному домі священика. Коли б наступив такий стан, що священик пересунув ті границі допущені й толкував це примусом правити Службу Божу, то це був би примус зглядний. Коли о п'ять до шість кілометрів є священик, а я живу з ним у недобрих відносинах, так що йому могли би мої відвідини бути неприємні, - це жаден аргумент. Коли би священик пересунув ту границю, не був би оправданий і приступав би до Служби Божої в тяжкім грісі.

Жаль його був би наскрізь суб'єктивний.

Для того правильно приписує Церква йому так поступати, й опущення сповіді є тяжким гріхом. Хіба, що оправдало би його незнання, суб'єктивний суд, але це річ небезпечна. Друга умова - це добрий намір. Питання ще тяжче. Бо наша воля є так наклонена до різних предметів і ціле поступування є так неясне, що треба добре

вміти видіти у своїй душі ціль нашого поступування, щоби видіти, що намір є добрий. Здається, що при Причастю тільки людський згляд відбирав би добрий намір; гадка, що по частім Причастю пишеться кваліфікацію. Є заказана кваліфікація, що опиралася би на тому, чи хто ходить до Причастя, чи ні. Ніхто не має права осудити те і записувати те яко від'ємну кваліфікацію. Якби хто на яких-небудь людей уживав такої пресії, то це могло би викликати недобрий намір. Ще, одначе, річ без порівняння трудніша - чистий намір священства. Тому треба робити духові вправи для наміру, задля якого хочемо бути священиками. Той намір може бути так скомплікований, що ми несвідомо могли би бажати священства нечистим наміром. Приміром, подобається мені спів церковний, життя на селі, мати вплив у селі, працювати над молоддю й інше. Бо той намір треба брати під увагу і шукати, що є послідним моїм наміром. Бо воля людська є так розділена, що можна шукати в цій самій справі прерізних річей так, що чоловік сам про свій намір може бути несвідомий і його не знати. Можна би собі уложити цілий ряд питань, які мали би на цілі означити ступінь доброго наміру. Треба сказати, що понад усім є один послідний намір. Воля може шукати різних річей, але на сповіді все буде головна річ, треба і виробити собі, й вишукати собі.

Найліпший примір був би примір подорожі. Ціле життя є подорож, метою її є заїхати до Єрусалиму. Один може сказати: так але не пішки, другий - ніяким способом не хочу, як через Царгород, бо там маю знайомих, і так далі. Хочу їхати до Єрусалиму не конечно зараз, а тим часом хочу якнайбільше міст бачити по дорозі.

Чи я і до якого ступня щирий і для чого хочу їхати до Єрусалиму - ніхто не пізнає без доброго іспиту совісти. А щоби це добре зробити - треба собі самому поставити п'ятдесят разів питання: чому? Бо маю знайомих? Бо вони мені близькі? Чому близькі? І так далі, й так далі. На сповіді може знайтися Бог зна що, чого чоловік несвідомий і сам про себе не знає. У намірі священства треба завдати собі сто питань, аби побачити, що він впливає зі щирого наміру, який приписаний Ісусом, Який його ставляє, наприклад, так: хочу бути священиком? А коли би від священства відпало то і то, чи лишиться мені бажання стати священиком? Коли би мене всі переслідували, як би це мене наражувало, що мене будуть прилюдно чинно зневажувати?

Що мене будуть бити, переслідувати? Що за те замість слави буду стягати на себе оклики злости, ненависти, сміху? Наколи те священство треба би здобувати крайньою бідною через ціле життя? Що через те чекає мене смерть на десять-п'ятнадцять літ скоріше? Якби я знав напевно, що священство стягне на мене тяжку недугу? Що через вогке мешкання дістану ревматизм? Хочу бути священиком. А коли би воно було під такими умовами, що ніякого признання слави не мав би я від людей, що навіть ті люди, для яких я посвячував би ся, ненавиділи мене, чи і тоді хотів би я бути священиком? Щоби моя воля бути священиком, намір Ісуса у моїй душі був очищений від побічних бажань, уподобань, прив'язань, очевидно, мушу над тим довго працювати і довго з люпою на нього дивитися, бо серце чоловіка є таким лабіринтом, що визнаватися у нім ніхто легко не може. І є деякі річі, в яких ніхто не визнається, бо то є така психольогічна властивість людей, яку криміналісти звать *die Sofistik des Verbrechers*³⁵ - софістика злочинця. У злочинця виробляється через оборону перед злочином така психоза, що він цілковито вмовить у себе, що він того злочину зовсім не робив. Він удень і вночі над злочином думає і сам собі укладає бесіди, щоби оправдати себе, що він того злочину не зробив. І відтак він оповідає річ неправдиву, а він є переконаний, що вона є правдивою. Та уява буває так сильна, що виїмково може заступити реальний досвід. Мала дитина оповідала з великими подробицями, як переїжджала через море, а всі знали, що вона тої

---

³⁵ Нім. (прим. ред.).

подорожі ніколи не робила, а про все знала з оповідання родичів. Щось подібного діється в меншому ступні в кожному з нас зокрема.

Самолюбство виробляє міру софістики. Вона в мене вмовляє, що я є найпоряднішим у світі чоловіком, що я тих чи загалом ніяких помилок не маю. Всі видять ті помилки, для кожного яскраве, що він бреше, а він присягає, що ніколи неправди не скаже. Така то психоза. Що ж доперва, коли чоловік через двадцять-тридцять літ думає, щоби щось досягнути. Занадто багато почув наук, конференцій, що може присягнути, що готов стати мучеником, а як хто на ноги наступить йому, то кричить зі злости і клене.

На сповіді у того чоловіка буде так, як у того чоловіка, що вступив до монастиря, бо там дуже каша смакувала. Відтак сам про це оповідав. Чоловік любить спів церковний з димом кадила й іконами, а те все робить образ як фата-моргана. Він присягав, що хоче бути священиком зі щирого серця і наміру, а він каші хоче. Хочу тих двадцять, тридцять, п'ятдесят грошів, що за парастаси дають - то прецінь золотий інтерес. Одним кроком підійти під руки єпископа - і від того часу масток запевнений. Від живих і мертвих дерти. Будете їх дерти, а вони мають дякувати і по руках цілувати, за те якраз, що їх дерти будете. Бути священиком? Очевидно! Бо як же ні? Якби я того міг не бажати?

Треба працювати літ очищувати свій намір і працювати літ із побільшуючим шклом на нього дивитися і його розбирати, так що з кожної точки треба його побачити. Спереду, ззаду, згори і з долини. Щоби бути певним, що то, а не що інше є моїм наміром. Священство — це участь у місянському післанництві Ісуса Христа, то значить - участь у муках Ісуса, у Його страстях, Його смерті, у жертві, — й нема щирого наміру священства, доки в цьому всьому не беремо участі. Як довго хто не шукає жертви, терпіння - повинен боятися про свій намір. Не знати, чи він буде щирий, бо щире священство є смерть Христа. Тільки такий намір: хочу бути розп'ятий з Ісусом, хочу, щоби терпіння Христа на мені множилися. *«Щоби смерть у мені дійству-вала, а життя - у вас»*³⁶.

ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 358, оп. 2, спр. 24, арк. 1-150, ориг., рук.

ЦДІА України, м. Львів. – Бібл. інв. № 75.

Надр: *Шептицький А. Божя сійба / Андрей Шептицький. – Жовква: Печатня оо. Василян, 1913. – С. 1-333.*

---

³⁶ Пор.: II Кор. 4, 12 (прим. ред.).